

HABITAT ȘI MANIFESTĂRI RITUALE ÎN SECOLUL IV p. Chr. LA ARCHIUD

CORNELIU GAIU

În vara anului 1964, cu ocazia unor lucrări agricole, în punctul "Hânsuri" din hotarul localității Archiud s-a găsit o brătară din bronz de factură celtică. Sondajul arheologic întreprins de colectivul șantierului Archiud "Fundătura" au dus la degajarea a două gropi în apropierea cărora a fost găsit cel puțin un mormânt celtic de incinerare¹. Cercetările au fost continuate în următorul an² prin investigații spre piciorul pantei, unde au fost reperate vestigii ale unei așezări din secolul IV, din care au fost cercetate un număr de 3 locuințe și o groapă de provizii. Materialele arheologice recuperate au fost considerate, la vremea respectivă, urme ale prezenței unei comunități de daci liberi, pătrunse în spațiul fostei provincii după retragerea aureliană³. Cercetările au fost reluate la "Hânsuri" de către Vlad Zirra, în anul 1977, cu scopul de a lămuri problema înmormântărilor celto-dacice și continuate, apoi, de către muzeul din Bistrița⁴. În urma acestor cercetări au fost scoase la lumină vestigii aparținând mai multor epoci.

Pe botul terasei mediane au fost cercetate: un cimitir aparținând culturii Noua⁵ cu 24 de morminte, o necropolă birituală celto-dacică din care au fost săpate un număr de 7 morminte (necropola a fost în mare parte distrusă de complexe epocilor următoare sau de lucrările agricole), un "câmp de gropi" cu caracter funerar sau cultic datând din secolul IV p. Chr., un cimitir din secolul VII și un grup de locuințe feudale (secolul XII). Pe pantele dealului și de-a lungul piciorului pantei s-au găsit două morminte de incinerare în ciste de piatră aparținând grupului de la sfârșitul epocii bronzului, două morminte halstattiene târzii (sec. VII a. Chr.), alte câteva locuințe aparținând așezării sondate în anul 1965 și un grup de morminte din cimitirul de epoca migrațiilor aflate la 140-150 m spre S-V de restul necropolei.

Locul pe care au apărut aceste vestigii este situat la nord-vest de localitate, cu aproximativ 2 km în aval de intrarea în sat (fig. 1). Spre vest terenul respectiv este mărginit de pârâul Archiudului care, în zona respectivă, a fost barat de un dig, în spatele căruia s-a format un iaz, care acoperă, acum, fâneața mlăștinoasă de la poalele dealului. Spre est, dealul se prelungește în culmea înaltă, orientată N-S, aflată la intersecția dintre dealurile Șieului și Câmpia Transilvaniei. Spre sud și spre nord-vest limitele sitului arheologic sunt fixate de torenții care ferestrează de la est spre vest această culme.

Cu această ocazie dorim să abordăm orizontul de secol IV p. Chr. atât pentru valoarea și importanța vestigiilor aduse la lumină, cât și pentru a corecta și întregi imaginea despre o stațiune încadrată, în lipsa materialului publicat, atât de diferit de-a lungul anilor. Trebuie să precizăm de la început că între așezarea, ale cărei urme au fost sondate pe o lungime de 400-450 m, nu urcă pe platoul în care au fost săpate gropile cu caracter cultic, distanța între cele două zone fiind de la câteva zeci de metri la mai multe sute de metri.

Pe terasa, care are aspectul unui platou alungit orientat sud-est-nord-vest, sub stratul de humus actual, urmează un strat brun-gălbui, compact, care atinge spre botul terasei 1,20 - 1,50 m grosime, iar pe creastă marna gălbui-vineție se află la doar 0,40 - 0,50 m adâncime. Ceva mai diferită apare stratigrafia la poalele pantei unde, sub stratul arabil, se găsește un nivel de pământ negru cu urme de depuneri arheologice care atinge în extremitatea sud-vestică a sitului o grosime de 0,45 - 0,50 m, sub care se constată același lut compact brun-gălbui, steril. În stratul din care coboară gropile locuințelor nu se înregistrează materiale din alte epoci, singurul nivel de locuire fiind cel din secolul al IV-lea. Vestigii care să aparțină așezărilor reprezentate de celelalte grupuri de morminte de la "Hânsuri" par să se grupeze pe pantele cu expunere sudică de la nord-vest, în dreptul localității Budurleni.

¹ Șt. Dănilă, *Două morminte de incinerare daco-celtice descoperite la Archiud*, în AS, 2, 1974, p 477 sqq. Mormântul ce cuprindea o urnă lucrată cu mâna și o strachină lucrată la roată alături de mai multe obiecte de podoabă, era depus la 0,45 m. În vecinătatea acestuia se afla o groapă de formă circulară cu diametrul de 1,80 m și adâncimea de 0,80 m care a fost considerată, ca și o altă aflată la câțiva metri (diametrul = 1 m, adâncimea = 0,80 m), din cauza urmelor de arsuri remarcate pe fundul gropii, ca și groapă în care fusese ars scheletul. Cercetările ulterioare au demonstrat că cele două complexe aparțineau la două orizonturi diferite: unul celtic și altul din secolul IV p. Chr.

² Cercetările arheologice au fost efectuate de către D. Protase din partea Institutului de Arheologie din Cluj și Șt. Dănilă de la Muzeul din Bistrița (Șt. Dănilă, FI, 3, 1975. P 462)

³ Pentru atribuirea acestui grup dacilor liberi din vest opta D. Protase, SCIV 23, 1972, 4, p 595; idem, *Autohtonii în Dacia*, București 1980, p 220; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p 167 pune vestigiile de la Archiud "Hânsuri" pe seama unui grup de carpi ajunși în spațiul intracarpatic.

⁴ Săpăturile au fost efectuate de către Gh. Marinescu și semnatarul acestor rânduri în perioada 1977 - 1984, 1988 și 1992.

⁵ Gh. Marinescu, *Thraco-Dacia* 7, 1986, 1-2, p 46-58

A. Așezarea

Locuința 1, de formă rectangulară, cu colțurile accentuat rotunjite, avea dimensiunile de 4,80 x 3,2 m. Podina locuinței era situată la 0,55 m de la nivelul actual al solului. Umplutura locuinței era formată dintr-un lut puternic pigmentat, cu chirpic și amprente de nuiele. Pe podina neamenajată se aflau fragmente ceramice, oase de animale.

Inventarul cuprindea fragmente ceramice cenușii din pastă fină, provenind de la oale, străchini și căni cu o toartă; vase din pastă cenușie nisipoasă; o buză de chiup cu buza lată trasă spre înăuntru; fragmente de oale cu fund drept sau inelar și buze subțiate, îngroșate, rotunjite și teșite, cu urmă de șanțuire la interior. Ceramica lucrată cu mâna provine de la vase brun-roșcate din pastă omogenă, fără elemente decorative. Proportia între categoriile ceramice este de aproximativ 44% ceramică lucrată cu mâna, 24,8 % cele din pastă cenușie fină, iar restul de 31,2 % o formează ceramica zgrumțuroasă.

Locuința 2, delimitată prin suprafața acoperită de chirpic, avea dimensiunile de 4 x 3,65 m cu podina la 0,60 m de la nivelul actual. Locuința n-a avut podina amenajată și nici vatră de foc. În umplutura locuinței puține fragmente ceramice lucrate la roată și cu mâna. Ceramica cenușie lucrată la roată, cu cele două specii: fină și zgrumțuroasă, este preponderentă, fiind formată din oale, chiupuri și căni. Fragmentele lucrate cu mâna se reduc la 2-3 fragmente de borcane și de la o cătuie miniaturală.

Locuința 3, dezvelită numai în parte, era de dimensiuni mari, apreciabilă doar pe baza suprafeței de răspândire a chirpicului. Sub podina locuinței cobora o groapă de provizii, în formă de butoi, cu diametrul de 1,40 m și adâncimea de 1,60 m.

Inventarul locuinței se restrângea la câteva fragmente ceramice din pastă cenușiu negricioasă, săpunoasă și din pastă zgrumțuroasă, cenușiu deschisă. Remarcăm un gât de amforă și o căniță cu nervură sub buză (pl. VIII / 3,4).

O secțiune trasată în apropiere de locuința 2 a interceptat o vatră delimitată de pietre și arsură situată la 0,60 m și care aparținea probabil unei locuințe de suprafață greu de conturat.

Inventarul găsit în jurul vetrei este format din mai multe fragmente de chiup cenușiu-zgrumțuros decorat cu benzi de linii în val pe buză și pe umăr, căniță din pastă cenușie fină cu decor lustruit în rețea pe gât (pl. VIII / 2), cătuie dacică cu alveole în jurul bazei (pl. VII / 9).

Locuința 5, dezvelită în apropierea zonei în care s-au făcut cercetările din 1965, era o locuință a cărei dimensiuni au fost stabilite numai pe baza răspândirii materialului ceramic. Locuința de suprafață cu dimensiunile de aproximativ 3,60 x 3,20 m, adâncimea podinei de 0,50 m.

În umplutura locuinței s-au aflat puține fragmente ceramice provenind de la oale cenușii zgrumțuroase lucrate la roată (pl. IX / 1-3); fragmente de chiup (pl. IX / 15) și străchini lucrate din pastă fină sau zgrumțuroasă. Inventarul metalic era format dintr-o fibulă din bronz cu piciorul întors pe dedesubt (pl. X / 2); un vârf de lance din fier (pl. X / 5) și un cuțitaș din fier cu muchia curbă (pl. XI / 5).

Locuința 6, De formă rectangulară având dimensiunile de 3,80 x 3,10 m cu podina situată la 0,80 m, fără vatră, fără amenajări a podinei.

În umplutura și pe podina locuinței s-au recoltat fragmente ceramice cenușii lucrate la roată și fragmente de vase lucrate cu mâna. Repertoriul de forme cuprinde oale (pl. XIII / 4; XIV / 1; LV / 1,4), străchini din pastă cenușie zgrumțuroasă (pl. XIII / 1,4-6; XII / 5) și din pastă cenușie negricioasă fină (pl. XII / 1-4, 6). Ceramica lucrată cu mâna se reduce la vase tronconice (pl. XIV / 3,4) și oale-borcan, cărămizii sau cenușii negricioase, având ca ingrediente cioburi pisate sau pietricele. Ceramica cărămizie nisipoasă cuprinde fragmente de la un număr de 5 vase reprezentând 9% din totalul vaselor găsite în locuință. Ceramica cenușie zgrumțuroasă forma 28% din întreg, iar cea lucrată cu mâna 36,4 %.

Locuința 7, a avut dimensiunile de 4 x 3,40 m și adâncimea de 1,40 m. De formă rectangular-rotunjit bordeiul avea amenajat pe latura estică un cuptor din lespezi de gresie cu laturile de 0,80 x 1 m. În gura cuptorului s-au găsit mai mulți suportți de frigare de formă piramidală din pastă insuficient arsă.

Din umplutura bordeiului provin fragmente de chiup cenușii nisipoase decorate pe umeri cu o bandă de linii în val; perete de chiup cărămiziu nisipos; oale lucrate din pastă cenușie fină și zgrumțuroasă; fragmente de străchini și cană, cenușii negricioase cu decor lustruit (pl. XV / 5).

Vasele lucrate cu mâna cuprind oale cu gura largă și buza subțiată, cărămizii negricioase cu cioburi în pastă (pl. XV/3), borcane din pastă compactă cu fundul sub formă de talpă și buza îngustă și subțiată (pl. XV / 2,4,6).

În intervalul dintre locuințe s-au dezvelit gropi în formă de căldare sau de butelie cu diametre cuprinse între 1,4 și 1,85 m și adâncimi situate între 1,10 și 1,70 m.

În **groapa 1/ 1965** au fost aruncate fragmente ceramice, oase de animale și coarne de bovidu. Categoriile ceramice remarcate erau formate din chiupuri cenușii; un fragment de ceașcă dacică și un urcior cenușiu-negricios din pastă fină lucrat la roată căruia îi lipsește gura și toarta (pl. VIII /1). În două dintre gropile dezvelite în extremitatea sudică a așezării, erau depuse chiupuri cenușii zgumțuroase - într-una conservându-se doar partea inferioară, în cealaltă tot vasul.

În stratul de cultură au fost recoltate, alături de numeroase fragmente ceramice de același tip cu cele din complexe închise, numeroase gresii pentru ascuțit ace din os și cuțite sau unelte din fier, o fibulă din fier cu piedica laterală (pl. X / 3) și o monedă emisă de Valens (375-378).

B. Morminte

M 1- triplu, înhumație; groapă de plan oval cu dimensiunile de 1,65 x 1,35 m, a cărei fund se adâncea la -1,60 erau dispuse, la adâncimi diferite, trei schelete umane. Fundul gropii era pigmentat cu fire de cenușă și cărbune, provenind de la o purificare rituală a gropii.

Scheletul 1 era depus, la -0,35 m, în poziția ghemuită, culcat pe partea stângă, cu capul sprijinit de bordura gropii și mâinile aduse spre față.

Inventar: în zona bazinului era depus un cuțit din fier cu un singur tăiș (L=17,6 mm: l=8 mm fig.XV/1).

Scheletul nr. 2 așezat în decubit dorsal în marginea estică a gropii era dispus la -0,50 m în poziția întinsă cu scheletul ușor arcuit având brațele întinse pe lângă corp.

Inventar: un nit de fier (fig. XV/ 2) lângă tâmpla stângă; un ac de păr (?) din fier (fig. XV/ 3) lângă cotul brațului drept.

Scheletul nr. 3 depus la -0,70 m, în dreapta scheletului nr. 2, în decubit dorsal cu mâna dreaptă pe lângă corp și stânga pe abdomen.

Inventar: la nivelul genunchiului stâng ofrandă de animal. În umplutura gropii fragmente dintr-un vas Latène lucrat cu mâna provenind dintr-un mormânt celtic distrus, pereți de chiup cenușiu-negricios din pastă nisipoasă.

M 2- înhumație, groapă de formă circulară săpată în formă de căldare (diametru = 1.60 m; ad.= 1,15 m) în care era depus, la 0,60 m un schelet de adult în decubit dorsal cu mâinile aduse pe abdomen, era ușor arcuit datorită formei gropii. Orientare: NNE-SSV. Groapa avea fundul acoperit cu un strat de cenușă și arsură.

Inventar: cataramă din fier cu verigă rotundă și spinul îndoit (fig. XV / 4)

M 3- înhumație, depus la -0,60 m într-o groapă de formă circulară cu fundul albiat și acoperit de un strat superficial de arsură. Scheletul de matur (lungime schelet = 1, 80 m) era depus pe spate cu mâinile împreunate pe bazin pe marginea vestică a gropii.

Inventar: în regiunea craniului erau depuse o cană din pastă roșcat-portocalie fină, cu gura trilobată (fig.XVI / 1); un pahar de sticlă de formă conică cu decor fațetat (fig.XVI / 2); cuțitaș din fier cu un singur tăiș (fig. XVI / 5); câteva cuie din fier (fig.XVI / 6-8) alături de ofrandă din oase de oaie. Lângă umărul drept s-a găsit o scoabă din fier (fig.XVI / 4), la nivelul soldului drept o cataramă de fier cu veriga ovală (fig.XVI / 3) iar lângă gamba piciorului stâng resturile unui tub din os și trei ace de fier.

M 5- înhumație , schelet depus într-o groapă de formă ovală cu diametrele de 1,20 x 1,50 m la -0,90 m; orientare NNE-SSV; adâncimea gropii - 1,10 m; pe fundul gropii era așternut un strat de arsură și cărbune. Scheletul așezat pe spate cu mâinile pe corp, picioarele arcuite cu extremitățile corpului ridicate pe malul albiat al gropii, din care cauză calota craniană a fost dusă de plug. În zona cotului stâng s-au găsit câteva fragmente ceramice cenușii lucrate la roată.

M 7-înharmație. Într-o groapă în formă de căldare cu diametrul de 1,30 și adâncimea totală de 0,90 m era așezat, la -0,40 m, un schelet de copil slab conservat, depus în poziție ghemuită, culcat pe partea stângă. Orientare E-V. Fundul gropii era acoperit de un strat de cărbune și arsură. Fără inventar (pl. XV).

M 9-triplu, înhumație. Într-o groapă de formă circulară având diametrul de 1,60 m și adâncimea de 1,80 m, pe fundul căreia era presărată cenușă și cărbune au fost depuse, la adâncimi diferite trei schelete umane.

Scheletul nr. 1: la adâncimea de 0,40 m, în axul N-S al gropii, era așezat un schelet de bărbat în poziție întinsă cu capul spre dreapta, coloana vertebrală arcuită din cauza dimensiunilor gropii, Mâna dreaptă pe lângă corp, stânga adusă pe bazin.

Scheletul nr. 2: sub primul schelet, la 0,70 m era depus un schelet de femeie cu brațele ridicate și picioarele îndoite de la genunchi și strânse spre dreapta.

Scheletul nr. 3: în marginea de vest a gropii, la 0,25 m schelet de copil mic slab conservat și distrus de lucrările agricole.

La picioarele scheletului nr. 1 era depus, culcat pe partea stângă, cu capul spre vest, un schelet de câine. Fără inventar (fig. XVII / M9).

M 10- înhumăție. Într-o groapă circulară cu diametrul de 1,60 m și adâncimea de 1,50 m în a cărei umplutură au fost găsite împrăștiate, la adâncimi variate, resturile unui mormânt de incinerare de factură celtică, la -0,25 m s-au conservat fragmente de tibie și femur de la un schelet de înhumăție împrăștiat probabil de lucrările agricole.

Prezența unui fragment ceramic lucrat la roată din pastă cenușie zgrumțuroasă asigură contemporaneitatea acestei gropi cu cele anterioare.

M 18-înhumăție, orientat NV-SE, adâncimea de depunere -0,65. Scheletul așezat într-o groapă de formă circulară cu diametrul de 1,50 m și adâncimea de 0,65, avea craniul aplecat spre stânga, coloana vertebrală contorsionată, brațul stâng pe lângă corp, îndoit de la cot spre exterior, brațul drept dislocat și trecut pe sub trunchi, picioarele flexate de la bazin (fig. XVIII).

Inventar: la nivelul genunchilor măregele din carneol, poliedrice și tubulate (fig. XVIII / 3-15); pe abdomen o cataramă de argint cu placă dreptunghiulară (fig. XVIII / 2); sub torace o fibulă de argint cu semidisc și picior romboidal (fig. XVIII / 16) alături de un lanț de fier cu verigi rotunde (fig. XVIII / 1); pe lobul occipital o verigă masivă din bronz (fig. XVIII / 17). În marginea estică a gropii era depusă o ceașcă tronconică din pastă cărămizie lucrată cu mâna (fig. XVIII / 18). În umplutura gropii s-au găsit mai multe fragmente dintr-un vas de factură celtică aparținând unui mormânt distrus la săparea gropii din epoca migrațiilor.

M 19- dublu, înhumăție (fig. XVIII / M19); scheletele aveau așezate în umplutura unei gropi de formă circulară cu diametrul de 1,60 m și adâncimea de 1,70 m. Fundul gropii era acoperit cu o crustă de arsură rezultată din arderea unor materiale ușoare (paie, stuf).

Scheletul nr. 1, matur, femeie; depus pe marginea vestică a gropii, la -0,50 m de la suprafața actuală a solului, culcat spre stânga având brațele îndoite, cel drept dus spre abdomen, stângul adus spre față. Scheletul culcat spre stânga, arcuit pe circumferința gropii.

Inventar: pe umărul drept o fibulă de fier cu piedică laterală (fig. XIV / 6).

Scheletul nr. 2, matur, bărbat, depus la 1m, culcat pe spate cu capul înclinat spre dreapta, brațele îndoite și duse spre mijlocul gropii, brațul stâng petrecut pe sub schelet. Picioarele puternic flexate urmând forma gropii. În umplutura gropii au apărut câteva fragmente ceramice cenușii lucrate la roată.

M 20-înhumăție. Schelet de matur, bărbat, depus pe spate în poziție întinsă cu mâinile pe lângă corp, craniul pe stânga; orientare NNE-SSV; groapa de formă circulară cu diametrul de 1,95 m, săpată în formă de căldare cu adâncimea de 1,25 m; scheletul depus la -0,60 m.

Inventar: pe humerusul drept un castron cenușiu-negricios din pastă zgrumțuroasă (fig. XVII / 1) și un vas roșcat lucrat cu mâna. Pe bazin o cataramă de fier cu veriga ovală.

M 29-dublu, înhumăție; într-o groapă de formă rotundă (diametrul = 1,85 m, adâncimea = -1,20 m) erau dispuse, pe marginile de vest și de est ale gropii, scheletele a doi indivizi.

Scheletul nr. 1, matur, bărbat depus la -0,30 m în poziție întinsă cu mâinile pe lângă corp, craniul și partea superioară a toracelui au fost distruse de lucrările agricole.

Inventar: la nivelul bazinului o cataramă de fier cu verigă ovală (fig. XVII / 3) și un cuțitaș din fier (fig. XVII / 2).

Scheletul nr. 2, matur, femeie, dispus în decubit dorsal, craniul culcat pe stânga, mâinile pe lângă corp, oasele palmei drepte așezate sub bazin, corpul arcuit pe coarda gropii. Adâncimea de depunere -0,40 m.

M 57-înhumăție; groapă în formă de căldare (diametrul = 1,20 m, adâncimea = 1m) cu strat de arsură pe fund. Schelet de copil depus la -0,75 m, orientat NE-SV, întins pe spate, brațele îndoite aduse pe bazin.

În stânga scheletului uman era depus, cu capul la picioarele scheletului de copil, orientat SV-NE, un schelet de câine culcat pe partea dreaptă (fig. XIX / M57).

Inventar: în regiunea gâtului câteva măregele tubulare din pastă de sticlă albastră cu ochiuri galbene sau cu decor filetat și o mărgică discoidală albastră deschis (fig. XIX / 1-3).

M 59-dublu, înhumăție; groapă de formă circulară (diametrul = 1,80 m, adâncimea - 1,10 m); fig. XIX / M59.

Scheletul nr. 1, matur, bărbat, adâncimea de depunere -0,90 m, depus în decubit dorsal în axul gropii, orientare NE-SV, în poziție întinsă cu o mână pe lângă corp, cealaltă adusă pe bazin.

Inventar: cataramă ovală din fier așezată pe bazin (fig. XIX / 7) și un manșon de fier lângă femurul stâng (fig. XIX / 9).

Scheletul nr. 2 a aparținut unui copil, depus în dreapta primului schelet, adâncimea de depunere -0,80 m, în poziție întinsă pe spate cu mâinile pe lângă corp.

Inventar: în zona gâtului o mărgea tubulară din pastă neagră cu încrustații galbene (fig. XIX / 8), o alta discoidală din pastă negricioasă (fig. XIX / 4), o mărgică discoidală din pastă brun-roșcată (fig. XIX / 5) și un pandantiv din argint cu tortiță (fig. XIX / 6).

M 60-triplu, înhumație; groapă de formă circulară (diametrul = 1,70 m, adâncimea = 1,30 m) săpată în formă de căldare, fundul acoperit de un strat subțire de arsură.

Scheletul nr. 1, matur, bărbat, așezat la -0,60 m, în marginea vestică a gropii, cu capul spre nord, corpul puternic contorsionat, picioarele îndoite de la genunchi, brațul stâng dislocat din umăr și petrecut pe sub torace.

Inventar: pe femurul stâng o cataramă din fier cu veriga ovală (fig. XIX / 10).

Scheletul nr. 2, femeie, depus la -1 m, sub scheletul bărbatului, așezat în poziție chirchită culcat pe partea stângă cu brațele aduse spre față.

Scheletul nr. 3, copil, așezat pe marginea de nord-est a gropii, la -0,60 m adâncime, depus pe spate, în poziție întinsă cu mâinile pe lângă corp, orientare NV-SE.

M 62 - înhumație; schelet de matur depus în gura unei gropi rotunde (diametrul = 1,30 m, adâncimea = 1,50 m), orientare NE-SV, adâncimea de depunere -0,30 m. Scheletul a fost deranjat de lucrările agricole păstrându-se în situ doar oasele bazinului, femurele și partea inferioară a brațelor. Fără inventar (fig. XX / M62).

M 78 - dublu, înhumație; groapă în formă de căldare (diametrul = 1,90, adâncimea = 1,40 m) cu fundul marcat de un strat subțire de arsură (fig. XX / M78).

Scheletul nr. 1, matur, bărbat, depus în marginea estică a gropii, cu capul la est, corpul puternic contorsionat depus pe conturul gropii cu bazinul situat la -1,20 m și craniul și labele picioarelor la -0,90 m.

Scheletul nr. 2, femeie, aruncat cu capul spre NV în mijlocul gropii, Mâinile aduse pe abdomen, picioarele îndoite de la genunchi și aduse cu labele sub oasele bazinului. Scheletul avea capul căzut spre fundul gropii la -1,30 m și picioarele, la nivelul genunchilor, la -0,80 m.

M 79- înhumație; groapă în formă de căldare (diametrul = 1,90 m, adâncimea = 0,90 m), schelet de matur, probabil femeie, dispus în axul gropii la 0,60 m adâncime depus pe spate cu corpul la nord, brațele îndoite din coate și aduse spre bărbie, trunchiul făcând un unghi de 90° cu oasele picioarelor. Fără inventar (fig. XX / M79).

M 81- înhumație; groapă rotundă (diametrul = 1,60 m, adâncimea = 1,40 m) în care a fost depus, la -0,95 m adâncime, un schelet de copil în poziție chirchită, culcat pe partea stângă. Fără inventar (fig. XX / 81).

C. Gropi rituale

Groapa 1; rotundă, dg = 1,60 m, ad. max. = 1 m; pe marginile gropii câteva pietre pe care, și în jurul cărora s-au aflat câteva fragmente ceramice din pastă cenușie zgumțuroasă. Pe fundul gropii cărbune și arsură.

Groapa 2; rotundă, dg = 1,60 m, ad. max. = 1,90 m. În umplutura gropii 2 fragmente ceramice cenușii iar pe fundul gropii resturi de cărbune și cenușă.

Groapa 3; rotundă, dg = 1,30 m, ad. max. = 1,10 m; fundul gropii acoperit cu urme "cerc" de cenușă și cărbune. Fără inventar.

Groapa 4; rotundă, dg = 1,70 m, ad. max. = 1 m, în formă de căldare. În umplutura gropii, la 0,50 m, un castron negricios-roșcat, zgumțuros, lucrat la roată (fig. XX / 1). Pe fundul gropii "cerc" de cenușă și arsură.

Groapa 5; rotundă, dg = 1,20 m, ad. max. = 1,10 m; pe fundul gropii un strat de cenușă și arsură. Fără inventar.

Groapa 6; rotundă, dg = 1,90 m, ad. max. = 1,20 m; în formă de căldare, în umplutură 2-3 fragmente de ceramică cenușii zgumțuroase, fundul acoperit de "cerc" de arsură.

Groapa 7; rotundă, dg = 1,60 m, ad. max. = 1,40 m; cu urme de arsură, fără inventar.

Groapa 8; rotundă, dg = 0,85 m, ad. max. = 0,75 m; fundul acoperit cu un strat de cenușă și arsură. Fără inventar.

Groapa 9; rotundă, dg = 1,55 m, ad. max. = 1,40 m; pe fundul gropii urme de cenușă și cărbune.

Groapa 10; rotundă, dg = 1,60 m, ad. max. = 1,20 m; cu fundul marcat de cenușă.

Groapa 11; rotundă, dg = 1,20 m, ad. max. = 1,40 m; în formă de căldare, în umplutură și pe fund urme de cărbune și arsură. În gura gropii, la -0,45 m era depus un schelet de pisică. Fără inventar.

Groapa 12; rotundă, dg = 0,70 m, ad. max. = 0,90 m, urme de cenușă și arsură. Fără inventar.

Groapa 13; rotundă, dg = 1,45 m, ad = 1,40 m; pereții arcuiți, urme de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 14; rotundă, dg = 1 m, ad. max. = 1,70 m, fundul acoperit cu arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 15; rotundă, dg = 0,60 m, ad. max. = 0,45 m, fundul acoperit cu arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 16; rotundă, dg = 0,50 m, ad. max. = 0,65 m, fundul acoperit cu arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 17; rotundă, dg.=1,0 m, ad.max.=0,60 m, fundul acoperit cu urme de arsură, fără inventar.

Groapa 18; rotundă, dmax.=1 m, ad=1,15 m; pe fund urme de cărbune și arsură, fără inventar.

Groapa 19; rotundă, dmax.=1 m, ad=1,10 m; pe fund urme de cărbune și arsură, fără inventar.

Groapa 20; rotundă, dmax.=1,40 m, ad=0,90 m; pe fund urme de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 21; rotundă, dmax.=1,60 m, ad=1,50 m; pe fund strat superficial de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 22; rotundă, dmax.=1,65 m, ad=1,40 m; pe fund strat de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 23; rotundă, dmax.=1,30 m, ad=1,10 m; pe fund "cerc" de arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 24; rotundă, dmax.=1,60 m, ad=1,40 m; pe fund urme de cenușă. În umplutura gropii un fragment ceramic cenușiu și un schelet de câine așezat cu capul spre nord.

Groapa 25; rotundă, săpată în formă tronconică cu fundul albiat, dmax.=1,40 m, ad=1,15 m; fundul acoperit cu un "cerc" de arsură. Fără inventar.

Groapa 26; rotundă, dmax.=1,50 m, ad=1,20 m; fundul gropii marcat de "cercul" de arsură. Inventarul gropii cuprindea un fragment de vas din pastă ciment decorat cu bandă în val (pl.), un corn ce berbec și 3 fragmente de oase de bovidu.

Groapa 27; rotundă, dmax.=1,50 m, ad=1,80 m; fundul acoperit cu un "cerc" de arsură. Fără inventar.

Groapa 28, rotundă cu pereții arcuiți în formă de butoi, dmax.=1,20 m, ad=1,15 m; pe fundul gropii urme de arsură pe care erau depuse partea posterioară din scheletul unui câine.

Groapa 29, rotundă, dmax.=1,60 m, ad=2,10 m; fundul gropii acoperit cu un strat de cenușă și arsură. În umplutura gropii un singur fragment ceramic.

Groapa 30; rotundă, dmax.=1,60 m, ad=1,70 m; pe fundul acoperit cu un "cerc" de arsură, inventar: o cutie din gresie, pentru ascuțit.

Groapa 31; rotundă, dmax.=1,20 m, ad=0,80 m; pe fund "cerc" de arsură și cărbune, fără inventar.

Groapa 32; rotundă, dmax.=1,90 m, ad=2,10 m; pe fundul gropii "cerc" de arsură și cenușă. În groapă un fragment de os de bovidu.

Groapa 33; rotundă, dmax.=1,20 m, ad=0,90 m; urme de arsură pe fundul gropii, fără inventar.

Groapa 34; rotundă, dmax.=1,40 m, ad=1,65 m; pe fundul gropii arsură și cenușă. Un schelet de câine deșus pe partea stângă la -0,60 m. În groapă o toartă de vas lucrat la roată.

Groapa 35; rotundă, dmax.=1,70 m, ad=1,90 m; pe fundul gropii arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 36; rotundă, dmax.=1,90 m, ad=2,10 m; fundul gropii acoperit de "cercul" de arsură. În umplutura gropii fragmente de oase de bovidu și porc.

Groapa 37; rotundă, dmax.=1,60 m, ad=1,90 m; pe fundul gropii "cerc" de arsură. Inventar: o scoabă din fier.

Groapa 38, rotundă cu pereții arcuiți, dmax.=1,70 m, ad=1,20 m; urme de cenușă în umplutura gropii și mai puțină pe fund. Inventar: castron cenușiu negricios, nisipos cu fundul tăiat drept, corp bitronconic, buza lătită (fig. XXIV / 3), castron cenușiu roșcat din pastă fină, bitronconic cu decor lustruit (fig. XXIV / 1), oală din pastă zgrumțuroasă brun-negricioasă lucrată la roată (fig. XXIV / 2).

Groapa 39; rotundă, dmax.=1,42 m, ad=1,10 m; fundul gropii acoperit de "cerc" de arsură. În marginea de est a gropii au fost depuse, la adâncimi diferite două schelete de câine. Primul a fost găsit în gura gropii la -0,30 m, așezat pe partea dreaptă cu capul spre sud. Cel de al doilea schelet zăcea, la -0,70 m culcat pe partea dreaptă cu corpul spre nord. Sub schelet un fragment ceramic cenușiu, lucrat la roată.

Groapa 40; rotundă, dmax.=1,35 m, ad=1,10 m; pe fund un strat superficial de cenușă și arsură. La -0,70 m era deșus un schelet de câine culcat pe partea stângă cu capul adus pe spate.

Groapa 41; de formă ovală-rectangulară, pereții tăiați drepti, fundul ușor albiat. Dimensiunile =1,60 x 1,70 x 1,15 m. Pe fund un "cerc" de arsură cu diametrul de 0,80 m.

Groapa 42; rotundă, dmax.=1,90 m, ad=0,80 m; fundul gropii acoperit de "cerc" de arsură. La -0,60 m erau dispuse oase din scheletul unui animal, probabil câine. În umplutura gropii fragmente dintr-un castron cenușiu-negricios decorat prin lustruire (fig. XXV / 8).

Groapa 43; rotundă, dmax.=1,45 m, ad=0,90 m; pe fundul gropii urme de arsură și cenușă. Fără inventar.

Groapa 44; rotundă, dmax.=1,50 m, ad=1,35 m; pe fundul gropii resturi de arsură, fără inventar.

Groapa 45; rotundă, dmax.=1,20 m, ad=1,40 m; pe fundul gropii și la -0,70 m straturi superficiale de arsură și cenușă, inventar: două fragmente ceramice lucrate la roată.

Groapa 46; rotundă, dmax.=1 m, ad=0,40 m; pe fundul gropii strat superficial de arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 47; rotundă, dmax=1,35 m, ad=1 m; pe fundul gropii urme de arsură și cenușă. În umplutura gropii un fragment de vas de factură celtică.

Groapa 48; rotundă, dmax=1 m, ad=0,80 m; pe fundul gropii urme de arsură.

Groapa 49; circulară, dmax=1,35 m, ad=0,80 m; fără inventar.

Groapa 50; cilindrică, dmax=1,20 m, ad=1,80 m; pe fundul albiat cenușă și cărbune.

Groapa 51; rotundă, dmax=1 m, ad=0,80 m; pe fundul gropii în marginea de vest cenușă și arsură în strat superficial. Fără inventar.

Groapa 52; rotundă, dmax=1,50 m, ad=1,70 m; pe fundul gropii acoperite cu "cercul" de arsură, un perete de vas negricios-roșcat lucrat la roată.

Groapa 53; rotundă, dmax=1,50 m, ad=1,30 m; în groapă urme de foc și un schelet de iepure depus incomplet.

Groapa 54; rotundă, dmax=1,50 m, ad=1,60 m; pe fundul gropii strat superficial de arsură. În umplutura gropii câteva fragmente de vase unele de factură celtică, provenind de la un mormânt distrus și altele din pastă cenușie zgrumțuroasă, romane târzii.

Groapa 55; rotundă, dmax=1,50 m, ad=1,30 m; fără urme de arsură și fără inventar.

Groapa 56; rotundă, dmax=1,10 m, ad=1 m; pe fundul gropii "cerc" de arsură, în umplutură fragmente din două oale lucrate la roată, una cenușie zgrumțuroasă, cealaltă cenușie fină cu suprafața neagră.

Groapa 57; rotundă, dmax=1,60 m, ad=1,60 m; pe fundul gropii "cerc" de arsură, în umplutură câteva fragmente ceramice, unele de factură celtică altele romane târzii.

Groapa 58; rotundă, dmax=1,60 m, ad=2,60 m; pe fundul gropii urme de arsură și părți dintr-un mormânt de incinerare celtic distrus la săparea gropii. O parte din inventarul mormântului s-a păstrat în situ, depuse la -0,45 m în spațiul dintre gropile G57 și G58. În umplutura gropii mici fragmente de la două vase cenușii zgrumțuroase lucrate la roată.

Groapa 59; rotundă, dmax=1,40 m, ad=0,55 m; pe fundul gropii strat superficial de arsură. În umplutura gropii fragmente dintr-o oală lucrată la roată din pastă cenușie zgrumțuroasă (fig. XXV / 2) și un fragment din peretele unui vas de provizii maroniu roșcat.

Groapa 60; rotundă, dmax=1,60 m, ad=0,80 m; în umplutura gropii câteva mici fragmente ceramice cenușii și cărămizii cu suprafața neagră, nisipoase.

Groapa 61; rotundă, dmax=1,80 m, ad=2 m; pe fundul gropii "cerc" de arsură, fără inventar.

Groapa 62; rotundă, dmax=1,40 m, ad=1,60 m; în umplutura gropii, la 0,70 m s-a găsit o fibulă din fier, fragmentară probabil de tipul celor cu piciorul întors pe dedesubt.

Groapa 63; rotundă, dmax=1,50 m, ad=1,40 m; în umplutura gropii urme de arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 64; rotundă, dmax=1,25 m, ad=0,80 m; la -0,35 m, aproape de gura gropii "cerc" de arsură, fără inventar.

Groapa 65; rotundă, dmax=1,45 m, ad=0,90 m; pe fundul gropii "cerc" de arsură, fără inventar.

Groapa 66; rotundă, dmax=1,40 m, ad=1,30 m; în strat urme de cărbune și arsură iar pe fundul gropii două fragmente de oase de bovid.

Groapa 67; rotundă, dmax=2,20 m, ad=1 m; la -0,80 m erau depuse părți dintr-un schelet de câine.

Groapa 68; rotundă, dmax=1,30 m, ad=2,50 m; pe fundul gropii urme de arsură, fără inventar.

Groapa 69; rotundă, dmax=1 m, ad=0,90 m; fără inventar.

Groapa 70; rotundă, dmax=1,40 m, ad=1,20 m; pe fundul gropii "cerc" de cenușă și un schelet de pasăre, probabil răpitoare.

Groapa 71; rotundă, dmax=1,30 m, ad=0,80 m; pe fundul gropii urme de arsură. Fără inventar

Groapa 72; rotundă, dmax=1,70 m, ad=1,20 m; fără urme de arsură și fără inventar.

Groapa 73; rotundă, dmax=2 m, ad=1,80 m; pe fundul gropii erau așezate câteva pietre dispuse pe marginile gropii și urme de arsură; în gura gropii, la -0,30 m, era așezat, pe conturul gropii un schelet de câine, culcat pe partea stângă.

Groapa 74; rotundă, dmax=1,40 m, ad=1,70 m; în umplutura gropii oase de incinerare, fragmente de fier și ceramice dintr-un mormânt celtic distrus și 2-3 fragmente ceramice de factură romană târzie.

Groapa 75; rotundă, dmax=1,40 m, ad=1,60 m; pe fundul gropii "cerc" de arsură, fără inventar.

Groapa 76; trapezoidală cu laturile de 1,56 x 1,40 x 1,00 x 0,74 m, adâncimea de 1,05 m, cu fundul alveolat. Marginile și fundul gropii erau marcate de un strat gros de arsură și cărbuni de lemn. Pe fundul gropii erau așezate mai multe lespezi de piatră, inventarul gropii se reduce la un străpungător din fier cu mânerul lățit (fig. XIV / 9).

Groapa 77; trapezoidală având dimensiunile de 1,00 x 0,84 x 0,95 x 1,05 m, adâncimea gropii de 1 m. Marginile gropii erau marcate de bârne carbonizate iar fundul era acoperit de un strat consistent de arsură și mai multe lespezi de piatră. Inventar: un vâscior lucrat la roată din pastă nisipoasă brun-vineție, un pumnal din fier, două oase de porc.

Groapa 78; rotundă, dmax=1,30 m, ad=1,85 m; din umplutura gropii provin câteva fragmente ceramice mărunte cenușii și roșcat-negricioase, zgrumțuroase, lucrate la roată.

Groapa 79; rotundă, dmax=1,45 m, ad=1,80 m; fără inventar.

Groapa 80; rotundă, dmax=0,70 m, ad=0,50 m; fundul albiat cu "cerc" de arsură, fără inventar.

Groapa 81; groapă de formă cilindrică, dmax=1,60m, ad=1,50 m; fără inventar.

Groapa 82; rotundă, dmax=1,30 m, ad=0,60 m; fără inventar.

Groapa 83; rotundă, dmax=1,20 m, ad=1,10 m; pe fundul gropii strat superficial de arsură, fără inventar.

Groapa 84; rotundă, dmax=1,60 m, ad=1,70 m; din umplutura gropii provin 2 fragmente ceramice cenușii zgrumțuroase, lucrate la roată.

Groapa 85; rotundă, dmax=1,30 m, ad=0,80 m; fundul gropii acoperit de un strat de arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 86; rotundă, dmax=1,50 m, ad=0,95 m; pe fundul gropii "cerc" de arsură. Inventar: un fragment dintr-o strachină cenușie cu nisip fin în compoziție, decorată pe umeri cu o linie în val lustruită, lucrată la roată (pl.)

Groapa 87; de formă tronconică cu fundul albiat, dmax=1,30 m, ad=1,50 m; pe fundul gropii un strat subțire de arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 88; rotundă, dmax=1,30 m, ad=1,10 m; pe fundul gropii urme de cărbune și arsură, fără inventar.

Groapa 89; rotundă, dmax=1,20 m, ad=0,90 m; pe fundul gropii ușor albiat urme de arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 90; rotundă, dmax=1,20 m, ad=1,10 m; fundul gropii marcat de "cercul" de arsură. În umplutura gropii, la diferite adâncimi, oase umane incinerate, un fragment dintr-o brătară de fier și fragmente ceramice de factură celtică provenind de la un mormânt celtic distrus la săparea gropii.

Groapa 91; rotundă, dmax=1,80 m, ad=2,60 m; fundul gropii era acoperit de un strat superficial de cenușă și arsură, pe peretele sudic al gropii s-a găsit un schelet de pasăre.

Groapa 92; rotundă, dmax=1,40 m, ad=0,90 m; fundul albiat al gropii era acoperit de un strat ușor de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 93; rotundă, dmax=1,60 m, ad=1,90 m; pe peretele sudic al gropii la -1,48 m au fost depuse un os de cerb și oscioare de pasăre iar pe fundul gropii a fost așezată o căldare de lemn cu cercuri și toarta din fier (fig. XXV / 7) precum și un fragment de vas din pastă ciment.

Groapa 94; rotundă, dmax=2 m, ad=2 m; la adâncimea de -1,5 m strat superficial de arsură și cenușă, la -1,70 m pe malul sudic al gropii s-au găsit oase de pasăre. Inventar: fragmente din partea superioară a unei oale din pastă cenușiu-vineție cu nisip cu bobul mare (fig. XXV / 1), fragment de vas cenușiu deschis, lucrat la roată, cu fund inelar.

Groapa 95; rotundă, dmax=1,70 m, ad=2,30 m; la -1,60 m "cerc" de arsură și cenușă; în umplutura gropii fragment ceramic roșcat cu pietricele și o fusaiolă bitronconică.

Groapa 96; rotundă, dmax=1,10 m, ad=1,30 m; spre fundul gropii urme de arsură, fără inventar.

Groapa 97; rotundă, dmax=1,80 m, ad=1,90 m; în umplutura gropii 2-3 fragmente ceramice lucrate la roată.

Groapa 98; groapă în formă de pungă cu dmax=1,55 m, ad=2,04 m; fără arsură, fără inventar.

Groapa 99; rotundă, dmax=1,80 m, ad=2,50 m; fundul gropii acoperit de un strat superficial de cenușă și arsură. În umplutura gropii oase umane și o ceașcă provenite de la un mormânt Noua distrus la săparea gropii.

Groapa 100; rotundă, dmax=1,80 m, ad=2,30 m; la -1 m un os de cerb iar pe fundul gropii era depus un schelet de câine culcat pe partea dreaptă. În umplutura gropii perete de vas cenușiu relativ fin, aparținând probabil unui vas Krausengefäss.

Groapa 101; groapă în formă de pungă cu dg=0,60 m, dmax=1,10 m, ad=1,60 m; fundul gropii acoperit cu un strat subțire de cenușă și arsură; în umplutura gropii s-au găsit fragmente de la două vase cenușii lucrate la roată și un cuțit din fier.

Groapa 102; rotundă, dmax=1,80 m, ad=1,75 m; umplutura gropii cuprinde câteva mici fragmente cenușii și cenușiu negricioase lucrate la roată, pe fundul gropii strat superficial de cenușă și arsură.

Groapa 103; rotundă, $d_{max}=1,40$ m, $ad=1,10$ m; umplutura gropii cuprinde câteva fragmente ceramice cenușii lucrate la roată.

Groapa 104; rotundă, în formă de căldare; $d_{max}=1,20$ m, $ad=0,80$ m; fără inventar.

Groapa 105; rotundă, în formă de căldare; $d_{max}=2,20$ m, $ad=1,90$ m; în umplutura gropii fragmente dintr-un vas bitronconic lucrat cu mâna, un castron și un vas carafă lucrate la roată-Latène, iar pe fundul gropii un castron fragmentar de factură romană târzie.

Groapa 106; rotundă, $d_{max}=1,50$ m, $ad=0,90$ m; fără inventar.

Groapa 107; în formă de clopot; $dg=1,40$ m, $ad=1,10$ m; pe fundul gropii era așezat un umbo de scut din fier (fig. XXVI).

Groapa 108; rotundă cu fundul albiat, $d_{max}=1,40$ m, $ad=1,10$ m; fără inventar

Groapa 109; rotundă, $d_{max}=1,20$ m, $ad=0,90$ m; fără inventar

Groapa 110; rotundă, $d_{max}=1,30$ m, $ad=1$ m; pe fundul gropii urme de cenușă și arsură și oase de pasăre.

Groapa 111; rotundă, $d_{max}=1,70$ m, $ad=1,30$ m; fără inventar.

Groapa 112; rotundă, $d_{max}=1,80$ m, $ad=2$ m; pe fundul gropii strat superficial de cenușă și arsură, în umplutura gropii s-a găsit un fragment de vas și o brățară din bronz fragmentară provenite dintr-un mormânt celtic distrus.

Groapa 113; rotundă, $d_{max}=1,90$ m, $ad=2,50$ m; pe fundul gropii un strat superficial de arsură și cenușă, fără inventar.

Groapa 114; rotundă, $d_{max}=1,25$ m, $ad=0,80$ m; fără inventar.

Groapa 115; rotundă, $d_{max}=1,90$ m, $ad=1,58$ m; în umplutura gropii un os de animal.

Groapa 116; rotundă, $d_{max}=1,25$ m, $ad=0,95$ m; fără inventar.

Groapa 117; groapă de formă cilindrică cu fundul albiat, $d_{max}=1,60$ m, $ad=1,50$ m; pe fundul gropii strat subțire de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 118; rotundă, $d_{max}=1,30$ m, $ad=1,10$ m; fără inventar.

Groapa 119; rotundă, $d_{max}=1,10$ m, $ad=0,75$ m; pe fundul gropii strat superficial de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 120; rotundă, $d_{max}=1,50$ m, $ad=1,40$ m; fără inventar.

Groapa 121; rotundă, $d_{max}=1,60$ m, $ad=1,70$ m; pe fundul gropii strat subțire de cenușă și arsură, în umplutura gropii fragmente dintr-un vas carafă de factură celtică.

Groapa 122; rotundă, $d_{max}=1,80$ m, $ad=1,60$ m; în umplutura gropii fragmente dintr-un vas cenușiu lucrat la roată specific secolului IV.

Groapa 123; rotundă, $d_{max}=1,76$ m, $ad=1,85$ m; fără inventar.

Groapa 124; rotundă, $d_{max}=2,20$ m, $ad=2,45$ m; pe fundul gropii urme de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 125; rotundă, $d_{max}=1,55$ m, $ad=1,70$ m; pe fundul gropii strat superficial de arsură, fără inventar.

Groapa 126; rotundă, $d_{max}=1,60$ m, $ad=1,80$ m; fără inventar.

Groapa 127; rotundă, $d_{max}=1,80$ m, $ad=2,10$ m; pe fundul gropii strat subțire de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 128; rotundă în formă de căldare, $d_{max}=1,40$ m, $ad=1,35$ m, aproape de fundul gropii, la $-1,20$ m un strat subțire de cenușă; în gura gropii era depus cu gura în jos, un castron cenușiu fin lucrat la roată (fig. XXIV / 5), la $-0,85$ m s-a găsit un cuțit din fier iar pe fundul gropii s-a găsit o oală cenușie lucrată la roată, căreia îi lipsește gura (fig. XXIV / 4).

Groapa 129; în formă de căldare, $d_{max}=1,40$ m, $ad=2$ m; fundul gropii cu urme de cenușă, la $-0,70$ era depus un schelet de câine culcat pe partea dreaptă cu capul spre nord iar pe fundul gropii oase de bovid.

Groapa 130; rotundă, $d_{max}=1,60$ m, $ad=1,65$ m; fără inventar.

Groapa 131; rotundă, $d_{max}=1,80$ m, $ad=1,70$ m; fără inventar.

Groapa 132; rotundă, $d_{max}=1,80$ m, $ad=2,10$ m; fără inventar.

Groapa 133; rotundă, $d_{max}=1,20$ m, $ad=1,80$ m; fără inventar.

Groapa 134; rotundă, $d_{max}=1,20$ m, $ad=0,95$ m; pe fundul gropii resturi de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 135; rotundă, $d_{max}=1,60$ m, $ad=1,70$ m; pe fundul gropii resturi de cenușă și arsură, fără inventar.

Groapa 136: rotundă, dmax=1,50 m, ad=2 m; fără inventar.

Groapa 137: rotundă, dmax=1,50 m, ad=0,90 m; fără inventar.

Groapa 138: rotundă în formă de căldare, dmax=2 m, ad=1,90 m; pe fundul gropii arsură și cenușă, în groapă au fost depuse: un schelet parțial de câine, oase de bovidu și ovicaprine.

Așezarea ocupa o fâșie îngustă de la baza pantei. Chiar dacă o parte dintre locuințe au fost distruse de torenți sau de lucrările agricole, iar săpăturile arheologice, în acest perimetru, au avut mai degrabă un caracter exploratoriu, se poate susține ideea distribuției la oarecare distanțe a acestora în cadrul așezării. Numărul redus de locuințe se poate explica și prin durata relativ scurtă a habitatului la "Hânsuri". Limitele cronologice ale așezării pot fi fixate cu oarecare larghețe în intervalul secolului al IV-lea. Pentru aceasta dispunem de o serie de repere aflate atât în locuințe cât și în gropile și mormintele de pe platou.

Din cele opt locuințe identificate și cercetate integral sau doar în parte, șase erau locuințe de suprafață, celelalte două fiind bordeie. Cele dintâi au putut fi delimitate cu destulă greutate, forma și dimensiunile fiind stabilite pe baza suprafeței acoperite de chirpic și a răspândirii materialului arheologic. Conform acestor observații locuințele de suprafață aveau o formă ovală cu latura lungă pe axa S-N. Aceeași orientare o păstrează și locuințele de tip bordei care aveau groapa de formă rectangulară cu colțurile rotunjite care se adâncea la 1,10 - 1,40 m de la nivelul actual de călcare. Suprafața locuințelor varia între 12 și 15 m². O singură locuință (3 / 1965), dezvelită doar în parte printr-o casetă de 5 x 5,60 m, pare să fi avut dimensiuni mai mari.

În toate cazurile podeaua locuințelor era reprezentată de lutul bătătorit, fără fășială sau alte amenajări. Nici la locuințele de suprafață, nici la cele adâncite n-au fost surprinse urmele unor stâlpi care să susțină elevația. S-ar părea că aceasta se sprijinea pe tălpi de lemn, sau era construită din chirpic și împletituri de nuiele. O altă explicație este dată de ridicarea pereților din bârne sau loadbe așezate pe orizontală care se sprijineau pe tălpi puse direct pe pământ sau pe lespezi de piatră. Ampretele de nuiele, de pe chirpicul fășuit, dovedesc o structură ușoară perpetuată, ca tip constructiv, încă din epocile preistorice. Acoperișul realizat din materiale ușoare, paie, papură sau trestie, puse pe scheletul din lemn se încheia, în funcție de planul locuinței, în două, într-o singură apă, sau țuguat. Cenușa ușoară, remarcată pe suprafața unora dintre locuințe, argumentează asemenea reconstituire. Urmele accesului în locuințe n-au fost surprinse. Putem doar presupune că intrarea se făcea prin latura dinspre pantă, pe latura mai îndelung expusă la soare, fie pe latura lungă, fie pe cea mai îngustă.

La Archiud "Hânsuri" s-a constatat că cele mai multe dintre locuințele dezvelite erau lipsite de instalație de foc. Astfel de situații s-au consemnat în numeroase așezări fie din această epocă, fie din altele mai timpurii sau mai târzii⁶. Dacă în anumite cazuri se poate aprecia că respectivele complexe nu reprezintă locuințe și că avem de-a face cu anexe gospodărești sau adăposturi pentru animale⁷, în cele mai multe cazuri inventarul și aspectul construcției dovedesc că este vorba de locuințe la care, fie că vetrele au fost distruse de lucrările agricole, fie existau "vetre portabile" instalate în locuințe. O vatră de foc a fost surprinsă în SX / 1965. Situată la 0,60 m de la nivelul actual de călcare, ea apărea sub forma unei aglomerări de gresii și de arsură de formă circulară. În jurul acesteia s-au găsit o cană fină, decorată pe gât cu un decor în rețea realizat prin lustruire (fig. III / 2), o ceașcă dacică fără toartă și o alta cu alveole la bază (fig. IV / 3), mai multe fragmente de chiup cenușiu și fragmente de oale lucrate cu mâna. Aceasta, fie că aparținea unei locuințe de suprafață greu de conturat, fie era o vatră deschisă situată în afara locuințelor. În bordeiul I / 1981 era amenajat, pe peretele sud-estic, un cuptor de formă rectangulară mărginit de lespezi de gresie așezate pe cant⁸. În gura cuptorului s-au aflat mai mulți suporți de frigare, de formă piramidală și conică, lucrați din pastă grosieră, insuficienți arși⁹.

În apropierea locuințelor se găseau o serie de gropi de provizii săpate în formă de căldare sau de pungă în umplutura cărora au apărut fragmente de vase, oase de animale, bucăți de rășniță, cenușă și cărbune. Prin modul în care au fost săpate, aceste gropi nu diferă prea mult de gropile de pe platou, pe care le socotim ca

⁶ D. Protase, *Banatica* 1, 1971, p 100-101; M. Marcu, *Thraco-Dacica* 6, 1985, 1-2, p 189; Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p 10-11; I. Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic*, București, 1981, p 43; Gh. Baltag, în *Revista Muzeelor* 2, 1982, p 44; C. Cosma, *Așezări și tipuri de locuință în spațiul Transilvaniei intracarpatic în secolele V - VI d. Chr.*, în *Viața privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*, Oradea-Cluj, 1995-1996, p 41.

⁷ D. Protase, *Banatica* 1, 1971, p 101; C. Cosma, op.cit, p 43

⁸ Un cuptor similar a fost găsit într-o locuință dacică preromană la Slimnic (I. Glodariu, op.cit, p 29, fig 7) dar ele se răspândesc în perioada prefeudală unde cunosc o largă răspândire (C. Gaiu *RB* 7, 1993, p 106-107, fig. 111/b-c); L. Bărză, *Dacia* NS 38-39, 1994-1995, p 245, fig. 4/a-b).

⁹ Piese asemănătoare în jurul vetrelor au fost semnalate într-o serie de locuințe chiar dacă asupra utilității lor s-au exprimat opinii diferite. Rostul lor ar fi fost de a înmagazina și menține căldura în locuințe. Unele dintre piese au fost socotite greutăți pentru războiul de țesut. La Archiud poziția lor în jurul vetrei exclude o astfel de atribuire. C. Preda, *Materiale* 7, 1961, p 213; D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V - XI e.n.*, Iași, 1978, p 18.

având un caracter cultic. Diferențele sunt marcate de conținutul unor asemenea gropi. Dacă cele de pe platou sunt, în cea mai mare parte, curate, în jurul locuințelor, gropile au un inventar mai variat, determinat de umplerea lor într-un interval mai lung sau mai scurt de la abandonare. Într-una dintre gropi era depozitat un chiup cenușiu, a cărui gură a fost parțial rasă de lucrările agricole, dând un anume indiciu asupra modului în care erau depozitate proviziile în aceste gropi. După adâncimea gropii rezultă că vasul era doar parțial îngropat, sau cel mult cu gura la nivelul de călcare. În altele proviziile se puteau depozita direct în groapă, fie așezate pe împletituri de nuiele, dar pentru acestea ne lipsesc dovezi directe, la fel cum nu s-au găsit nici resturi ale produselor care s-au păstrat în ele. Știrile antice (Tacitus, *De origine et situ Germanorum* XVI, 3; Varro, *Res. rus* I, S7, 2) și cele etnografice arată că astfel de gropi serveau mai ales pentru păstrarea cerealelor. Sub podeaua locuinței 3 / 1965 se adâncea o groapă în formă de căldare, folosită pentru depozitarea proviziilor. Astfel de amenajări în spațiul unor locuințe se cunosc în numeroase așezări din această epocă.

Gropile situate pe platou, amplasate la o anumită distanță de gospodării, formează un “câmp de gropi”¹⁰ care se întinde pe coama terasei. Doar spre capătul vestic aceasta coboară pe panta dealului. În linii generale acest “câmp” de gropi a fost dezvelit în totalitate, prin săpăturile arheologice, fiind identificate un număr de 156 de gropi la care mai trebuie adăugate cele două gropi dezvelite în anul 1964 și alte câteva, pentru care ne lipsesc datele, din săpăturile lui VI. Zirra. Nu excludem posibilitatea ca unele gropi să fi avut un rol menajer aparținând așezărilor contemporane sau celei feudale timpurii - însă ne lipsesc orice elemente pozitive în acest sens.

Cea mai mare parte a gropilor aveau în plan o formă rotundă sau ovală care se contura relativ ușor în stratul de marnă aflat la 40-50 cm de la suprafața solului. Altele, aflate spre capătul vestic și sud-vestic, au putut fi semnalate la adâncimi mai mari din cauza aspectului uniform al solului. Diametrele acestora aveau la gură între 0,75 și 2 m. Adâncimea la care coboară varia de la 0,6 m la 2,5 m.

După formă pot fi clasificate astfel:

- a) **Gropi cilindrice**, nu prea numeroase în “câmpul” de gropi de la “Hânsuri”.
- b) **Gropi în formă de butoi**, cu diametrul maxim în zona mediană, cu gura și fundul gropii mai înguste.
- c) **Gropi în formă de căldare**, cu gura largă și pereții albiți.
- d) **Gropi în formă de butelie**.

Spre o margine a platoului, în preajma unui grup de locuințe feudale, au fost găsite două gropi (G76 și G77) de formă rectangulară cu laturile inegale, conturate la 0,80 m cu fundul albiat, acoperite cu un strat puternic de arsură, aflat la 1 - 1,05 m adâncime. Marginile erau marcate de urmele unor bârne carbonizate. Pe fundul gropilor erau așezate lespezi de piatră. În prima s-a găsit un străpungător din fier cu tija lătită¹¹ (fig. XIV / 9) iar în cea de-a doua un vâscior din pastă zgumțuroasă și un cuțit din fier. Cele două complexe au mai degrabă aspectul unor vetre de foc, încât catalogarea lor în categoria gropilor rămâne neclară, mai ales că n-au fost sesizate decât la nivelul bazei.

Un număr important de complexe (70%) aveau fundul marcat de un strat subțire de cenușă și arsură provenind de la o purificare rituală a gropilor. Unele gropi aveau în partea mediană un fel de pungă în care era adunată cenușa curată fără bucăți de oase sau de alte materiale. Focul era făcut direct în groapă, unde erau arse materiale ușoare (paie, ierburi) așa cum indică consistența și aspectul stratului de cenușă. Doar în puține cazuri pereții dinspre fundul gropilor au suprafața înroșită dar care nu poate fi echivalată cu o eventuală ardere a pereților în vederea asigurării unei hidroizolații, ca în cazurile semnalate la unele gropi de provizii din alte stațiuni¹² și nici ca simplă activitate de ecologizare a sitului¹³.

Gropile de la Archiud au pereții destul de uniformi, fără să prezinte urme de lutuire sau amprente de la anumite amenajări, atestate într-o serie de gropi menajere¹⁴ aflate în situri din această epocă. Conținutul gropilor concură de asemenea la includerea acestor gropi în categoria gropilor cu o funcționalitate cultică¹⁵. După criteriile pe care le stabilește Valeriu Sârbu¹⁶ se poate vorbi de gropi cu o semnificație cultică în următoarea-

¹⁰ În accepția lui V. Sârbu, *Istros* 4, 1985, p. 102, noțiunea se referă la aglomerările de gropi din afara așezărilor, dar nu departe de acestea și care au avut un caracter cultic, sens în care îl preluăm și noi.

¹¹ R. Harhoiu, *Dacia NS* 34, 1990, p. 180

¹² Gh. Bichir, *Cultura Carpică*, București, 1973, p. 25

¹³ V. Sârbu, *Dava getică de la Grădiște, județul Brăila I*, Brăila, 1996, p. 14

¹⁴ D. Protase, *Acta MN* 8, 1971, p. 140; A. Bejan, D. Benea, *Banatica* 8, 1985, p. 195-196, pl. II

¹⁵ Asupra caracterului și semnificației unor asemenea complexe în mediul geto-dacic au fost formulate diverse ipoteze: R. Vulpe *SCIV* 2, 1951, p. 196-197; M. Macrea, I. Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*, București, 1976, p. 30 sqq; I.H. Crișan, Ziridava. Arad, 1978, p. 79-83.

¹⁶ V. Sârbu, G. Florea, *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, Brăila, 1997, p. 45

rele situații: a) atunci când în gropi au fost depuse schelete sau părți de schelete umane; b) s-au practicat înhumări de animale; c) au fost depuse grupuri de figurine antropo și zoomorfe; d) s-au depozitat unelte, arme, piese de podoabă sau vase întregi ori sparte în situ; e) gropile conțin resturi de vetre sau urme de foc. Și în privința semnificației ori caracterului acestor depuneri s-au exprimat poziții extrem de diferite - de la includerea lor în cadrul descoperirilor cu caracter funerar¹⁷, până la a le considera simple gropi menajere în care diversele depuneri sunt accidentale. Analiza efectuată asupra unor grupe de descoperiri, care în unele cazuri au inclus și analize osteologice, au descoperit că nu se poate vorbi de morminte în cazul unor complexe din care lipsesc oasele umane¹⁸.

Descoperirile de la Archiud "Hânsuri" întrunesc caracteristicile enumerate pentru a le putea cuprinde în categoria gropilor cu caracter de cult și asupra cărora vom reveni. Mai există și alte elemente care susțin o asemenea atribuire și care exclud caracterul lor profan. Avem în vedere gruparea acestora pe un loc dominant în raport cu așezarea, ceea ce ar putea sugera existența unei zone sacre în care se practicau diverse ritualuri și sacrificii. Umplutura, în general, curată a gropilor, cu multe dintre ele lipsite de inventar arheologic (vezi anexa I), ca și descoperirea, într-o serie de gropi a unor materiale provenind din morminte Noua sau celtice distruse, arată că umplerea lor s-a realizat cu același lut scos la săpare, imediat după ce ritualul a fost săvârșit. Lipsa unor supra-puneri sau întretăieri de gropi poate sugera că locul era marcat prin anumite semne distincte pe teren, la fel cum poate fi doar opera hazardului. Fără să se poată degaja o foarte clară aranjare a gropilor pe platoul de la "Hânsuri", dispunerea lor pare să indice mai multe grupări cu morminte, depuneri de animale și gropi cu fundul ars.

Într-un număr de 18 gropi au fost depuse schelete umane din care în 3 gropi (16,6%) erau depuse câte trei schelete, în alte 4 gropi (22,2%) au fost înhumați câte doi indivizi, restul de 11 (61%) conțineau câte un singur schelet. Fără a dispune de o expertiză antropologică, doar pe baza configurației oaselor, în mormintele multiple s-au înregistrat alăturări de schelete de bărbat și femeie, bărbat-femeie-copil, bărbat și copil ceea ce duce la concluzia că în cadrul acestei comunități erau practicate sacrificiile umane.

În cele 18 gropi din această categorie au fost depuse un număr de 28 de schelete dintre care 13 bărbați, 7 femei, 4 copii și alte 4 pentru care, în lipsa unei analize antropologice, este dificil să ne pronunțăm. Poziția scheletelor și modul în care au fost dispuse cadavrele în cadrul gropilor pare să reflecte anumite reguli rituale, chiar dacă acestea pot fi cu dificultate urmărite. Analizând depunerile de schelete umane în gropi circulare din mediul geto-dacic, Mircea Babeș¹⁹ le pune pe seama accidentalului, socotind gropile respective ca simple amenajări domestice abandonate în care au fost aruncate, între altele, stârvuri și cadavrele unor jertfe umane. Fără a exclude o asemenea explicație, aceasta nu dă răspuns la o serie de aspecte care au fost înregistrate în zeci de situri, care acoperă un segment cronologic bine delimitat și care acoperă spațiul întreaga arii a civilizației geto-dacice²⁰. Cele mai multe dintre scheletele de la Archiud "Hânsuri" au fost așezate la gura sau jumătatea superioară a gropilor, aspect consemnat și în unele descoperiri mai vechi. Doar în două cazuri (M18 și M55) cadavrele au fost așezate pe fundul gropii. Dacă groapa ar fi reprezentat un simplu loc de depozitare a cadavrului atunci nu ar avea sens ca acesta să fie așezat practic la suprafața solului, când groapa era deja colmatată. Scheletele, în cazul cimitirului de la Archiud, au fost depuse întregi nefiind sesizate, prin observații arheologice, urmele unor tratamente violente aplicate persoanelor sacrificate. Cazul unor gropi (M29 și M62) în care anumite părți ale scheletului lipsesc își găsesc explicația prin adâncimea la care au fost depuse, părțile lipsă fiind împrăștiate de plug²¹. S-au constatat, în schimb, o serie de contorsionări și dezarticularea unor părți din schelet, care se pot datora fie unui tratament violent aplicat defuncțiilor, fie urmarea practicii de expunere a cadavrelor²² și înhumarea acestora după ce ligamentele s-au descompus. Forma gropii poate să fi contribuit la determinarea unor anumite poziții ale scheletelor, altele sunt, în mod evident, urmarea tratamentului aplicat cadavrului. În M1 două dintre schelete au fost depuse pe coarda gropii, iar cel de-al treilea în poziție adunată, cu genunchii aduși la piept; în M78 scheletul de bărbat era dispus cu oasele arcuite pe circumferința gropii, iar cel de femeie cu capul aruncat spre centrul gropii, cu picioarele înălțate de-a lungul pereților, cu labelle aduse sub bazin.

¹⁷ M. Macrea, M. Rusu, *Dacia NS* 4, 1960, p 201 sqq; D. Berciu, *Buridava dacică*, București 1981, p 120 sqq; S. Dumitrescu, *Biharea I. Săpăturile arheologice din anii 1973-1980*, Oradea 1994, p 138 sqq.

¹⁸ M. Babeș, *SCI/A* 39, 1988, I, p 4 sqq; V. Sârbu, *Istros*, p 106-107.

¹⁹ M. Babeș, *op.cit.*, p 15

²⁰ V. Sârbu, G. Florea, *op.cit.*, p.43, înregistrează un număr de 35 de stațiuni cu înmormântări în contexte nefunerare care sunt atribuite unor practici care implicau sacrificii umane în mediul geto-dacic.

²¹ Dimensiunile și forma gropii, ca și mărimea scheletului au determinat ca în unele complexe, capul și extremitățile picioarelor să fie ridicate pe pereții gropilor și să fie mult mai expuse distrugerilor.

²² Despre astfel de practici vezi V. Sârbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Galați 1993, p 33-34.

Anumite diferențieri pot fi sesizate între gropile cu schelete multiple și cele cu un singur schelet. În gropile cu un singur schelet acesta era dispus în poziție întinsă (M2, M3, M5, M20) cu mâinile pe lângă corp, cu o mână pe lângă corp și cealaltă așezată pe bazin. Scheletele din M7 și M8 erau depuse în poziție chircită culcate pe partea stângă cu capul la est. În M 18 oasele scheletului erau ușor flexate, cu coloana vertebrală arcuită; în M79 oasele picioarelor făceau un unghi drept față de trunchi, iar mâinile erau aduse spre cap. În gropile cu mai multe schelete se întâlnesc situații în care acestea erau depuse unul sub altul, înhumându-se mai întâi femeia și apoi bărbatul (M9, M60), sau pe marginile gropii, în poziție întinsă (M29, M59) sau arcuită după circumferința gropii (M19).

Din cauza formei gropilor și a posibilităților de dispunere a cadavrelor în interiorul lor, nu se poate stabili o regulă strictă în privința orientării scheletelor, dar se poate constata o anumită preferință pentru dispunerea acestora pe direcția N-S, cu unele deviații pe direcțiile NE-SV sau NV-SE. Există însă și cazuri în care, în mormintele duble sau triple, scheletele erau așezate unul cu capul la N și celălalt la S. Dar, în majoritatea gropilor cu înhumări de oameni, se poate distinge o dispoziție care reflectă așezarea lor intenționată și nu o aruncare întâmplătoare a acestora într-o groapă de factură domestică. Prin orientare, mormintele de la Archiud "Hânsuri", concordă cu regulile grupului Sântana de Mureș-Cerneahov²³, de care le apropie atât tipologia cât și dispunerea inventarului funerar. Însă forma gropilor și tratamentul aplicat defuncțiilor diferă în mod evident și aici legăturile ce se pot formula cu categoria descoperirilor de schelete umane în contexte nefunerare din mediul geto-dacic sunt frapante. Chiar dacă verigile intermediare dintre cele două grupe de descoperiri lipsesc, sau rămân greu de urmărit, aceste elemente și altele, pe care le vom descrie mai jos, atrag atenția, dacă nu asupra unei continuități de credințe și obiceiuri rituale, cel puțin asupra unor practici similare. Nu este de înlăturat posibilitatea ca cercetări viitoare să permită stabilirea unei filiații între cele două grupe, destul de depărtate în timp. Grupul de la Archiud prezintă desigur și o serie de elemente distincte. Dacă în descoperirile geto-dacice înhumările de copii acoperă un segment important în această categorie de complexe (38% din numărul de persoane înhumate), la Archiud "Hânsuri" se constată o preponderență a scheletelor de bărbați. Și mai trebuie subliniat că în toate gropile în care au fost așezate mai mult de un cadavru, apar schelete de bărbați. Astfel în 4 gropi (M9, M19, M29 și M78) au fost depuse câte un cadavru de bărbat și unul de femeie, într-un caz (M59) a fost așezat un bărbat și un copil, iar în altul (M60) se găseau un schelet de bărbat, unul de femeie și altul de copil. O astfel de asociere sugerează posibilitatea ca la moartea capului familiei să fie sacrificați unii din membri ai acesteia (de preferință soția). Spre o astfel de ipoteză conduc atât o serie de dovezi arheologice²⁴, cât și referirile din texte antice²⁵ care fac trimitere la asemenea practici atât la geto-daci cât și la alte populații antice. Alături de această ipoteză trebuie să luăm în calcul și alte posibile scenarii, mai ales că spectrul manifestărilor rituale de la Archiud "Hânsuri" este mult mai larg și majoritatea gropilor cu depuneri de oase umane cuprind doar câte un singur cadavru. Dacă se exclude ipoteza unei necropole organizate și dispunerea mormintelor în spațiul "câmpului de gropi" conduce spre o astfel de concluzie, trebuie să presupunem că avem de-a face cu ritualuri cultice în care erau incluse și sacrificii sau practici de expunere / descompunere a cadavrelor²⁶.

Intercon condiționările dintre practicile rituale care includ sacrificii de oameni și de animale sunt exprimate, în cadrul grupului de la Archiud, atât de existența unor gropi separate cu schelete de oameni sau de animale, cât și de cazurile în care, în aceeași groapă, au fost depuse alături cadavre umane și animale. Astfel în M9, care conținea trei schelete umane, la picioarele cadavrelor a fost așezat un schelet de câine, iar în M57 alături de scheletul de copil, în dreapta acestuia, era un schelet de câine, orientat în sens invers. În mai multe gropi au fost găsite schelete sau resturi osteologice de mamifere sau păsări. Dispunerea acestora cunoaște o mare diversitate de situații legate de practici și manifestări variate. În unele gropi au fost înhumate animale întregi, în altele au fost găsite doar fragmente osteologice de la 1-3 specii diferite²⁷. Ca și în cazul gropilor cu schelete umane, animalele înhumate sau resturile osteologice au fost depuse, sau au fost aruncate, în majoritatea cazurilor, în umplutura gropilor. Repartiția pe specii a animalelor în umplutura gropilor de la Archiud se

²³ I. Ioniță, *ArhMold* 4, 1966, p. 223. Preponderența orientării scheletelor pe direcția N-S a fost semnalată și pentru grupul de înhumări în gropi circulare din perioada geto-dacică. V. Sârbu, *Istros* 4, 1985, p. 103.

²⁴ Idem, *Credințe*, p. 34

²⁵ Ștefan de Bizanț "Lexicon de nume de popoare" în *Fontes* 2, p. 337, "obiceiul dacilor: înjunghie soția pe mormântul bărbatului"; Pomponius Mela, *Descrierea pământului* II, 2, 19-21, în *Fontes* 1, p. 389 "Ele (femeile) doresc din cale afară să fie ucise peste cadavru bărbatilor morți și să fie îngropate împreună"

²⁶ Astfel de practici sunt atestate atât de izvoarele scrise cât și printr-o serie de descoperiri arheologice sau analogii etnografice care au fost trecute în revistă de către V. Sârbu. *Credințe*, p. 37 sqq. În cadrul descoperirilor arheologice nu se poate face distincția clară între "violența criminală" și cea pură "sacrificială".

²⁷ Analiza zooarheologică a inventarelor gropii de la Archiud. D. Bindea, *Câteva observații zooarheologice cu privire la gropile rituale descoperite la Archiud*, în prezentul volum.

prezintă extrem de diferențiat. Câinele a fost depus în 13 complexe, fiind reprezentat printr-un număr de 14 exemplare (în groapa nr. 39 zăceau la adâncimi diferite două schelete, unul depus pe dreapta cu corpul la nord, cel de-al doilea culcat tot pe partea dreaptă, dar cu capul la sud). Cele mai multe exemplare au fost îngropate întregi (M9, M57, G24, G34, G39, G40, G73, G100, G129), iar câteva au fost depuse doar parțial (G28, G42, G67 și G138). În general câinii au fost depuși întregi și în celelalte descoperiri în care au fost semnalati²⁸, la Arhiud fiind înregistrate cele mai multe situații (28,5%) în care au fost înhumate doar părți din schelet. Acest fapt se poate explica prin consumarea unei părți de animal în cadrul banchetului ritual²⁹.

Inconsecvența în ceea ce privește poziția și orientarea scheletelor nu face decât să sublinieze că, în această privință, nu funcționau reguli rituale stricte, cu toate că la Arhiud "Hânsuri" majoritatea scheletelor de câini zăceau depuse pe partea stângă. Aceeași observație este valabilă și pentru celelalte stațiuni în care au fost identificate înhumări rituale de câini³⁰. Prezența câinelui în depuneri funerare sau în așezări, este atestată în variate arii culturale, din neolitic până în epoca feudală³¹. Cele mai apropiate, cronologic, sunt descoperirile din aria culturii carpice și a dacilor liberi din Muntenia în care depunerile rituale de câini ocupă 51% din totalul animalelor înhumate descoperite. Depistarea unor înhumări de câini în mediul daco-roman târziu³² și în aria culturii Sântana de Mureș³³ dovedește rolul deținut de acest animal în simbolistica rituală, ca mesager sau însoțitor, al celui decedat.

Depunerea, în umplutura uneia dintre gropi, a unui schelet de pisică rămâne, deocamdată, ca o descoperire singulară. Celelalte specii semnalate se regăsesc și în complexele cu semnificație cultică din alte descoperiri. Iepurele, prezent printr-un exemplar depus parțial în G53, este semnalat în puține descoperiri³⁴. În cinci gropi (G70, G91, G93, G94, G110) au fost depuse păsări pentru care nu putem preciza dacă aparțin unor specii domestice sau sălbatice. Prezența lor în contextele funerare sau cultice nu a fost prea numeroasă, iar cele mai multe au apărut în cimitire de incinerare³⁵. Într-o serie de gropi au apărut fragmente osteologice izolate provenind de la animale de talie medie sau mai mare. Unele s-ar putea să fi ajuns întâmplător în groapă, fie de la banchetul ritual, fie chiar din ofranda mormintelor Noua sau celtice distruse. Pentru altele însă, așezate la fundul gropii, pe stratul de arsură, depunerea lor intenționată, în timpul unor manifestări cu caracter ritual, apare destul de evidentă, iar prezența în umplutura gropilor a unor fragmente aparținând unui singur exemplar al aceleiași specii, de regulă din părțile mai puțin valoroase din punct de vedere alimentar, arată caracterul de ofrandă al acestor depuneri. Cele mai frecvente sunt resturile osteologice de bovine, identificate într-un număr de 7 gropi (G11, G24, G32, G66, G74, G129 și G138), depuse singure sau în asociere cu alte specii, precum și în gropile cu schelete umane înhumate. Porcul a fost depus în două dintre gropi (G36 și G77), iar oaia într-un singur caz (M3). Pe lângă resturi osteologice provenind de la specii domestice a fost semnalată și prezența unor specii sălbatice, respectiv cerbul prezent în trei dintre gropi (G93, G95 și 100).

Observațiile efectuate la Arhiud "Hânsuri", purificarea prin foc a gropilor, înhumarea unor schelete umane sau animale, depunerea de vase sau arme în groapă, placarea cu pietre a depunerilor, confirmă faptul că avem de-a face cu manifestări cultice sau ritualuri magice legate de credințele și obiceiurile comunității respective. Multe dintre aspectele semnalate în acest loc se regăsesc, așa cum s-a văzut, într-o serie de descoperiri arheologice geto-dacice și ale dacilor liberi, încât, trebuie să ne punem problema dacă între respectivele grupuri

²⁸ V. Sârbu, *ArhMold* 16, 1993, p. 96 înregistrează în mediul geto-dacic și al dacilor liberi un număr de 41 exemplare din care 38 (92,7%) depuse întregi. La repertoriul întocmit de către autorul amintit mai pot fi adăugate exemplarele descoperite la Homicieni (BC)(E. Petrișor, *SympThrac* 8, 1990, p. 199), Bârlad - Valea Seacă, Zorleni, Fântânele și Banea (VS)(V. Palade, *Carpica* 23/1, 1992, p. 197 sqq) și încă un exemplar descoperit în anul 1977 la București "Militari" (M. Neagu, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1997*, Călărași 1998, p. 11 și pl II).

²⁹ În general se consideră că acest animal nu era utilizat în alimentație, însă analizele zooarheologice consemnează prezența sa nu doar în depuneri funerare sau rituale ci și în așezări (C. Hrișcu, L. Bejenaru, M.Șt. Udrescu, în V. Sârbu și colab., *Așezări din zona Câșcioarele-Greaca-Prundu. Mileniile I î. Hr. - I d. Hr.*, Brăila, 1996, p. 135).

³⁰ M. Șt. Udrescu, M.E. Rebreanu, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 2, 1986, p. 200-201.

³¹ H. Behrens, *Die neolithisch-frühmetallzeitlichen Tierskelettefunde der Alten Welt*, Berlin, 1964; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 135-145; idem, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 83-84; V. Sârbu, *ArhMold* 16, p. 106-107.

³² Stolniceni-Vâlcea. (Gh. Bichir, *Thraco-Dacica* 9, 1988), p. 105-106; Ostrovul Corbului. (P. Roman și colab., *Materiale* 17/1, 1992, p. 104). Timișoara, (D. Berea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timișoara 1966, p. 154) și Stupini "Fânațele Arhiudului" (cercetările noastre 1998).

³³ Gh. Bichir, *SympThrac* 8, 1990, p. 202; idem, *Carpica* 23/1, 1982. Sacrificarea unor câini este înregistrată și în cadrul cimitirului I de la Bratei [L. Bârbu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV-V (Cimitirul I de la Bratei)*, București, 1973, p. 20-21] și într-o serie de cimitire Sântana de Mureș-Cerneahov (I. Ioniță, *ArhMold* 4, C. Gaiu, *RB* 9, 1995, p. 151).

³⁴ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 137-142

³⁵ V. Sârbu, *ArhMold* 16, p. 96; idem, *Credințe*, p. 48. Oase de pasăre au fost sesizate în numeroase necropole aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, unde apar ca ofrandă.

poate fi stabilită o filiație directă, dacă avem de-a face cu o resurcitare, în anumite condiții, ale unor obiceiuri și credințe străvechi, sau dacă acestea reprezintă manifestări și practici rituale cu totul independente. Desigur că nu se poate exclude cu totul nici posibilitatea ca unele dintre descoperiri să se adreseze unor manifestări cu caracter profan. Urmărirea unei continuități între manifestările de la Archiud și cele din mediul geto-dacic apare destul de greu de întreprins, verigile de legătură dintre ele fiind prea puține sau lipsind în totalitate. Analizând grupul de descoperiri de schelete umane în gropi rituale, V. Sârbu³⁶ ajunge la constatarea că acestea încetează în preajma cuceririi romane și pune acest fenomen pe seama distrugerii clasei sacerdotale care "patrona" aceste sacrificii. Unei asemenea concluzii i se opun câteva descoperiri, e adevărat puține, care susțin că astfel de practici nu au încetat cu totul. Cercetările lui Dinu Rosetti de la București "Tei" au dus la descoperirea, prin anii 1929-1930, unui schelet de copil, depus într-o groapă circulară, orientat NV-SE. În inventarul gropii se găseau fragmente ceramice de factură dacică și romană, alături de o monedă de la Septimius Severus iar în jurul gâtului scheletului un șirag de mărgelă. Tot acolo, într-o altă groapă, a fost depusă o calotă craniană, cenușă și oase incinerate având ca inventar fragmente din fier și bronz și bucăți de sticlă. Groapa era suprapusă de un bordei în care au apărut, între altele, un piepten din os și o monedă de la Valens. Într-o a treia groapă se găsea, de asemenea, o calotă craniană, iar inventarul cuprindea o fibulă din fier și un ac de bronz. Neidentificarea inventarelor și lipsa altor descoperiri contemporane a făcut ca majoritatea cercetătorilor³⁷ să privească cu neîncredere descoperirile de la București "Tei". Tot acolo atrage atenția și o altă groapă în care a fost depozitat un schelet de câine³⁸, descoperire care aparține orizontului Chilia-Militari. În așezarea de la Dulceanca a fost descoperită o groapă de formă circulară în care a fost depus un schelet de copil în poziție șezândă. Inventarul gropii mai conținea oase de animale și partea inferioară a unei căni negre-cenușii lucrate la roată. Complexul a fost datat în secolul al III-lea³⁹ și aparține aceluiași orizont al dacilor liberi.

La Săbăuani - Neamț săpăturile din punctul "Izlaz" au identificat o așezare din sec. II-III din care au fost cercetate mai multe locuințe și gropi de provizii. Într-una din gropile de formă circulară a fost găsit un schelet, culcat pe partea stângă, cu picioarele dispuse pe diametrul gropii iar corpul arcurit pe conturul acesteia. Lângă laba piciorului s-au aflat "două mărgelă de sticlă de formă dreptunghiulară"⁴⁰.

Un sondaj arheologic efectuat la Voevodeni (Mureș)⁴¹ a dus la descoperirea, în cadrul unei așezări daco-romane, a unei gropi circulare cu diametrul de 1,60 m în care zăcea un schelet de copil, cu oasele slab conservate depus în poziție întinsă cu mâinile pe lângă corp, orientat NE-SV și fragmente din calota craniană a unui alt individ, de data aceasta un matur. Inventarul funerar era alcătuit din două mărgelă din pastă de sticlă - una în formă de pepene, cealaltă albastră cu decor pictat - o verigă și un manșon din tablă de bronz. În umplutura gropii s-au aflat și o serie de fragmente ceramice cenușii-negrice de factură romană târzie. Atribuirea acestui mormânt orizontului Sântana de Mureș, propusă de către autorul cercetării, rămâne destul de nesigură, din cauza caracterului restrâns al săpăturii și a situației statigrafice neclare.

În regiunea Tisei superioare, în stațiunea de la Zastavnoe, au fost descoperite două gropi piriforme în care s-au practicat înhumări⁴². Într-una din gropi era depus, pe fundul gropii, un schelet orientat E-V, cu picioarele adunate și mâinile așezate pe abdomen. În umplutura gropii a mai apărut un os de bovid și un fragment de chiup. În cea de-a doua groapă zăcea un schelet de ovid, dispus în umplutura gropii, deasupra unui strat de lut ars. Complexele de aici au fost datate în secolele II-IV fiind socotite gropi de provizii cu schelete în poziție secundară.

Scheletul unui nou născut a fost depus într-o groapă de formă circulară cu diametrul de 1,20 / 1,05 m la Foeni (Timiș)⁴³. Scheletul zăcea în poziție întinsă culcat pe partea dreaptă, cu fața în jos. În umplutura gropii au apărut fragmente ceramice, o bucată de râșniță și un fragment de corn de cerb, pe baza cărora mormântul a fost datat în secolul al IV-lea e.n.

În necropola de factură Sântana de Mureș de la Bârlad "Valea Seacă" au fost găsite mai multe gropi circulare în care au fost depuse craniile de copii și schelete întregi semnalând ritualuri distincte față de restul necropolei. Ele au fost explicate, de către autorul cercetărilor⁴⁴, prin persistența în mediul autohton a unor ritualuri specifice lumii geto-dacice.

³⁶ V. Sârbu, *Credințe...*, p. 36.

³⁷ D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 142; V. Sârbu, *Credințe...*, p. 93-94.

³⁸ D. V. Rosetti, *Bucureștii de odinioară*, București, 1959, p. 29-30.

³⁹ S. Dolinescu-Ferche, *Așezări din sec. III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974, p. 50-51, fig. 34-35.

⁴⁰ V. Ursachi, *Carpica* 1, 1968, p. 160.

⁴¹ M. Petică, *Marisia* 8, 1978, p. 82 sqq., pl. LIX-LXI.

⁴² V. Kotigorovosko, *Zona Tisei Superioare în perioadele La Tène și romană*, București 1995, p. 116, fig. 68.

⁴³ M. Munteanu, *Thraco-Dacica* 17, 1-2, 1996, p. 257-260.

⁴⁴ V. Palade, *Carpica* 23/1, p.

După cum se poate constata, depunerea de schelete în gropi de formă circulară nu a încetat cu totul după cucerirea romană, dar ele cuprind, aproape în exclusivitate doar morminte de copii, la care regulile funerare normale erau, de multe ori, înlocuite prin practici rituale separate⁴⁵. Caracterul izolat și mediile culturale diverse în care astfel de practici au fost înregistrate, nu permit stabilirea unei linii de continuitate și trebuie privite cu rezerva unor ritualuri excepționale care se sustrag normei. Urmărirea fenomenului pe mai departe poate să aducă o serie de precizări și să contureze o imagine mai nuanțată asupra mentalului colectiv și a universului de credințe și manifestări magice ale populațiilor care se găseau în spațiul carpatic în aceea vreme.

Contextele în care apar gropi cu schelete umane și înhumări de animale sunt destul de diverse - așezări, fortificații, necropole, spații de cult - fapt care a dus la interpretarea lor diferită. Trebuie să remarcăm, însă, că cele mai multe din înhumări s-au depus în gropi de formă circulară, motivând interpretarea lor ca manifestări cu caracter ritual.

Acolo unde au fost așezate doar fragmente osteologice dispersate era vorba de simple ofrande oferite ca dar zeului, sau în beneficiul celor morți, pentru a opri revenirea lor în lumea de aici și a asigura liniștea celor rămași în viață⁴⁶. Făcând distincția între ofrandă și sacrificiu Mauss și Hubert subliniau că orice ofrandă poate deveni sacrificiu cu condiția distrugerii "trebuie să numim sacrificiu orice jertfă, chiar vegetală, de fiecare dată când ofranda, sau o parte din ea este distrusă"⁴⁷. Pe o poziție oarecum diferită se situează Mircea Eliade care considera ofrandele drept forme târzii și desacralizate ale sacrificiului. Chiar distruse, consacrate, ele nu se mai pot ridica la valoarea și eficiența sacrificiului uman sau animalier⁴⁸. Cei mai mulți cercetători consideră că între jertfa umană și cea de natură animală există o continuitate în timp, cea din urmă constituindu-se într-un substitut al sacrificiului uman, succesiunea nu este general valabilă și obligatorie și cele două au coexistat în timp, lucru confirmat de dovezile arheologice și de știrile scrise.

Sacrificiul a jucat un rol major în sistemul de ritualuri ale populațiilor antice fiind socotit "experiment fondator al întregii civilizații umane", "o mediere între sacrificator și divinitate"⁴⁹. Orice sacrificiu are loc în anumite circumstanțe și cu scopuri bine determinate, existând atât sacrificii permanente, legate de ciclurile agrare sau ritmurile naturii și altele cu caracter ocazional. Scopurile acestor ritualuri erau extrem de diverse și putea îndeplini în același timp, o mare varietate de funcții, existând sacrificii de expiere, de comunicare, de venerație, de recunoștință, de înduplecare, de fundare, etc⁵⁰. Diversitatea scopurilor urmărite dă naștere la modalități diferite de manifestare. Pentru atingerea scopului era nevoie să se realizeze o comunicare între lumea sacră și lumea profană prin intermediul unei victime. De obicei mesagerul, victima, trebuie să se afle într-o anumită relație cu divinitatea⁵¹, transmiterea unui mesaj, comuniunea cu zeul, răscumpărarea unei greșeli, nu putea fi intermediată de orice ființă ci doar de una agreată sau care era socotită pură. De asemenea, în cazul sacrificiilor umane trebuia jertfită o ființă care să nu fie nici foarte apropiată nici foarte îndepărtată comunității pentru a nu dezlănțui un lanț de răzbunări⁵². În multe cazuri erau sacrificate ființele cele mai dragi (soție, mamă, copil). În anumite spații istorice cel preferat era copilul, pentru puritatea acestuia.

Pentru ca jertfa să fie eficientă trebuiau respectate anumite prescripții rituale referitoare la locul, data și modalitățile în care se desfășura ceremonia, în caz contrar s-ar fi produs o simplă moarte violentă, sau ar fi produs efecte malefice. Locul sacrificiului mijlocea relația sacrificator-divinitate și era fie un loc consacrat, fie unul care devenea sacru printr-un ritual de purificare. În acest ritual focul purificator⁵³ căpăta un rol esențial. Probabil că astfel se explică prezența în gropile de la Archiud "Hânsuri", dar și în alte complexe cu schelete înhumate, a urmelor de foc. În alte interpretări focurile rituale sunt atribuite cultului solar, în care focul este o invocare a astrului în vederea asigurării căldurii pentru oameni și plante⁵⁴.

Cu toate că în ritualurile sacrificale sau magice victima are doar rolul de mediator și numai în anumite cazuri acestea se confundă cu divinitatea, jertfirea anumitor specii poate semnala ceva din mitologia respectivei populații. Utilizarea de preferință a câinelui în ritualurile geto-dacilor și a dacilor liberi nu are legătură cu zona

⁴⁵ M. Munteanu, *op.cit.*, p 258.

⁴⁶ N. Gavriluță, *Mentalități și ritualuri magico-religioase*, Editura Polirom, Iași 1998, p 138.

⁴⁷ M. Mauss, H. Hubert, *Eseu despre natura și funcțiile sacrificiului*, Editura Polirom, Iași 1997, p 53.

⁴⁸ M. Eliade, *Drumul spre centru*, Editura Univers, București 1991, p 427.

⁴⁹ R. Girard, *Violența și sacrul*, Editura Nemira, București 1995, p 12 și 141.

⁵⁰ V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București 1985, p 617

⁵¹ M. Mauss, H. Herbert, *op.cit.*, p 81.

⁵² N. Gavriluță, *op.cit.*, 157.

⁵³ G.J. Frazer, *Creanga de Aur*, vol V, Editura Minerva, București 1980, p 43-44

⁵⁴ I. Chiroiu, *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, București 1988, p 131; M. Budiș, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, Editura Paideia, București 1998, p 105-108.

economicului sau sentimentalului⁵⁵, fiind o reflectare a universului mitologic al acestei populații⁵⁶. În credința populară câinele avea un rol ambivalent, fiind socotit mai ales un apărător al turmelor, ogoarelor și casei împotriva spiritelor malefice⁵⁷, dar având și rolul de însoțitor al omului sau mesager pentru divinitate.

Materialul arheologic provenind din așezarea și “câmpul de gropi” de la Archiud “Hânsuri”, fără a fi extrem de bogat, este destul de divers cuprinzând : ceramică, ustensile și piese de port, arme, monede, obiecte de podoabă. Aceasta reflectă într-o anumită măsură ocupațiile și manifestările comunității respective. Practicarea agriculturii este afirmată mai ales de prezența gropilor de provizii și a numărului mare de fragmente de chiup în locuințe și în jurul acestora, fără să deținem date despre plantele cultivate și uneltele utilizate în cultivarea pământului. Pentru creșterea animalelor, materialul faunistic oferă informații despre prezența bovinelor, ovinelor și porcinelor.

Vânatul este relevat prin resturi osteologice de cerb, mistreț și iepure.

Fusaiiolele, greutatea pentru războiul de țesut sau numărul mare de gresii pentru ascuțit ace din os arată că, în economia casnică, diversele îndeletniciri legate de confecționarea îmbrăcăminții erau prezente. Resturile de plumb, găsite în umplutura uneia dintre gropile dezvelite în așezare, dovedesc că prelucrarea metalelor nu era o îndeletnicire absentă.

În ce privește inventarul ceramic de la Archiud “Hânsuri” el este inegal repartizat. În “câmpul de gropi” au fost găsite fie vase întregi depuse ca ofrandă, fie insignifiante fragmente, aruncate în timpul banchetului ritual. Ceramica ocupă, în inventarul așezării, rolul preponderent, aflată însă, în cea mai mare parte, în stare fragmentară. În funcție de tehnica de lucru și aspectul pastei se pot diferenția mai multe categorii:

A. Ceramica lucrată la roată ocupă între 65% și 90% din totalul inventarului ceramic, diferind de la o locuință la alta. Prin forme și tehnologie olăria dovedește o bună stăpânire a meșteșugului chiar dacă, tipologic, asistăm la o restrângere a numărului de forme. Ceramica roșie de factură romană este practic inexistentă, cu excepția a unu-două fragmente găsite în strat și a unei fusaiiole lucrate dintr-un perete de oală (fig. V / 6).

Ceramica zgrumțuroasă ocupă un procent de 35%-40% din totalul materialului ceramic fiind constatată atât în așezare cât și în gropile de cult. În funcție de ingredientul întrebuintat la modelare se poate distinge o categorie de vase care conțin în pastă firișoare de nisip relativ uniforme, și o alta în a căror compoziție intră nisip cu bobul mare și chiar pietricele care conferă o suprafață accidentată și o tectonică neregulată a pereților. Cele mai multe vase din această categorie au fost arse într-un mediu reducător, ceea ce le conferă o suprafață cenușie cu nuanțe de la cenușiu albicios, la cenușiu închis. Dar nu lipsesc nici vasele arse la cărămiziu-negricios sau brun într-o proporție redusă. Repertoriul de forme se reduce la prezența oalelor, străchinilor, vaselor de provizii și eventual al cânilor.

Oala este o formă oarecum standardizată având în vedere, întrebuintarea ei la gătit și pentru păstrarea hranei. Singura formă este cea de oală fără toartă, cu fundul tăiat drept, desprins cu sfoara sau lopățica de pe disc, unele cu inel de susținere. În funcție de tectonica pereților se poate departaja două variante: una cu pereții puternic bombați și umerii proeminenți, gâtul scurt și buza evazată și o alta cu corpul arcuit, umerii prelinși și gura îngustă (fig. VI / 10-11). Oalele au buza mai înaltă sau mai scundă cu marginile rotunjite sau tăiate oblic. Altele au buza îngroșată și rotunjită sau dimpotrivă subțiată, la fel cum nu lipsesc nici cele cu buza prevăzută cu o șanțuire pentru fixarea capacului (fig. X / 1; XI / 4). Pe unele exemplare se întâlnesc linii drepte orizontale incizate dispuse pe umerii sau pe corpul vaselor (fig. IV / 8; VII / 2-3; XII / 1,5).

Vasul de provizii (Krausengefass) a fost găsit în mai toate locuințele și gropile de provizii de la “Hânsuri”, de cele mai multe ori sub forma unor fragmente din pereți și din gura vasului. Fragmente de chiup au fost înregistrate și în umplutura câtorva dintre gropile de cult de pe platou (G 100). Cele mai multe au pereții cenușii sau cenușii-negricioși, dar sunt și exemplare din pastă cărămiziu-negricioasă. La unele exemplare, pe umerii vaselor era dispus un decor format din benzi de linii în val, trasat cu pieptenul, sau cu un alt instrument rigid, motivul fiind reluat, în unele cazuri, și pe buza vasului. Aceste recipiente erau utilizate pentru depozitarea produselor solide, dar probabil și a unor lichide, fiind îngropate în pământ sau păstrate în interiorul locuințelor. Înălțimea lor se situează între 0,5 și 0,80-0,90 m și aveau de obicei fundul îngust cu pereții groși, corpul pântecos cu umerii mai înalți sau mai căzuți, buza lată cu profilul în formă de T. Unele variante au buza trasă mai puternic spre interior și mai scurtă în afară, altele au, dimpotrivă, buza trasă mai mult spre exterior, cu marginea dreaptă, sau ușor înclinată.

⁵⁵ Gh. Bichir. *Cultura carpică*, p 140.

⁵⁶ V. Sârbu. G. Florea, *op.cit.*, p 100-101.

⁵⁷ R. Vulcănescu. *Mitologie română*, București 1987, p 531-533; M. Coman, *Bestiarul mitologic românesc*. Editura Fundației Culturale Române. București 1996, p 66-72.

Chiupurile se găsesc atât în olăria romană și romană târzie, cât și la dacii liberi din Muntenia și nord-vestul țării, după cum nu lipsesc din repertoriul olăriei Sântana de Mureș-Cerneahov⁵⁸. Lipsește în schimb din olăria carpică⁵⁹, cultură în care s-a încercat includerea descoperirilor de la Archiud "Hânsuri".

Străchinile lucrate din pastă zgrumțuroasă sunt mai slab reprezentate decât exemplarele din pastă fină și, tipologic, nu se deosebesc de cele mai îngrijit lucrate din pastă fină.

Exemplarele apărute sunt de formă bitronconică cu umărul bine marcat, cu partea superioară verticală și buza ușor răsfrântă și îngroșată (fig. XI / 6; XIII / 5), cu o nervură care marchează umărul vasului. Alte exemplare au umărul rotunjit, gura largă, buza rotunjită și îngroșată (fig. XI / 5).

O variantă distinctă o reprezintă strachina cu partea superioară scurtă, cu profilul în formă de S și umărul accentuat (fig. XI / 1).

Străchini lucrate din pastă cenușie zgrumțuroasă au fost semnalate în mediul daco-roman târziu⁶⁰ și în aria descoperirilor de factură Sântana de Mureș⁶¹.

Cana este reprezentată printr-un singur exemplar (fig. VIII / 2), decorat pe gât cu o linie în val dispusă între două linii orizontale incizate.

Ceramica lucrată din pastă fină reprezintă mai puțin de 20% din cantitatea materialului ceramic. Formele cele mai frecvente le reprezintă oala, strachina, cana, urciul, dar au fost înregistrate și exemplare de amfore și vase de provizii.

Oala este prezentă prin numeroase fragmente de la exemplare cu fundul inelar ori plat, corpul globular, gâtul scurt, gura largă, cu buza ușor îngroșată și rotunjită (fig. V / 2, 8-9; IX / 7). Există, de asemenea vase cu buza scurtă, neîngroșată și teșită; oale cu gâtul scurt buza lățită spre exterior (fig. X / 3); oala cu marginea trasă în afară, orizontală față de pereți. Vasele sunt lucrate din pastă cenușie, uneori cu paiete de mică în compoziție, având suprafața omogenă, fină.

Decorul acoperă mai ales umerii vaselor, delimitat de nervuri în relief sau de caneluri orizontale și este realizat prin lustruire. Motivele înregistrate constau dintr-o rețea de linii verticale ori dispuse oblic (fig. IX / 5,7), sau din linii orizontale în zig-zag (fig. IV / 10; V / 8).

Străchinile sunt frecvente în cadrul acestei categorii ceramice, cuprinzând o mare varietate de tipuri multe dintre acestea fiind comune și categoriei lucrate din pastă nisipoasă:

-strachina bitronconică cu umărul profilat sau rotunjit, jumătatea superioară dreaptă, cu buza ușor îngroșată și rotunjită (fig. XIII / 2,5). La jumătatea distanței dintre buză și umăr, apare o nervură în relief.

-strachină cu corpul bitronconic, gura mai îngustă cu buza lățită și rotunjită (fig. XIII / 4) uneori cu un prag la mijlocul părții superioare (fig. XVII / 1).

-strachină bitronconică cu jumătatea superioară mai scundă, gura largă, cu buza simplă sau îngroșată, rotunjită (fig. VI / 13; fig. XI / 1,5; fig. XIII / 1,6).

-strachină cu gura largă, corp puțin adânc, tronconică cu buza rotunjită, gura largă, umărul profilat (fig. VII / 4; fig. XI / 3).

Un castron tronconic, cu fundul inelar și buza rotunjită, decorat sub buză cu două linii incizate (fig. X / 10), din pastă cenușie fină, se aseamănă cu un exemplar provenind din necropola de la Cipău - Gârle⁶².

Cămile sunt apariții rare în cadrul ceramicii de la Archiud "Hânsuri". Remarcăm un exemplar miniatural cu fundul inelar, corpul piriform, gâtul înalt cu două nervuri sub buză (fig. III / 2). Pe gâtul vasului, delimitat de două nervuri, era dispus un decor în rețea, realizat prin lustruire⁶³. O cană cu gura îngustă prevăzută cu o nervură sub buză (fig. III / 4), își află bune analogii în olăria de la Bratei⁶⁴. Lipsesc însă cămile cu pereții drepecți în formă de halbă caracteristice culturii Sântana de Mureș - Cerneahov.

O cană cu gura trilobată din pastă cărămiziu-roșcată, provine din M3 (fig. XVI / 1). Vasele din această categorie sunt destul de rare în cadrul culturii Sântana de Mureș, fiind cunoscute doar în arealul vestic al acestei culturi⁶⁵, unde a fost preluată din lumea romană.

⁵⁸ I. H. Crișan, *Ceramica geto-dacică*, București 1969, p. 184-186; I. Berciu, *Apulum* 5, 1965, p. 599-615; K. Horedt în *Festgabe K. Tackenberg*, Bonn 1974, p. 165; S. Dumitrașcu, *Dacia apuseană*, Oradea, 1993, p. 160-161.

⁵⁹ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București 1984, p. 35.

⁶⁰ L. Bâzu, *op.cit.*, p. 38-39; Gh. Baltag, R. Harhoiu, M. Petică, *Marisia* 11-12, 1981-1982, p. 58, pl. 23 / 7-8.

⁶¹ Z. Szekely, *Aluta* 1, 1969; M. Marcu, *Cumidava* 5, 1971, p. 47; idem, *Thraco-Dacica* 6, 1985, 1-2, p. 190, fig. 3 / 8-9.

⁶² N. Vlăsa, *SCIV* 16, 1965, 3, p. 507, fig. 7 / 1.

⁶³ O cană asemănătoare a fost găsită la Săbăuani-Neamț, într-un context carpic, dar forma ca atare nu se regăsește în cadrul acestei culturi. V. Ursachi, *Carpica* 1968, p. 162 și p. 164, fig. 39 / 1.

⁶⁴ L. Bâzu, *op.cit.*, pl. 12 / 10.

⁶⁵ B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966, p. 131; Gh. Diaconu, în *Odobescu, Opere II*, București 1976, p. 1059; M. Nicu, S. Tau, *Materiale* 14, Tulcea 1980, p. 396, fig. 13 / 9; V. Palade, *DaciaNS* 24, 1980, p. 244.

Urciorul este reprezentat prin câteva fragmente lucrate din pastă cenușie, unele cu angobă metalică. Starea fragmenară nu permite reconstituirea formelor. Acestea au corpul globular și gâtul înalt și îngust (fig. III / 1); unele au fost decorate cu benzi verticale lustruite (fig. VI / 14). Un fragment provine de la un urcior sau o cană decorată cu fațete (fig. VIII / 1) care imită recipientele metalice de epocă romană târzie. Ele apar în etapa târzie a culturii Sântana de Mureș⁶⁶ și în descoperirile de factură hunică⁶⁷ de la sfârșitul secolului IV și prima jumătate a secolului V.

Amfora, documentată la Archiud "Hânsuri" printr-un singur fragment de la gura unui vas (fig. III / 3) și prin 1-2 mânuși care pot aparține aceleași forme ceramice, a fost găsită în puține descoperiri din secolul al IV-lea. Prezența acestui tip de vas într-o serie de așezări din sud-vestul Transilvaniei a fost pusă pe seama unei prezențe carpice în aceste locuri⁶⁸. Vase de aceeași factură au fost găsite în mai multe morminte din cimitirul I de la Bratei, forma fiind considerată o perpetuare a amforei romane⁶⁹. Spre deosebire de Bratei unde acest tip ceramic apare transpus atât în pastă zgrumțuroasă cât și în pastă fină, în celelalte descoperiri au fost găsite numai amfore din pastă cenușie fină⁷⁰.

Ceramica lucrată cu mâna acoperă un segment reprezentativ în cadrul olăriei de la Archiud "Hânsuri". Vasele din această categorie sunt lucrate în cea mai mare parte, dintr-o pastă omogenă brun-roșcată sau brun-negricioasă. Apare și o categorie, lucrată dintr-o pastă grosieră, cu cioburi pisate în compoziție, cu pereții neuniformi și profilul asimetric. Sub aspectul formelor ceramica lucrată cu mâna cuprinde oale-borcan, cătui și capace. Cea mai mare parte a veselor din această categorie sunt lipsite de decor.

Oalele au fundul gros, uneori sub formă de talpă, corpul mai bombat sau mai alungit, gâtul scurt și buza evazată (fig. IX / 2,4,6; fig. XII / 2), rotunjită sau teșită. Apare și oala tronconică cu pereții oblici și gura largă, cu buza scurtă și subțiată (fig. IX / 3).

Fragmentele provenind de la vase cu pereții drepți și marginea rotunjită aparțin, cel mai probabil, unor capace (fig. XII / 3-4), la fel cum ar putea aparține unor străchini sau cătui. Ele sunt forme comune înregistrate în mai toate așezările daco-romane, în cele aparținând dacilor liberi sau ale culturii Sântana de Mureș.

Cățuia este reprezentată printr-un exemplar miniatural aparținând tipului de ceașcă dacică cu toartă și alte două fragmente cu alveole la bază (fig. IV / 3,9), din varianta A / 2C din tipologia stabilită de către Gh. Bichir⁷¹ pentru acest tip de vas. Forma este una de veche tradiție dacică chiar dacă varianta de cățuia fără toartă este întâlnită și în alte spații culturale din aceeași vreme. Cățuia cu alveole la bază a fost socotită drept una din piesele directoare pentru grupul cultural Sfântu Gheorghe care ar ocupa zona de est a Transilvaniei, în care tradiția dacică ar fi fost mai puternică și romanizarea mai puțin profundă, la care s-au adăugat o serie de aporturi culturale și etnice de factură carpică și cerneahoveană⁷². Însă, aria de răspândire a amintitei categorii ceramice depășește cu mult spațiul acestui areal cultural, cum a fost el delimitat, cuprinzând atât zona vestică a provinciei romane, cât și teritoriile ocupate de dacii liberi de la sud și vest de Carpați, precum și Scythia Minor⁷³. Mult mai puțin clară este prezența acestui tip ceramic în cadrul culturii carpice⁷⁴, majoritatea descoperirilor de la est de Carpați aparțin culturii Sântana de Mureș - Cerneahov și culturii tumulilor carpatici⁷⁵.

Pornind de la premiza datării în secolul al IV-lea a cățuii cu alveole la bază în descoperirile intracarpate și a prezenței mai timpurii în aria culturii Chilia - Militari, C. Opreanu⁷⁶ a emis ipoteza, pornind

⁶⁶ Gh. Diaconu, *Tirgșor. Necropola din sec. III-IV e.n.*, București 1965, p. 84, pl. 26 / 1,4; M. Marcu, *Thraco-Dacica* VI, 1-2, p. 193, fig. 6 / 1; I. P. Gereta, E. A. Haritonov în *Mogil' niki Cernjahovscoi kul'tury*, Moscova 1979, p. 136-141; V. V. Kropotkin, *SA* 3, 1973, p. 240-243; M. Kazanski, *ArchMed* 22, 1992, p. 198.

⁶⁷ I. Bona, *Ahunok és nagykirályai*, Budapest, 1993, p. 23, fig. 20.

⁶⁸ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatiei*, București 1966, p. 108 și p. 125-126; Gh. Marinescu, N. Mirițoiu, *DaciaNS* 31, 1-2, 1987, p. 117.

⁶⁹ L. Bâzu, *op.cit.*, p. 39-40 și p. 45, pl. X / 1 și pl. XVI / 5,9. Autoarea atrage atenția asupra datării târzii a amforei cu nervură sub buza, tip în care se înscriu majoritatea exemplarelor transilvănene.

⁷⁰ Z. Szekely, *Aluta* 1, 1969.

⁷¹ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia*, p. 31-32.

⁷² K. Horedt, *Siebenbürgen in spätromischer Zeit*, Bukarest, 1982, p. 70 sqq.

⁷³ Repertoriul întocmit de C. Opreanu, *EphemNap* 3, 1993, p. 258-259, la care se adaugă descoperirile de la Lazuri (Gh. Lăzin, *RB* 9, 1995, p. 145-147, fig. 1 / 1) Suplacu de Barcău, Oradea-Salca (D. Ignat, S. Bulzan, *ActaMP* 21, 1997, p. 507, pl. 9 / 12) și Ocnița, jud. Bistrița-Năsăud (C. Gaiu, *RB* 8, 1994, p. 50, pl. IV / 4) înregistrează un număr de 55 de stațiuni în care au fost găsite piese din această categorie.

⁷⁴ Gh. Bichir, *Geto-Dacii din Muntenia*, p. 31-32; idem, *Thraco-Dacica* 9, 1988, 1-2, p. 108-110, semnalează un singur exemplu la Bănărești, la care s-ar putea adăuga încă o piesă de la Răcăciuni, jud. Bacău (I. Marin, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 95, nr. 115 și p. 117, fig. 7) dar unde materialul ilustrat indică un aspect târziu de factură cerneahoviană.

⁷⁵ Gh. Bichir, *Thraco-Dacica* 9, 1988, p. 108-110.

⁷⁶ C. Opreanu, *op.cit.*, p. 254-255.

de la o sugestie lansată de profesorul Horedt, originii sud-carpătice a acestei forme ceramice. Pătrunderea acesteia în Transilvania s-ar datora, în această ipoteză, unei migrări a populației dacice din Câmpia Română, ca urmare a pătrunderii goților la sud de Carpați. Ipoteza este invalidată atât de gruparea celor mai numeroase descoperiri (cca 62%) în spațiul intracarpatic, cât și de cronologia acestor descoperiri. Cea mai timpurie descoperire provine dintr-o locuință dacică din secolul I p. Chr., de la Ciceu-Corabia⁷⁷, încât trebuie să socotim nașterea acestui tip de vas în Dacia preromană. La Histria un exemplar a fost găsit în nivelul de secol II⁷⁸, iar analiza materialului ceramic de la Gilău^{79 79} a dovedit prezența cătușii cu alveole la bază începând cu faza a II-a a castrului, adică undeva la mijlocul secolului II. Rezultă așadar, că cel puțin o parte din exemplarele descoperite în castre sau așezări aparțin epocii provinciale și că piesele de acest tip nu pot asigura datarea tuturor complexelor în epoca daco-romană târzie. Pe de altă parte, prezența lor într-o serie de stațiuni, până la sfârșitul secolului IV sau începutul secolului al V-lea, este un argument convingător pentru supraviețuirea tradiției dacice în perioada romană și romană târzie.

Pahare de sticlă. În M3 a fost depus un pahar de sticlă de formă conică a cărui dimensiuni au putut fi stabilite doar pe baza amprenteii sale în lut (fig. XVI / 2). A fost lucrat în sticlă transparentă de culoare alb-verzuie. Sub buză erau dispuse două linii orizontale adâncite, după care erau mici alveole circulare care se repetă și sub fundul vasului; corpul vasului era decorat cu registre de alveole în formă de fagure.

Acest tip de pahar se întâlnește în depunerile funerare de factură cerneahoveană, dar și la populațiile germane din Europa centrală și de nord, unde se datează la sfârșit de secol IV și în secolul V⁸⁰.

Pe fundul uneia din gropi a fost depusă o *găleată de lemn* cu cercurile și toarta din fier. Recipientul avea o formă tronconică, mai îngust la gură și mai larg la bază (fig. XXV / 7). Toarta era lucrată dintr-o bară de fier torsionată, care se prindea de vas prin urechiușe în formă de ancoră. Piese de acest tip au apărut în puține descoperiri funerare din Transilvania⁸¹, cu unele replici în lut din aria culturii Sântana de Mureș⁸². Apariția lor în Transilvania se datorează unei influențe venite din nord, în cadrul culturii Prezeworsk aceasta este una din piesele directe, depusă cu precădere (85%) în morminte⁸³, fiind cunoscute din faza C2 până în D, în funcție de forma torții și a urechiușii de prindere au fost stabilite mai multe serii tipologice. Piesele cu cercuri din fier și ataș în formă de ancoră, serie în care se încadrează și exemplarul de la Archiud, sunt răspândite mai ales în aria grupului Dobroden, care se datează în faza C3 și D1⁸⁴.

Podoabe și piese de port

Fibulele găsite la Archiud "Hânsuri" provin atât din așezare, unde au fost descoperite o fibulă din bronz și o alta din fier, și din necropolă, unde două morminte M18 și M19 aveau ca piese de port fibule, de argint, respectiv din fier. O fibulă (?) din fier fragmentară provine din umplutura uneia dintre gropi (G74) (fig. XIV / 4).

Fibula din bronz (fig. XIV / 3) cu piciorul întors pe dedesubt, găsită în L1 / 1982, are resortul scurt, cu butoni la capete, arcul de secțiune romboidală și piciorul în formă de plăcuță trapezoidală. În lumea romană târzie acest tip de fibulă se datează în a doua jumătate a secolului IV⁸⁵.

Cele două fibule din fier cu arcul de secțiune rectangulară, piciorul scurt și lățit, cu piedica laterală și resortul scurt, cu coarda trecută pe dedesubt (fig. XIV / 5-6) sunt rare în aria culturii Sântana de Mureș⁸⁶, nefiind familiare nici lumii romane târzii. Un exemplar de același tip a fost găsit în așezarea I de la Bratei⁸⁷, unde a fost datată la începutul secolului V. Cronologic ele se încadrează în orizontul C3, dar apare și în descoperirile din faza D1⁸⁸.

⁷⁷ Cercetări inedite 1977 Gh. Marinescu, C. Gaiu. Așezarea de aici încetează odată cu ocuparea Daciei de către romani.

⁷⁸ C. Scorpan, *Pontica* 3, 1970, p. 153.

⁷⁹ O. Țentea, F. Marcu, *Acta MP* 21, 1997, p. 239-241 și p. 242.

⁸⁰ G. Rau, *Acta Praehistorica et Archaeologica* 3, 1972, p. 135-136, p. 166-167, fig. 35 / 5, le datează la sfârșitul secolului IV și începutul secolului V. În tipologia lui E. Straume această formă se înscrie în Tipul VII și se datează la sfârșitul orizontului C3 și în D1. E. Straume, *Glaser mit Facettenschliff aus skandinavischen Grabern des 4 und 5 Jahrhunderts n. Chr.*, Oslo, 1987, p. 36, Taff 7. Karte 4; N.P. Sorokina, *SA* 4, 1971, p. 85 sqq., fig. 1 / 9, include această variantă în tipul 3, pe care-l datează în jurul anului 400.

⁸¹ Ciurbrud (jud. Alba) și Ocnita (jud. Bistrița-Năsăud). A. Dankanits, I. Fezenczi, *Materiale* 6, 1959, p. 614; Gh. Marinescu, Șt. Dănilă, *FI* 4, 1976, p. 27, pl. 7; C. Gaiu, *RB* 9, 1995, p. 155; Bratei (L. Bâzu, *op.cit.*, p. 58).

⁸² B. Mitrea, C. Deculescu, *SCIV* 17, 1966, 3, p. 545, fig. 6 / 11; Z. Szekely, *Aluta* 1, 1969, pl. 21 / 5; I. Ionită, *Studia Gotica*, 1972, p. 99.

⁸³ J. Szydlowski, *Przegląd Arch* 25, 1977, p. 103-110.

⁸⁴ *ibidem*, fig. 4 și 5; idem, *SJ* 42, 1986, p. 70-82.

⁸⁵ D. Bojovic, *Rimske fibule Singidunum*, Beograd 1983, p. 72, pl. 32 / 317; O. Bozu, G. ElSusi, *Banatica* 9, 1987, p. 265, fig. 14 / 7.

⁸⁶ E. Benkő, *A középkori Keresztúr - Szék régészeti topográfiája*, Budapest, 1992, p. 163, pl. 16 / 2-4.

⁸⁷ L. Bâzu, *Dacia NS* 38-39, 1994-1995, p. 225, fig. 16 / 12.

⁸⁸ M. Schulze, *Antiquitas* 19, 1977, Taf. 10, 144 Af. 1b, harta 15 și Taf. 27.

Din mormântul 18 provine o fibulă din argint de tipul celor cu cap semicircular și picior romboidal considerată una din piesele directe ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Acest tip de fibulă se încadrează în general în grupa C3, care se datează în a doua treime a secolului IV⁸⁹. În funcție de dimensiuni și forma piciorului au fost stabilite mai multe variante⁹⁰ care permit datări mai nuanțate. Exemplarul de la Archiud "Hânsuri" (fig. XVIII / 6) avea resortul dublu, terminate la capete și la cap cu butoni semisferici, iar piciorul avea lățimea maximă în jumătatea inferioară. La capete arcul este decorat cu un fir perlat. Prin lungime (8,7 cm) și alte detalii constructive, piesa se încadrează într-o variantă târzie, care aparține grupei D1⁹¹, cele mai apropiate analogii fiind cele de la Valea Strâmbă, unde datarea este asigurată și prin monede de la Grațian (376-383) și Tizadob-Sziged⁹².

Fibula a fost găsită împreună cu o *cataramă* de argint cu veriga ovală și placă rectangulară (fig. XVIII / 2) pentru care cea mai apropiată analogie se găsește tot în tezaurul de la Valea Strâmbă. Alte câteva cataramă din fier (fig. XVI / 3; fig. XVII / 3; fig. XIX / 4) sau bronz (fig. XIX / 7) cu veriga ovală, fără placă, au partea pe care se fixa spinul mai îngustă și partea anterioară îngroșată. Spinul, de secțiune ovală sau aplatizat, are capătul mobil alungit și îndoit peste veriga cataramă. Piesele de acest tip sunt frecvente în descoperirile de factură Sântana de Mureș⁹³, fiind date în secolul IV, chiar până spre sfârșitul acestui secol, dacă ținem seama de forma alungită a spinului.

În două dintre morminte au fost găsite diferite tipuri de *mărgelă*. Într-unul din morminte, M18, acestea erau grupate lângă genunchiul stâng (fig. XVIII), în mormântul dublu M59 mărgelălele formau un șirag la gâtul scheletului de copil. Acestea erau lucrate din pastă de sticlă, cornalină și chihlimbar, dar și dintr-o bucată de tablă din bronz înfășurată circular. Mărgelălele lucrate din sticlă sunt de formă discoidală (fig. XIX / 1,2) sau tubulară (fig. XIX / 5). În mormântul 18 erau mărgelăle poliedrice fațetate din cornalină (pl XVIII / 6-15) și discoidale lucrate din chihlimbar (fig. XVIII / 3-5). Toate aceste tipuri de mărgelăle se găsesc în numeroase morminte cerneahovene și în mediul roman târziu cu datări din C3 până în D1⁹⁴.

Asociat cu mărgelălele în M59 se găsea și un *pandantiv* rectangular din foiță de argint de slabă calitate (fig. XIX / 3). Astfel de pandantivi, purtați ca amulete, fie de formă rectangulară, fie în formă de lunulă, au fost descoperiți în numeroase necropole de tip Sântana de Mureș-Cerneahov⁹⁵, dar aria lor de răspândire este mult mai largă⁹⁶, fiind semnalati din epoca romană până în secolul XI-XII⁹⁷. În cadrul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, apar, lucrați din aur, argint și bronz din C2 până în D.

⁸⁹ Gh. Diaconu, *Dacia NS* 17, 1973, p 257 sqq.

⁹⁰ J. Werner, *SlovArch* 7, 1959, p 422 sqq; K. Horedt, *SCIV* 18, 1967, 4, p 575 sqq.

⁹¹ J. Tejral, în *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums*, 1987, p 20 sqq; idem, în *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*, Krakow, 1992, p 236-238; V. Bierbrauer, *JRGZM* 37, 1990, p 548-550.

⁹² Z. Szekely, *FoliaArch* 5, 1945, p 96, pl 1; E. Istvanovits, *ActaArch* 45, 1993, p 117-119, fig. 6 / 7.

⁹³ Gh. Diaconu, *Târgșor*, 1965, p 108; B. Mitrea, C. Preda, *Necropole*, 1966, p 144-145; C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București 1980, p 55-60, pl XXVI-XXVIII; E. Istvanovits, *op.cit.*, p 124-129, fig. 19.

⁹⁴ I. Kovacs, *DolgoCluj* 3, 1912, p 312, fig. 85 / 3; Gh. Diaconu, *Târgșor*, p 96, pl LXXXVII / 2 și CV / 1; M. Schulze - Dorrlamm, *ArchKorespbl* 16, 1986, p 347-355.

⁹⁵ K. Horedt, *Siebenburgen...*, 1982, p 147.

⁹⁶ J. Werner, *Bonner Jahrbuch* 188, 1988, p 264 sqq, fig. 15 și 16 cu harta de răspândire a acestor tipuri de antichități.

⁹⁷ K. Horedt, *Siebenburgen...*, p 137-143.

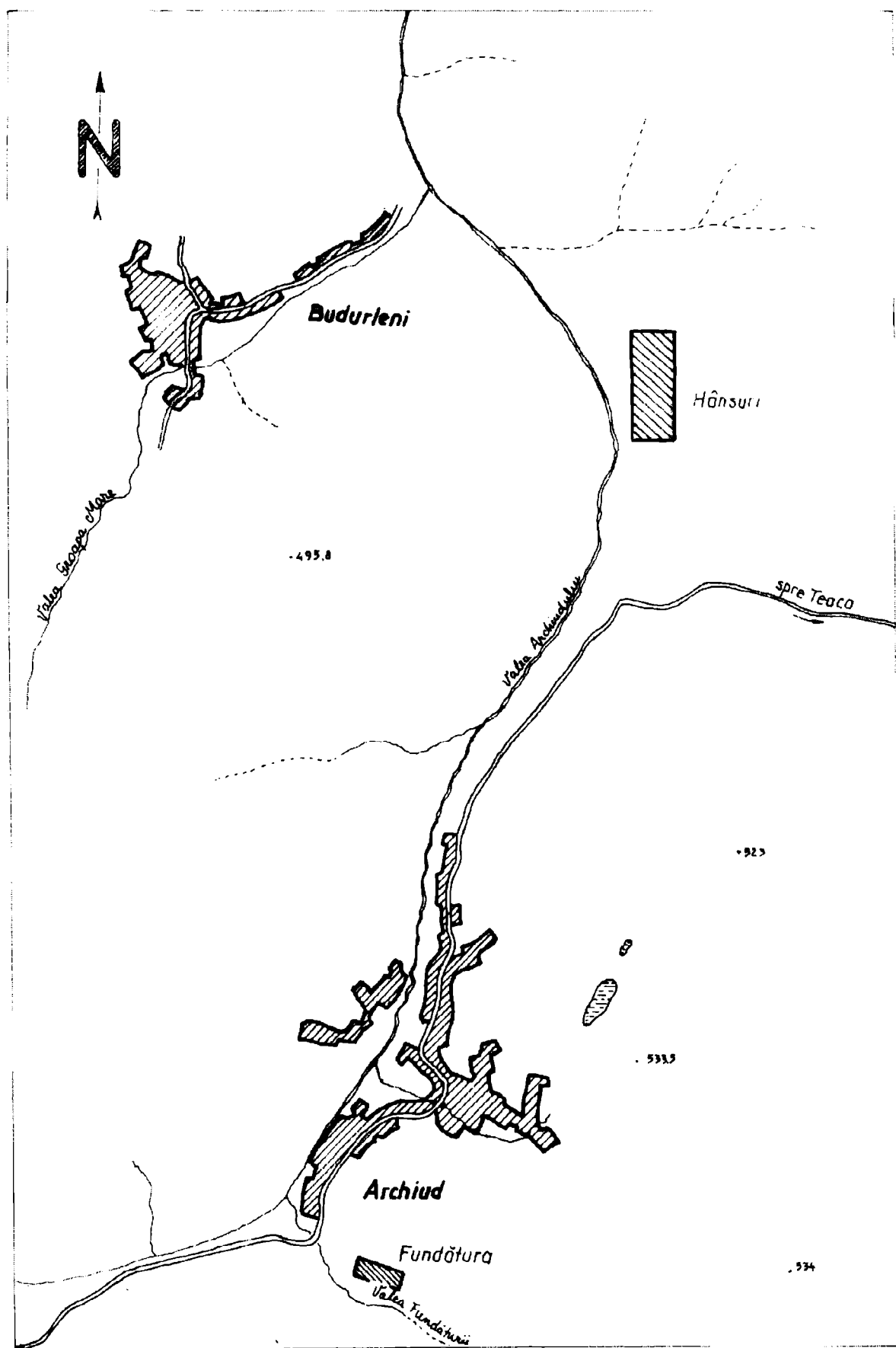

FIG. I - Archiud "Hânsuri" - Plan de situație.

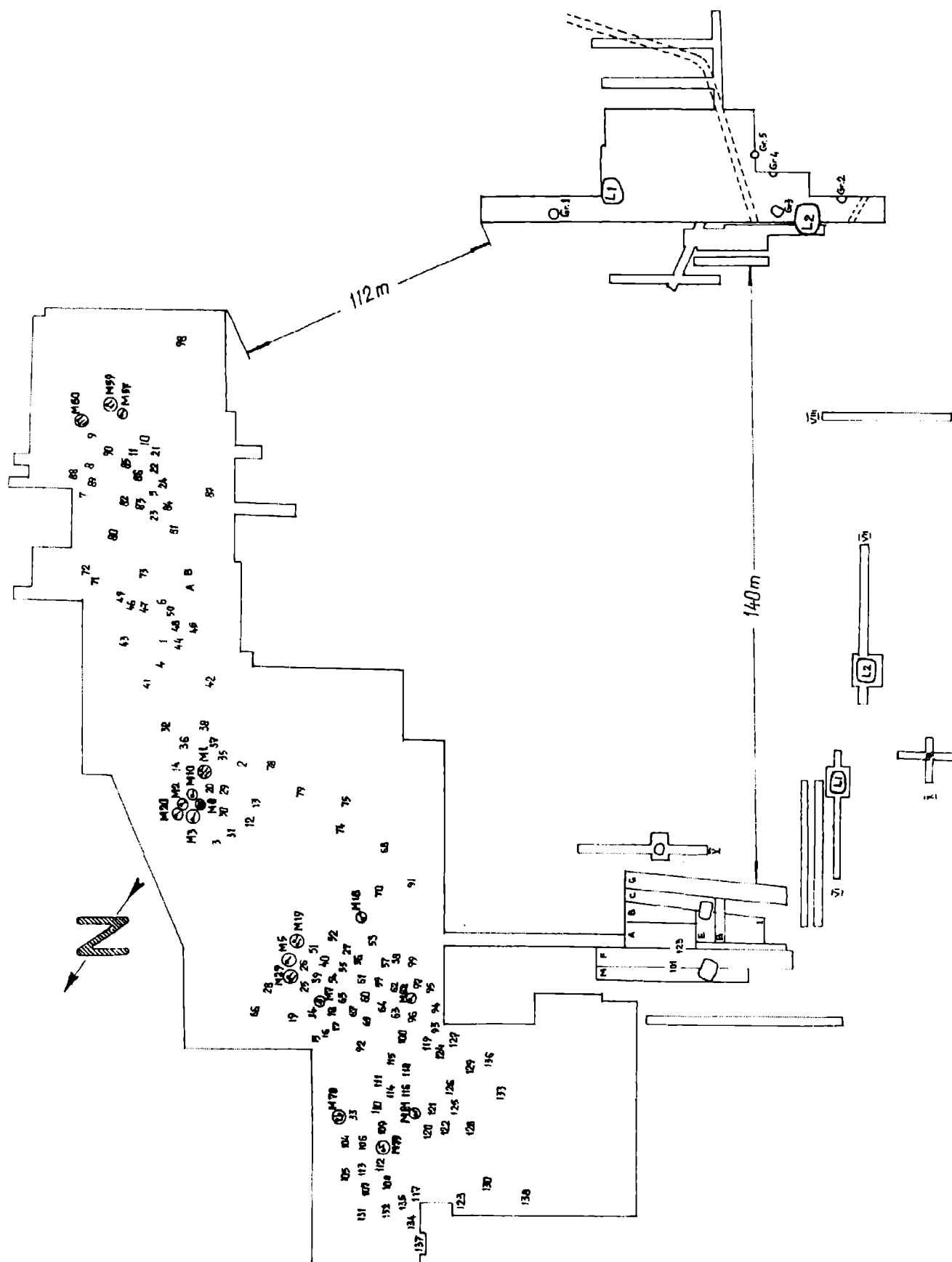
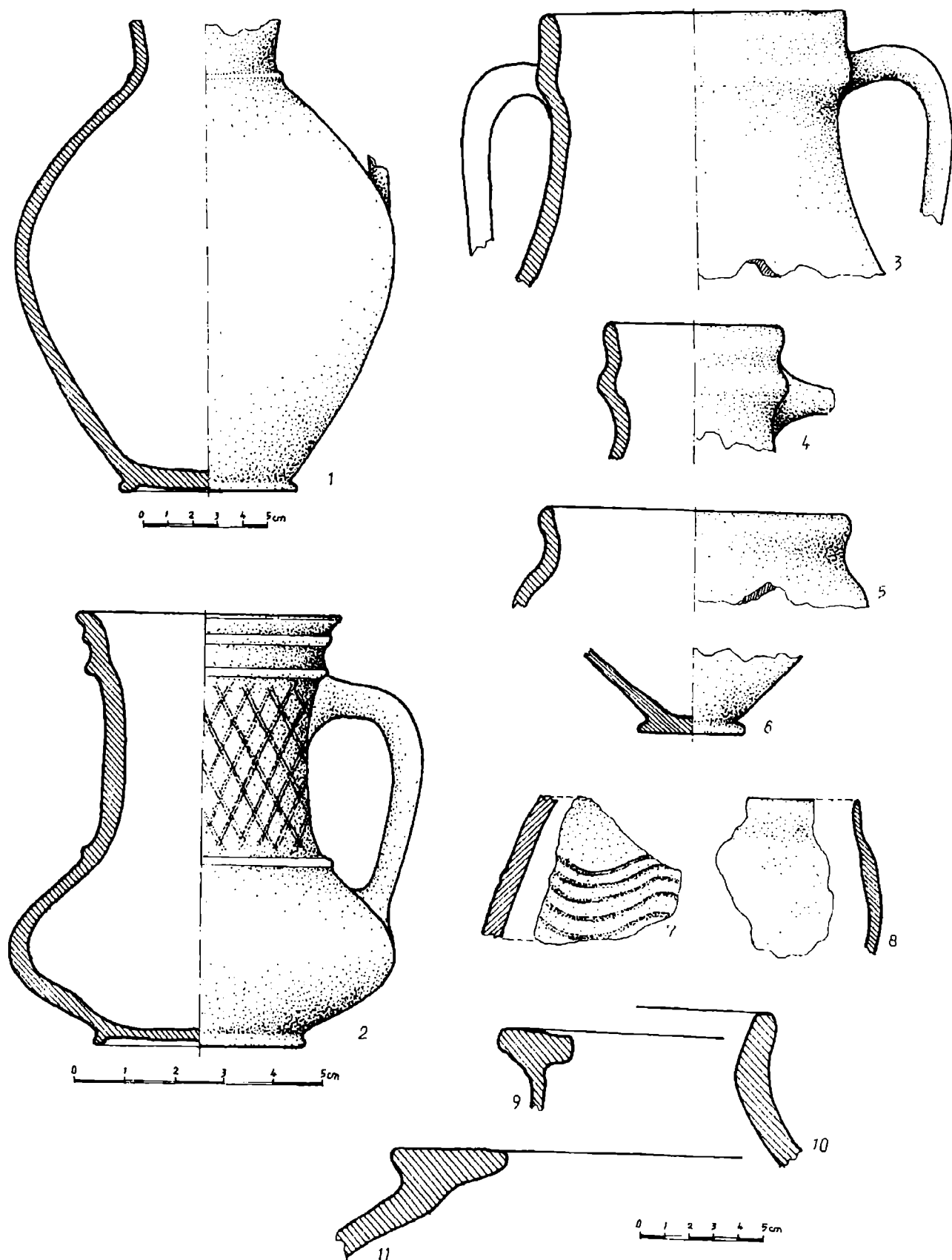

FIG. II - Planul săpăturilor arheologice de la Archiud "Hânsuri".

FIG. III - Archiud "Hânsuri"- ceramică cenușie fină (1-4) și ceramică zgrumțuroasă (5,7,9,11) lucrată la roată și cu mână (8,10).

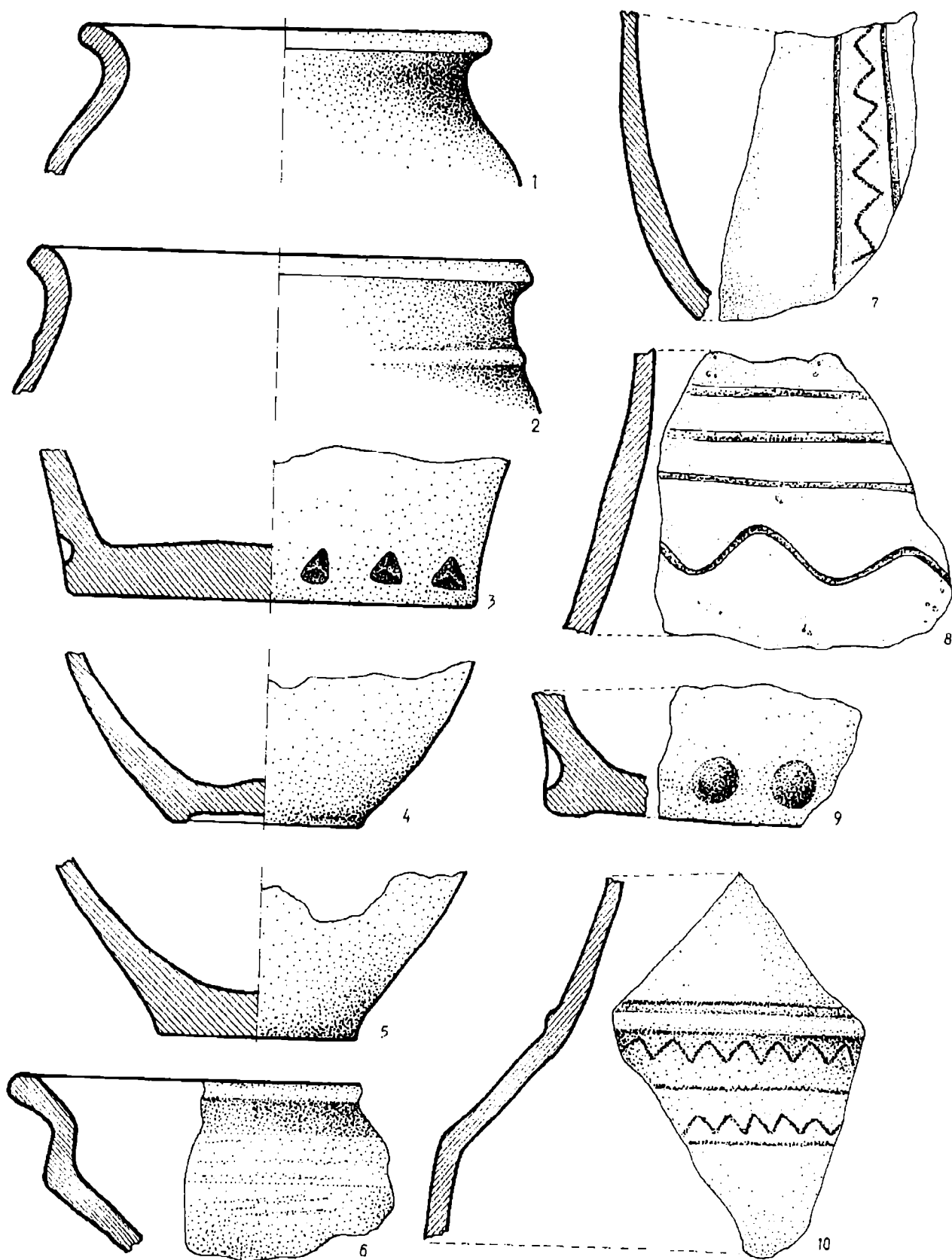

FIG. IV - Archiud "Hânsuri"- ceramică lucrată la roată și cu mână (3.9) din L1(1-6) și L2 (7-10).

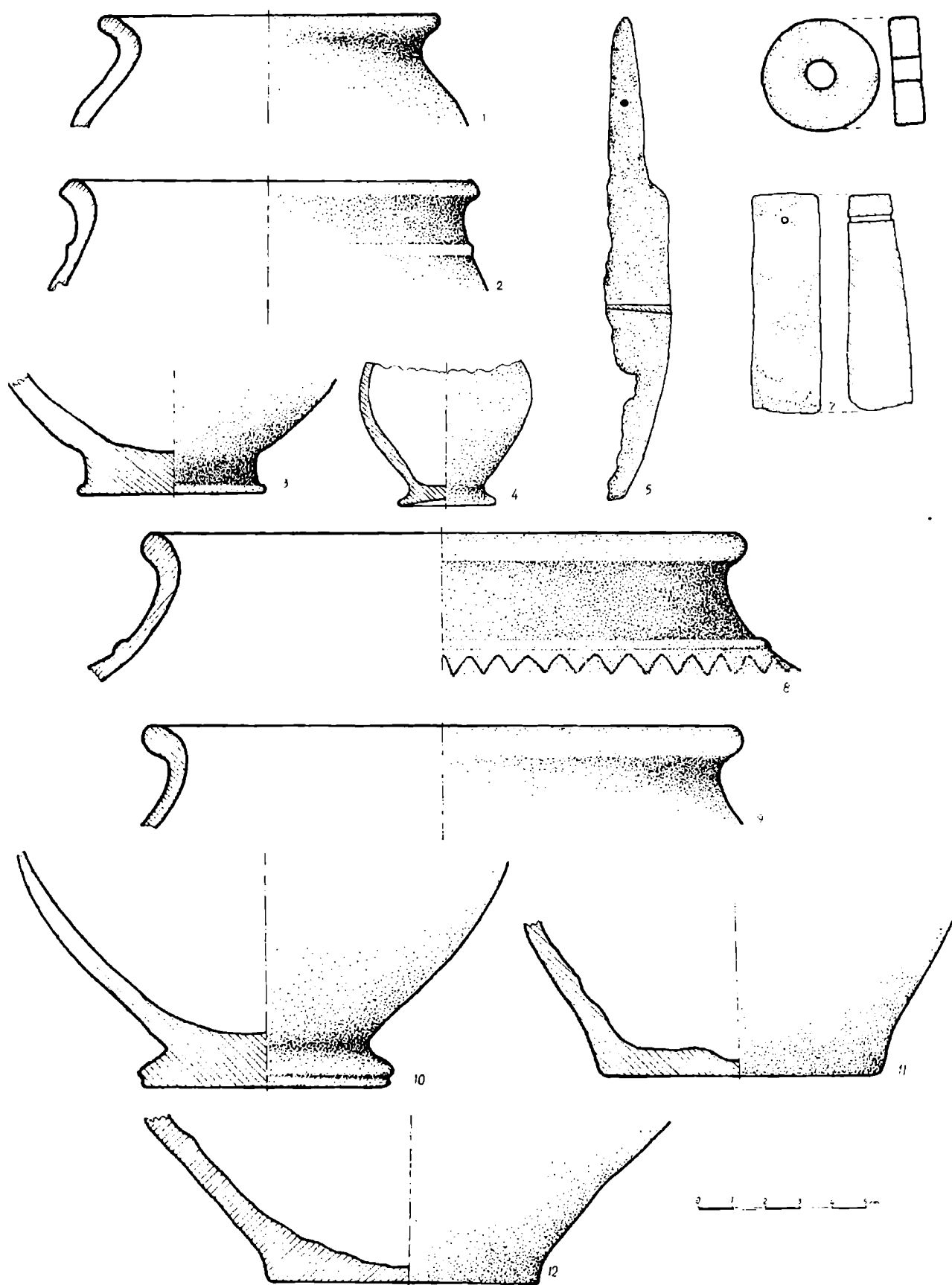

FIG. V - Archiud "Hânsuri"- ceramică, cuțit din fier (5), gresie (7) din L3.

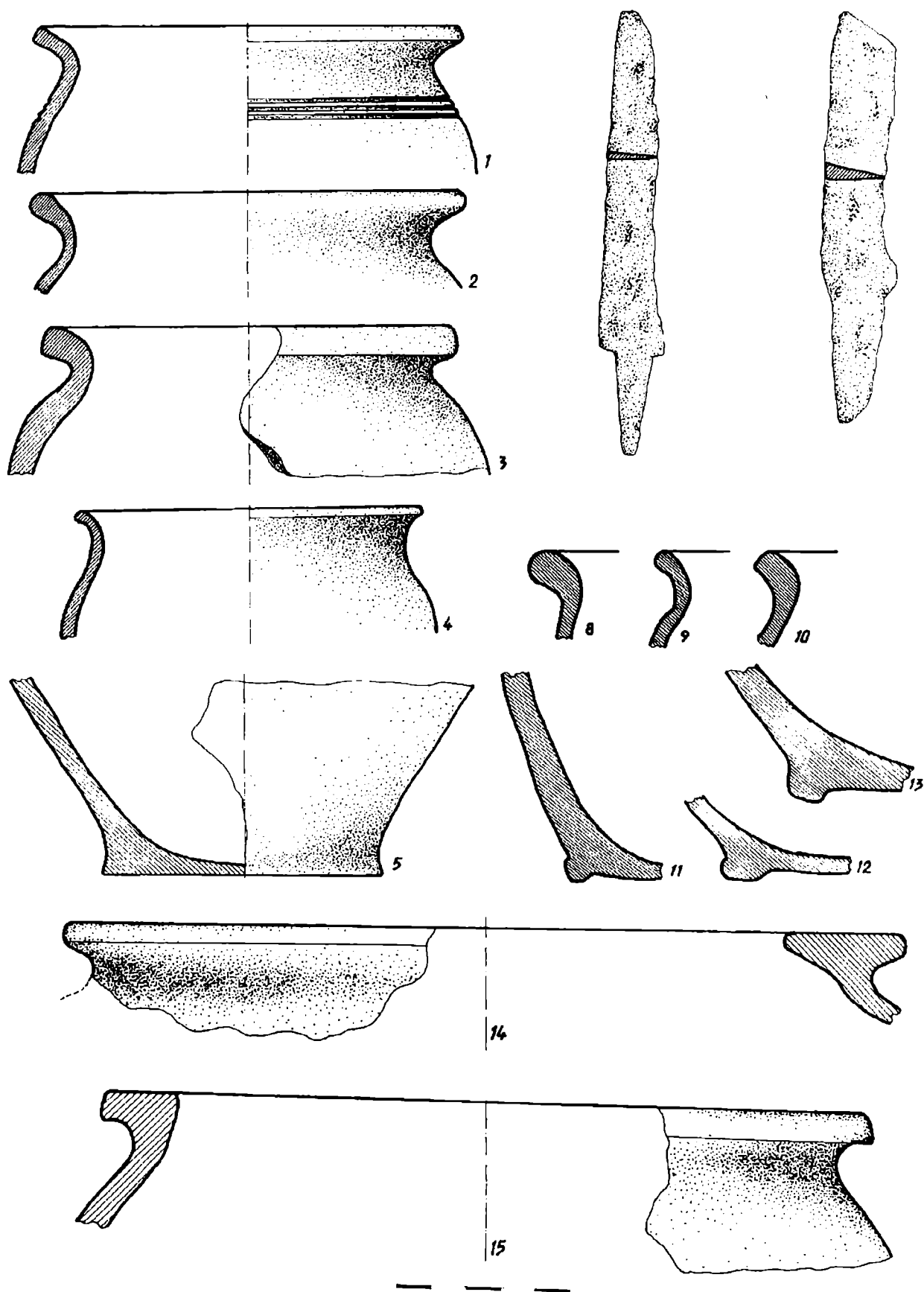

FIG. VI - Archiud "Hânsuri"- ceramică și cuțitase din fier din L4.

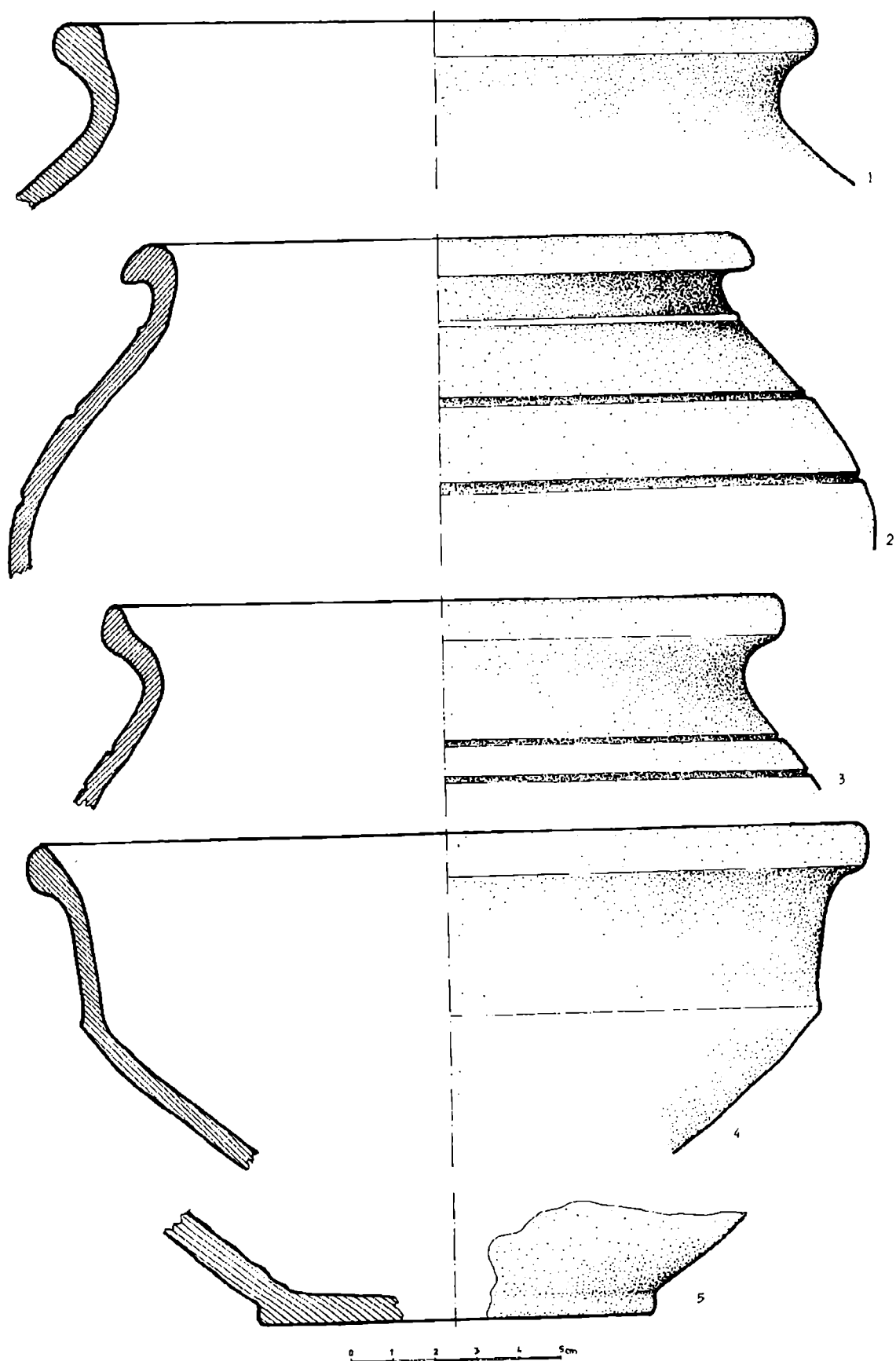
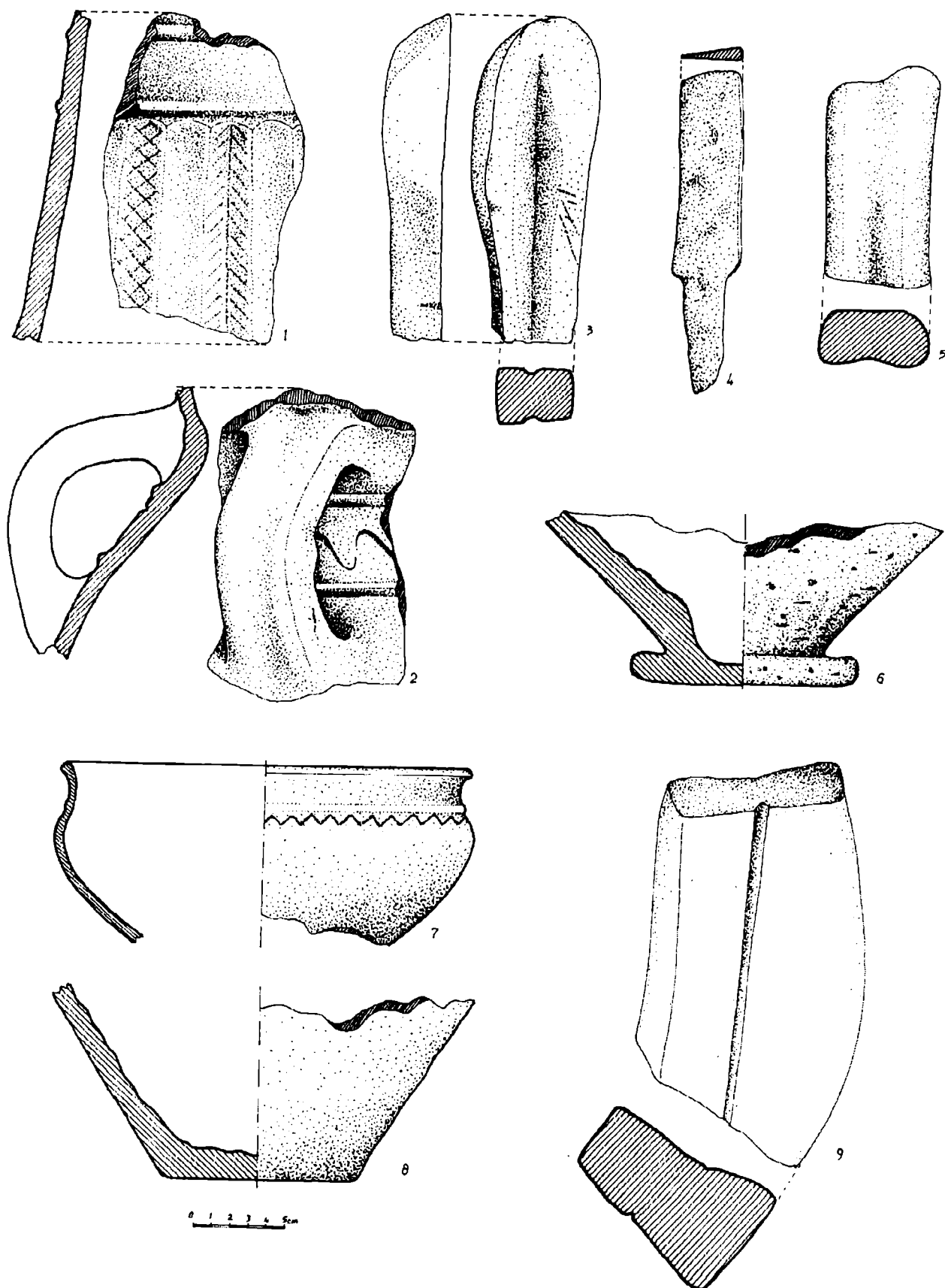

FIG. VII - Archiud "Hânsuri"- ceramică cenușie zgrumțuroasă din L5.

FIG. VIII - Archiud "Hânsuri"- ceramică cenușie fină (1,7) și ceramică zgrumțuroasă (2,6,7), cuțit din fier (4), pietre de ascuțit (3,9) din L5.

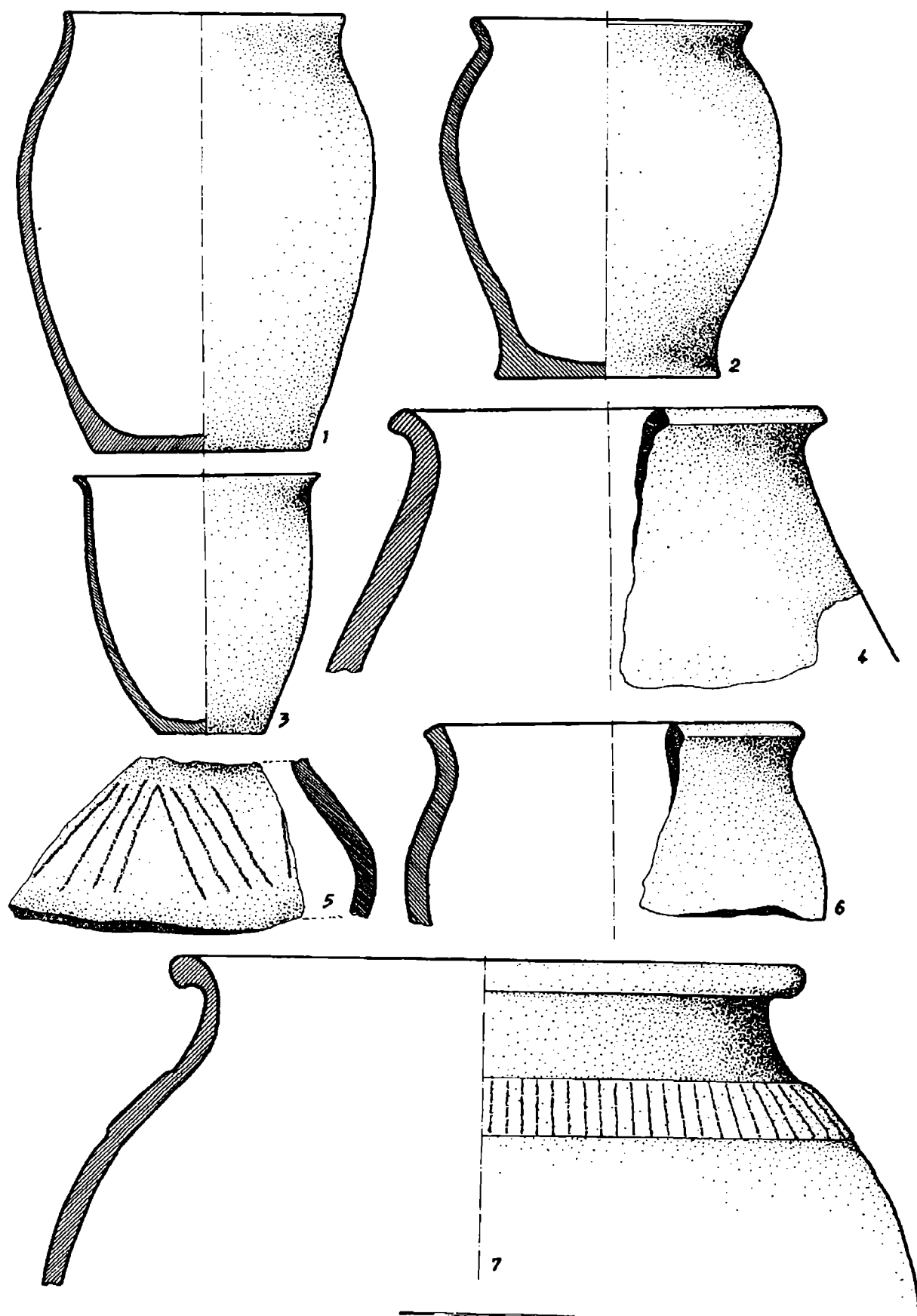
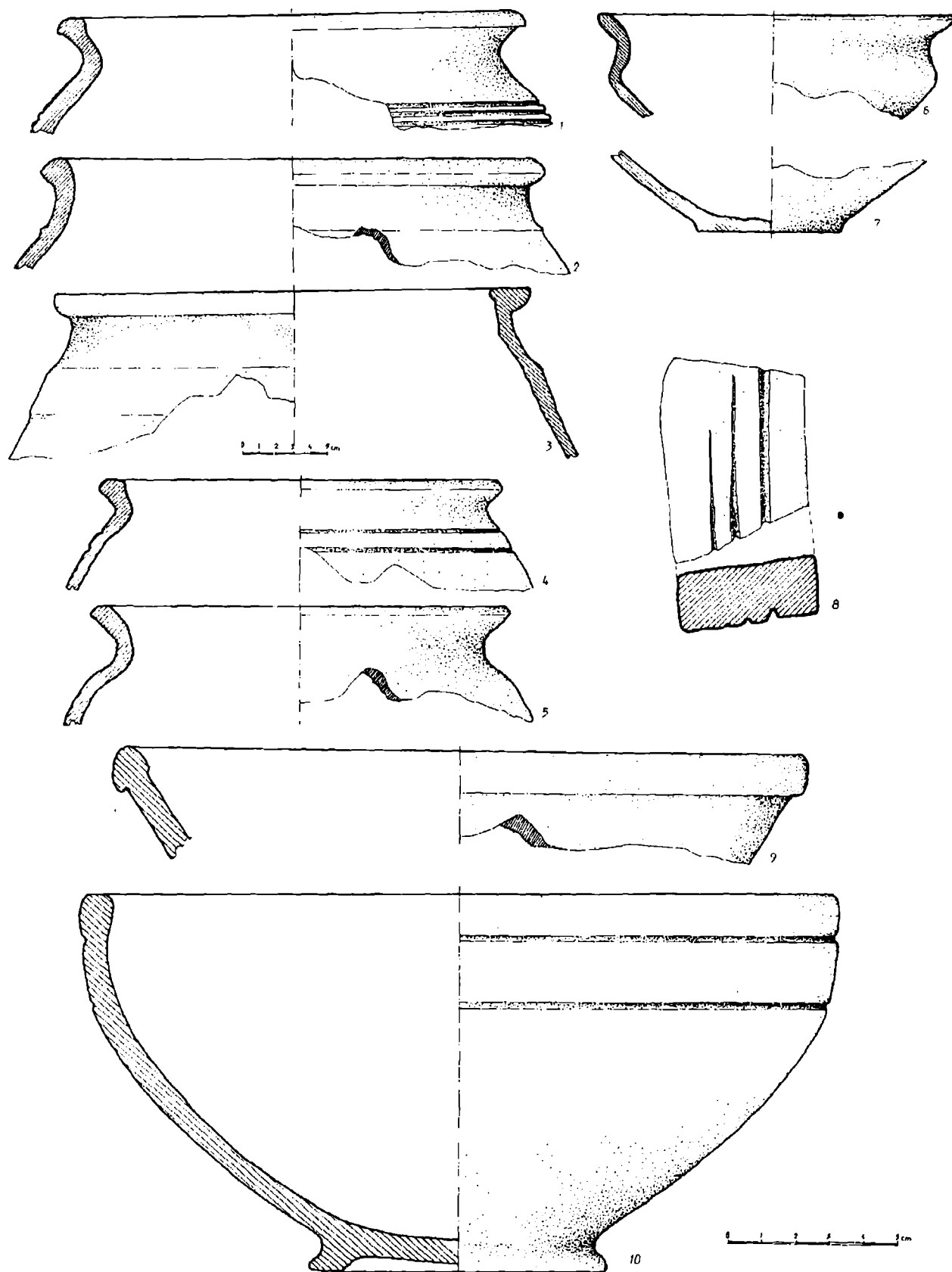

FIG. IX - Archiud "Hânsuri"- ceramică lucrată cu mâna (1-4,6) și ceramică cenușie fină (5,7) din L6.

FIG. X - Archiud "Hânsuri"- ceramică cenușie fină (3,9,10) și ceramică zgurțuroasă (1,2,4-7) și gresie de ascuțit (8) din L7.

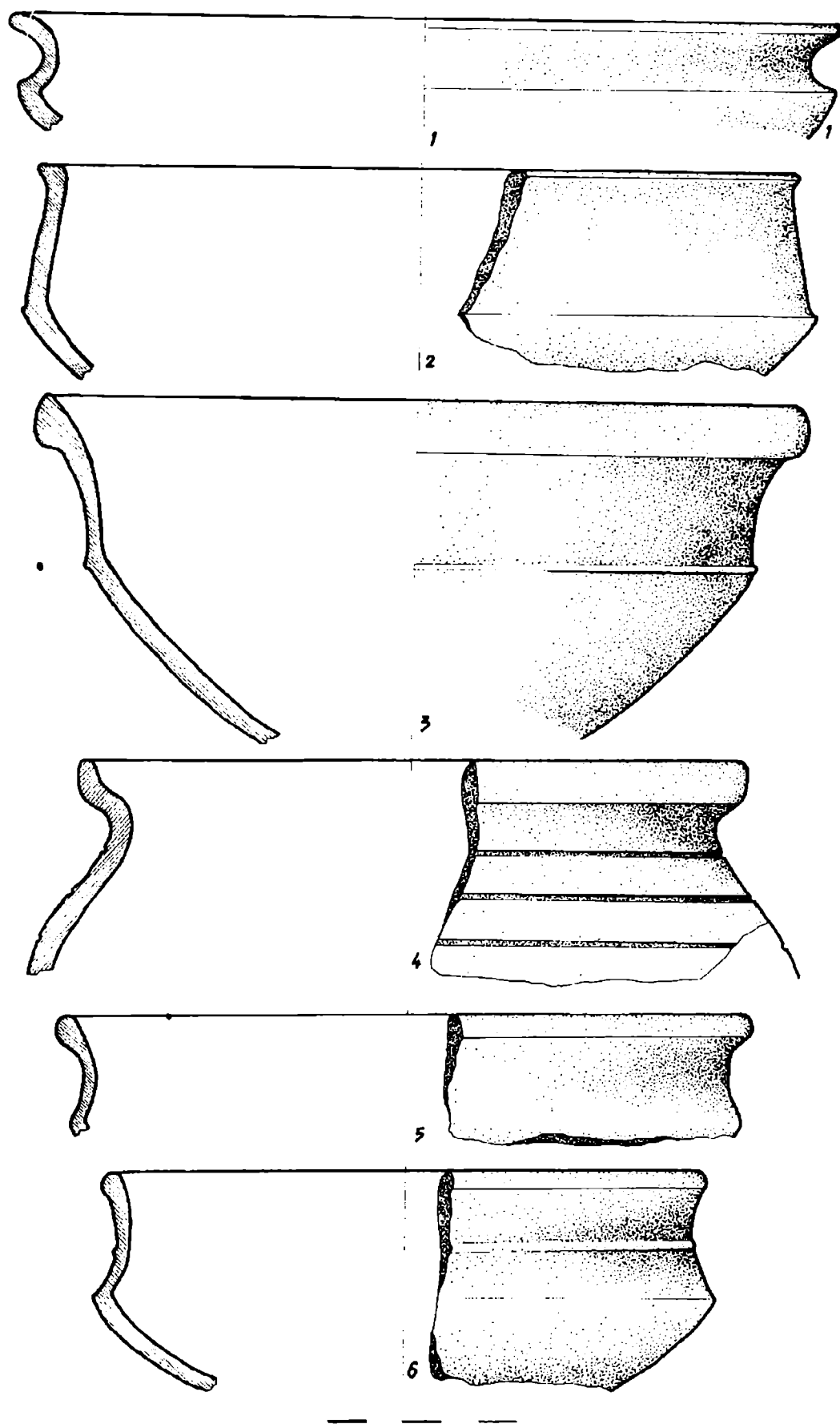
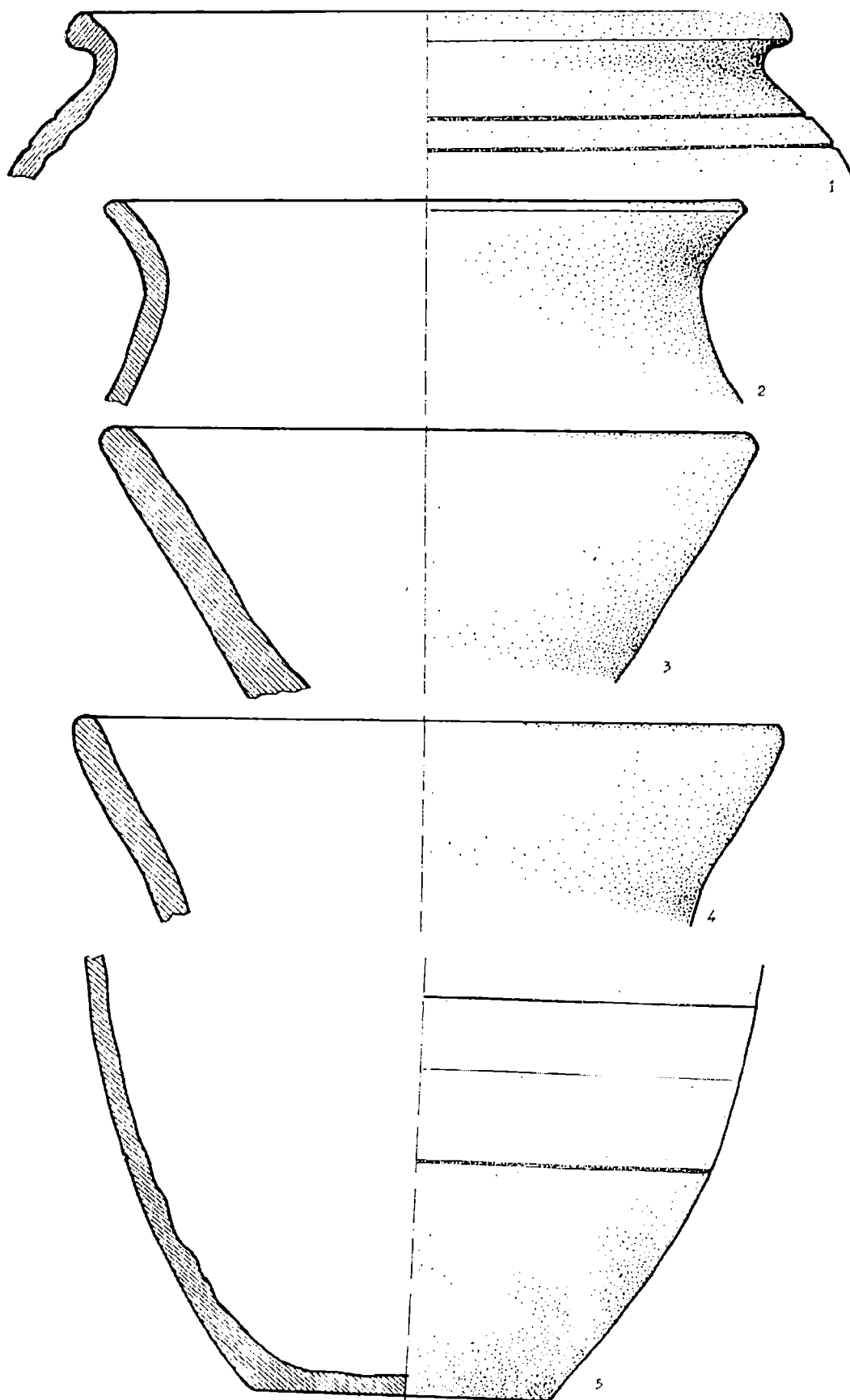
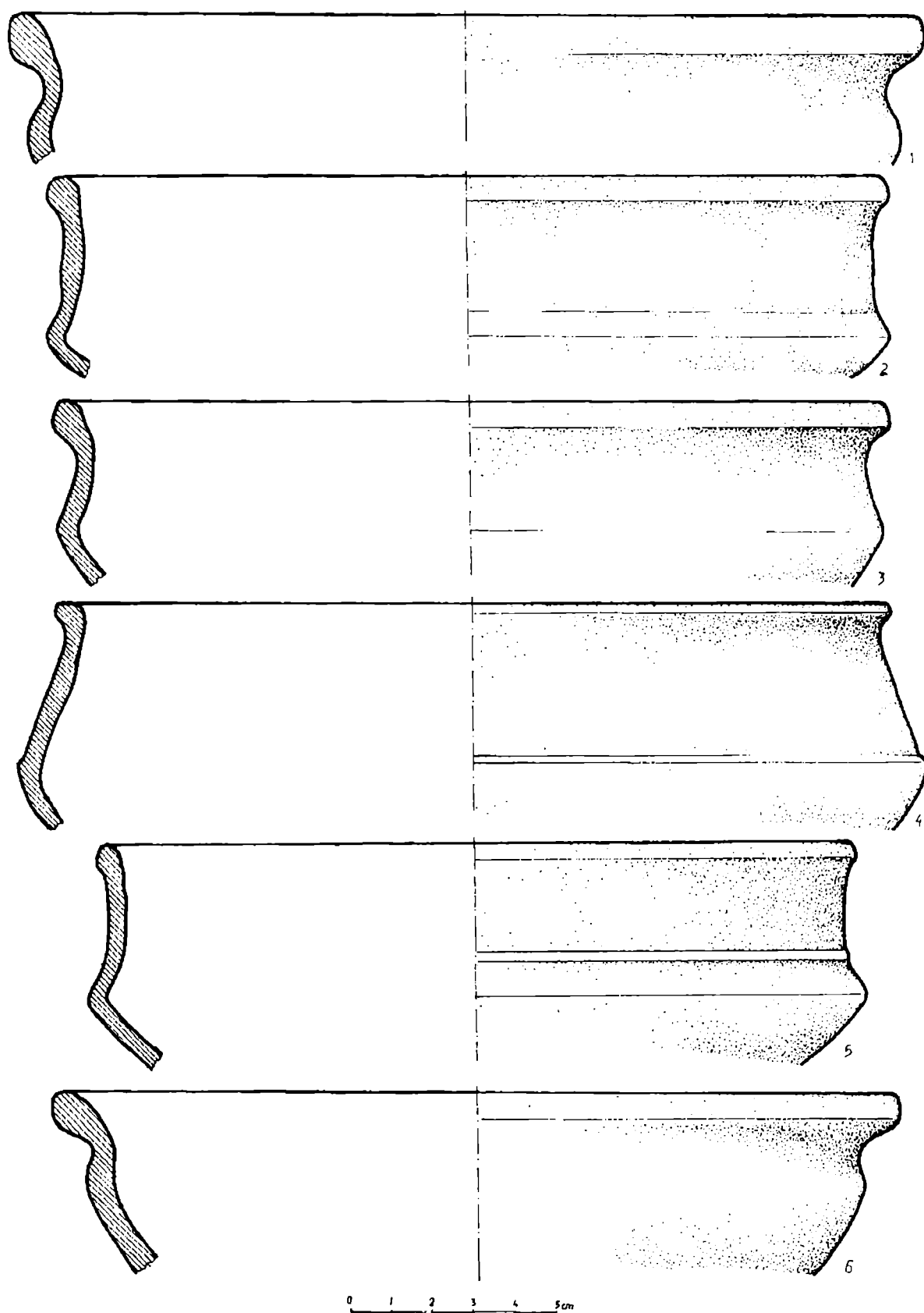

FIG. XI - Archiud "Hânsuri"- ceramică cenușie fină (1-3) și ceramică zgrumțuroasă (4-6) din L7.

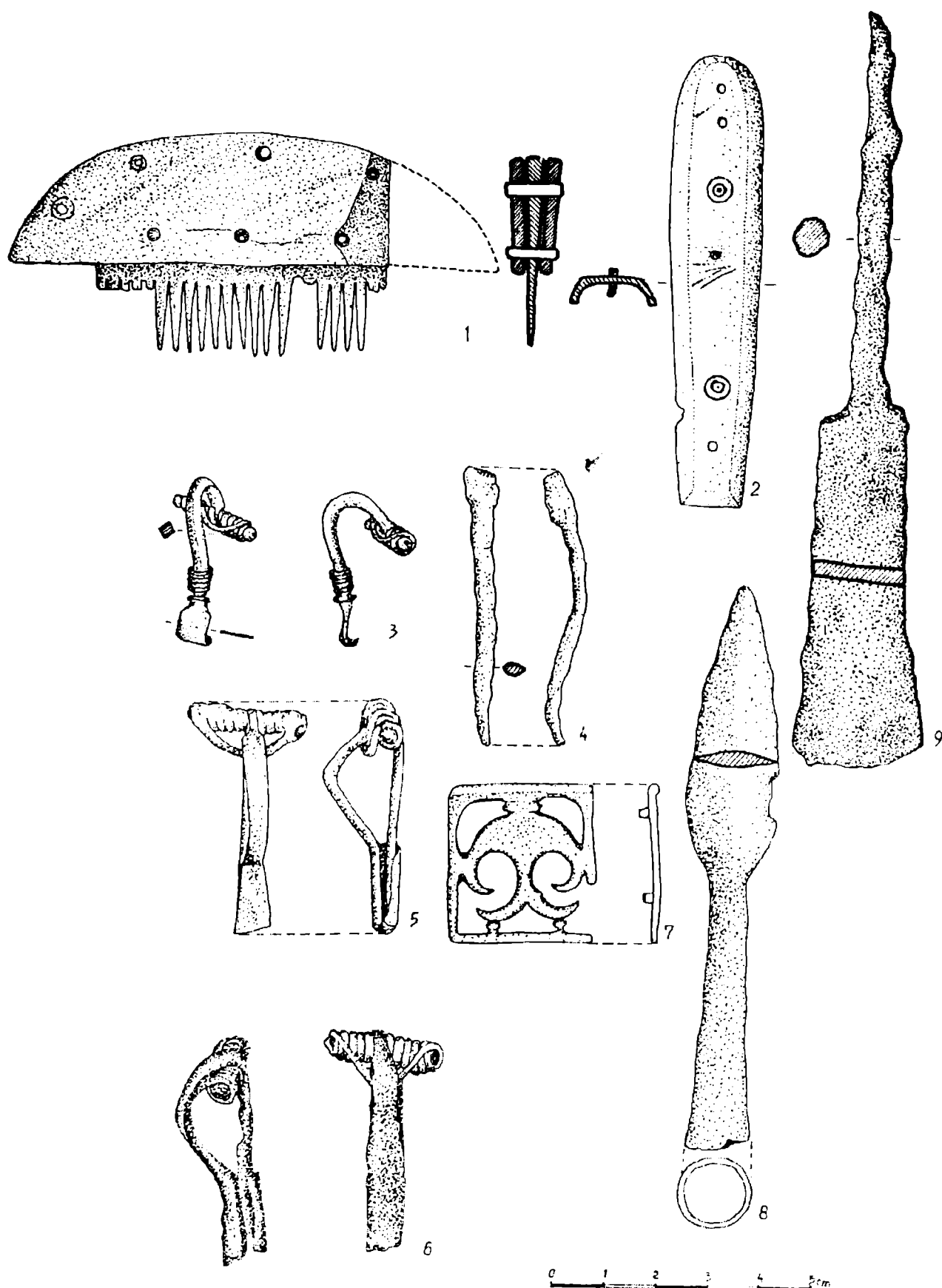

FIG. XII - Archiud "Hânsuri"- ceramică cenușie zgrumțuroasă lucrată la roată (1,5)
și ceramică brun-cărmizie lucrată cu mâna (2-4) din L7.

FIG. XIII - Archiud "Hânsuri"- ceramică Archiud "Hânsuri"- ceramică cenușie fină (1-4,6) și ceramică zgrumturoasă (5) lucrată la roată din L7.

<http://cimec.ro> / <http://complexulmuzealbn.ro>

FIG. XIV - Archiud "Hânsuri"- piepten din os (1), fibulă de bronz din L5 (3), fibule din fier (4-6), aplică din bronz (7), mâner de cuțit (2) și vârf de lance din fier (8).

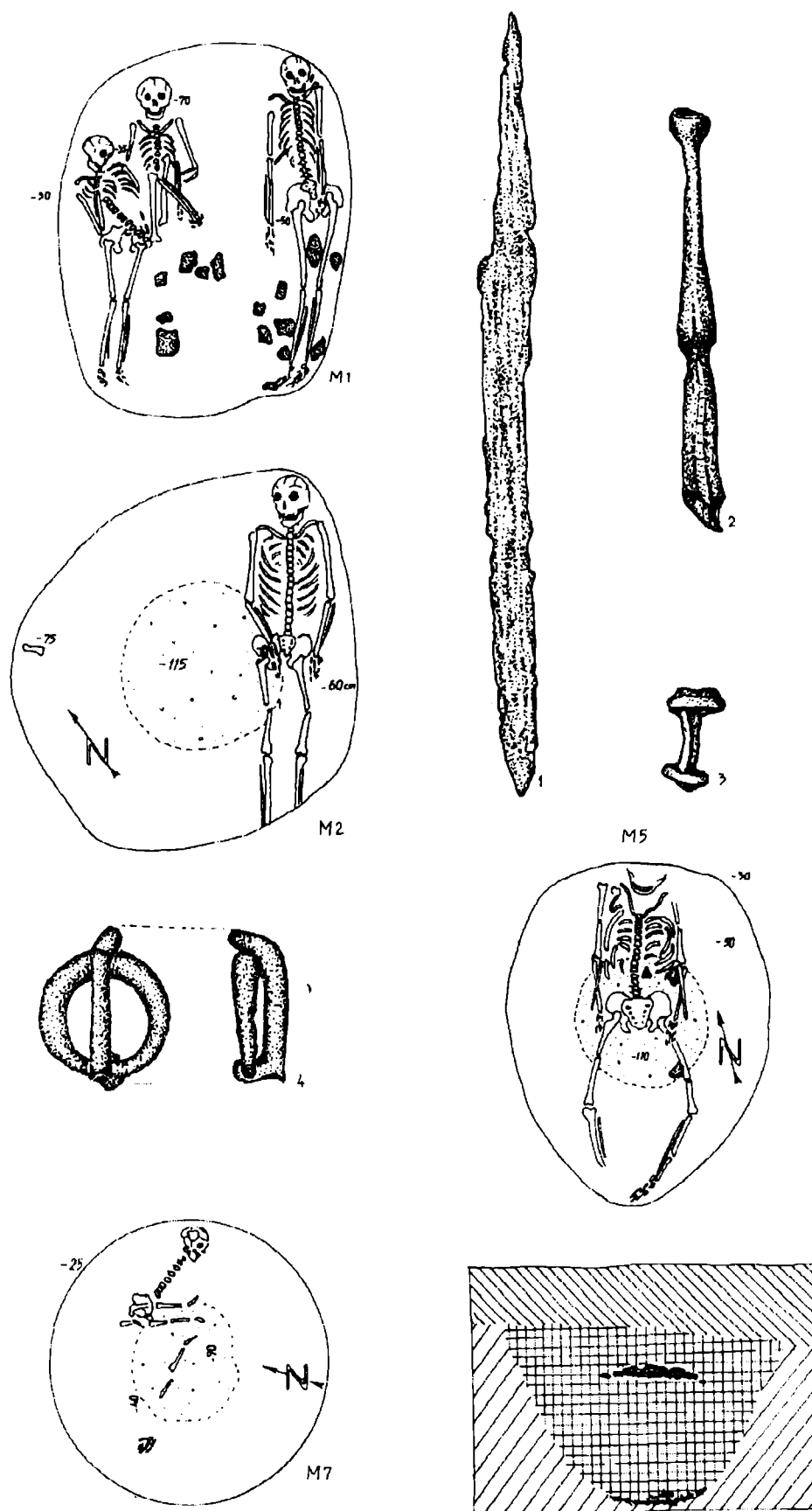

FIG. XV - Planul și inventarele mormintelor M1 (1-3), M2 (4), M5 și M7 de la Archiud "Hânsuri".

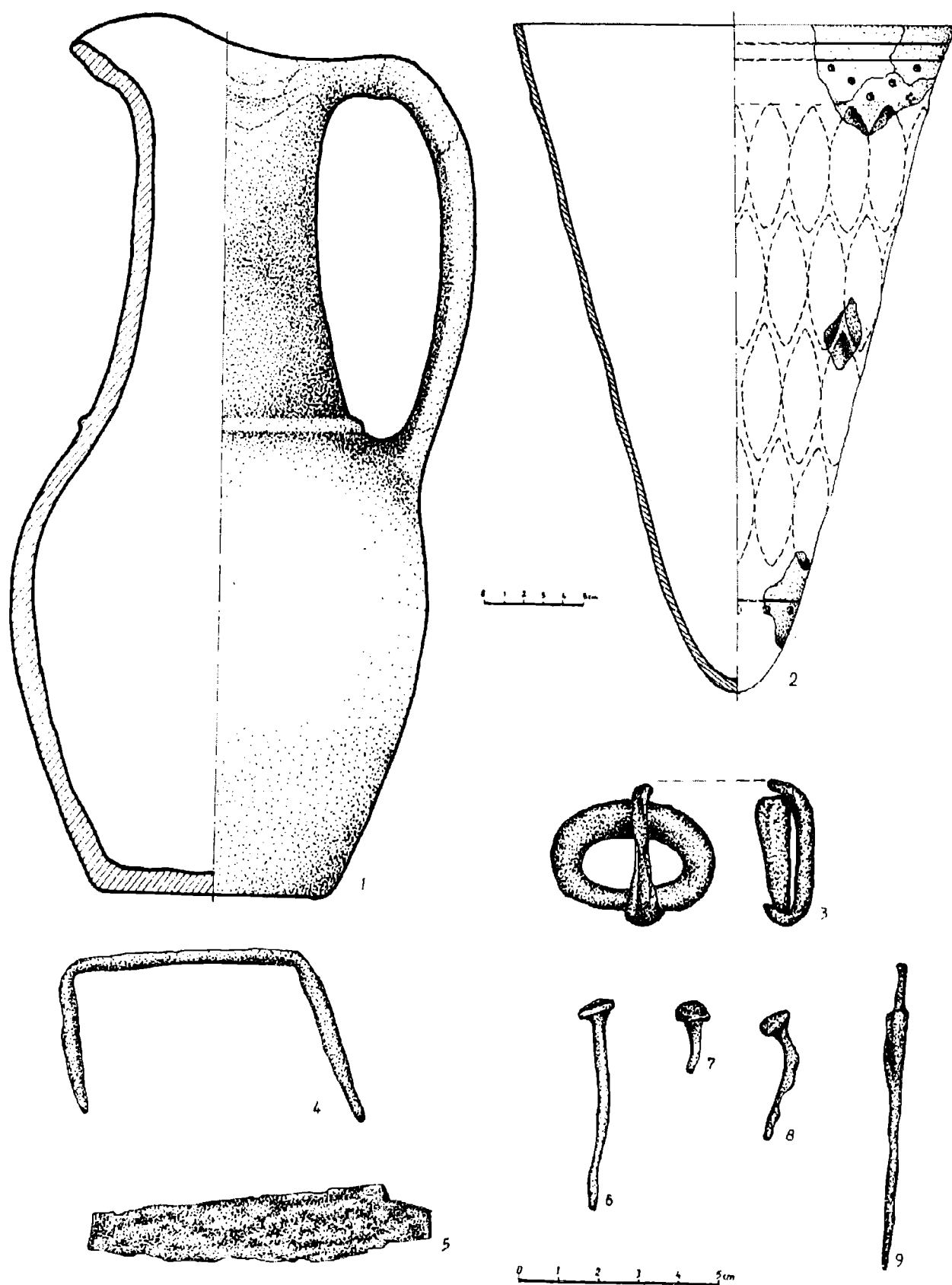
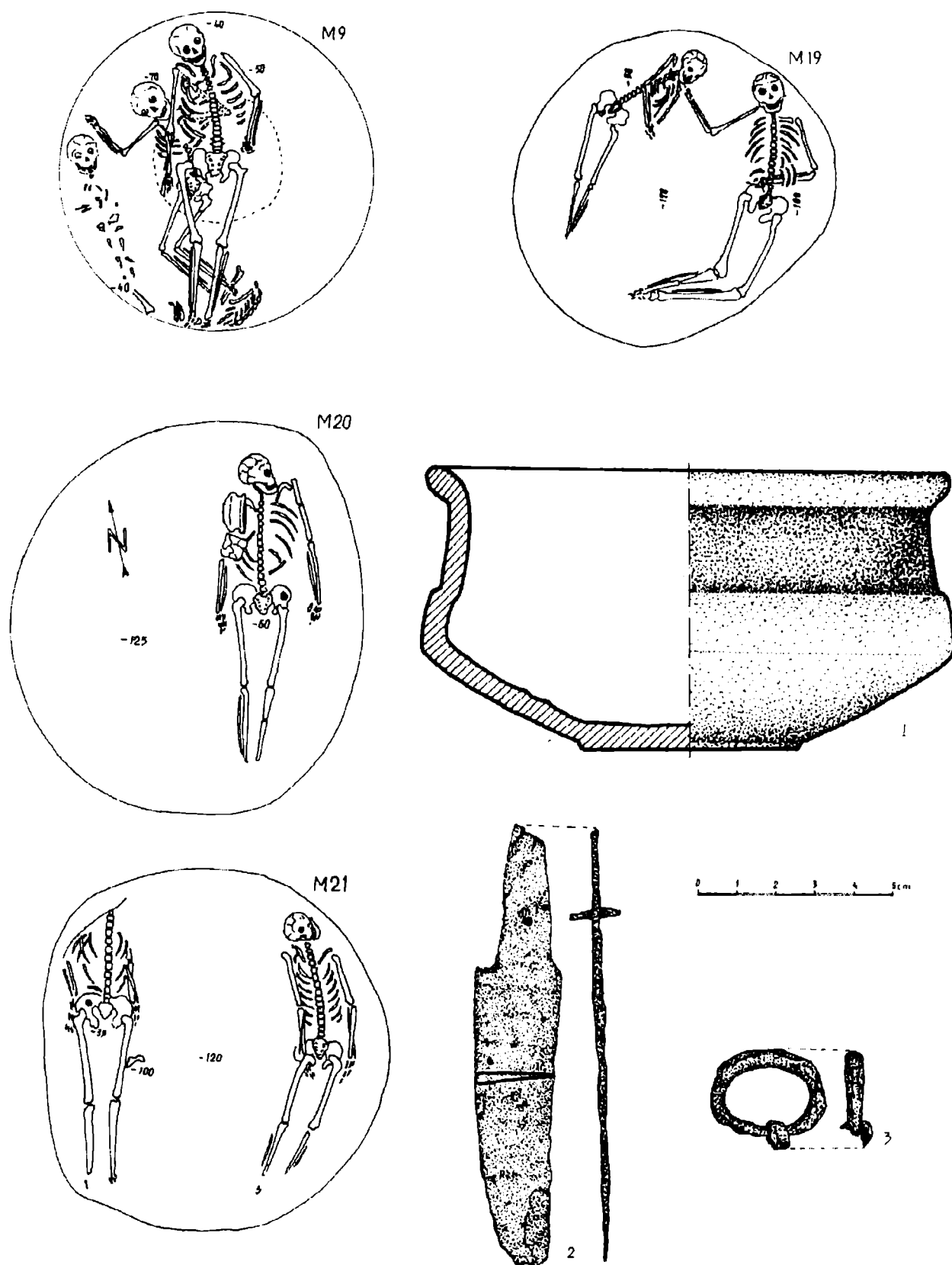
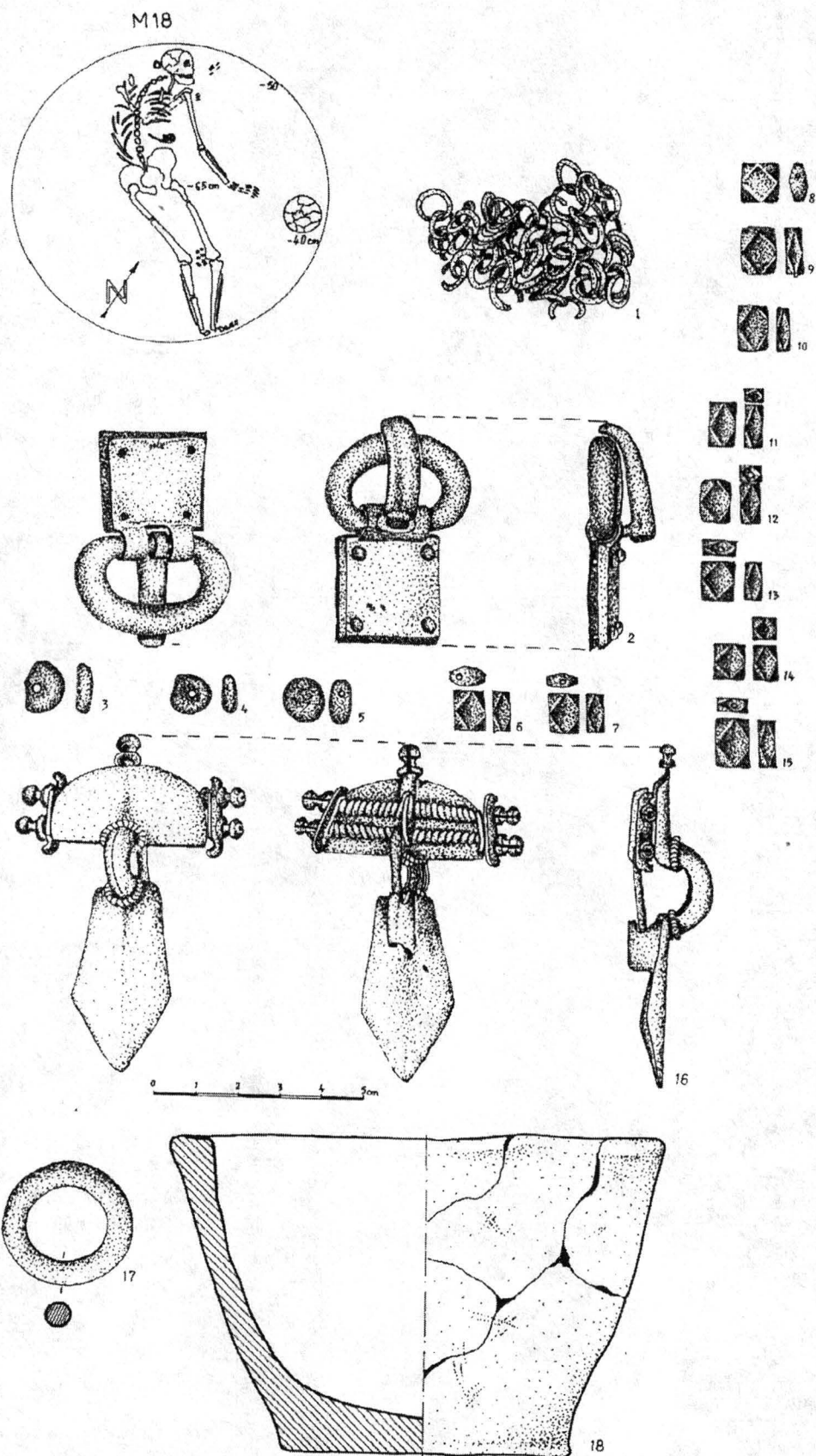

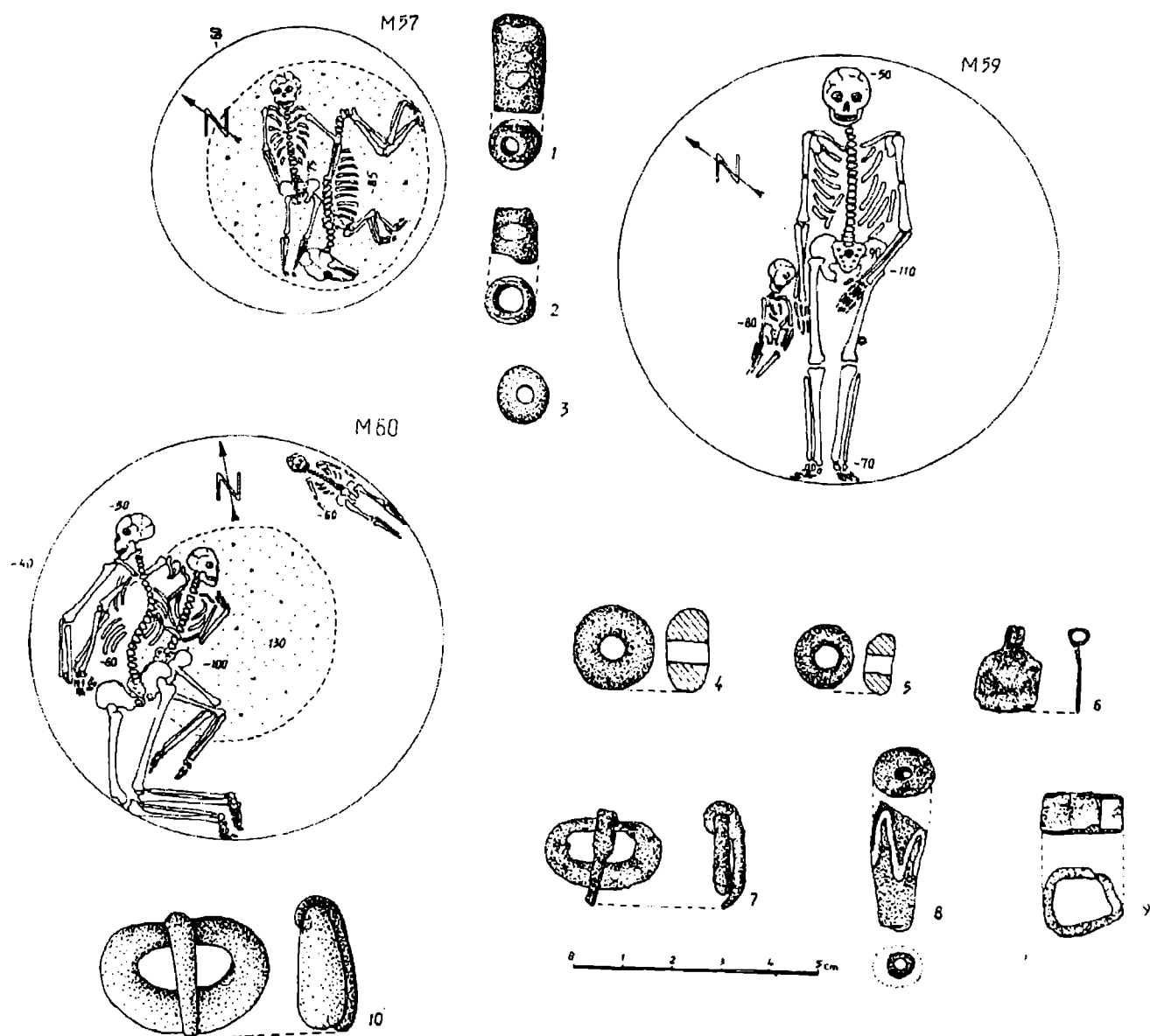
FIG. XVI - Cană cu gura trilobată (1), pahar de sticlă (2), cataramă (3), scoabe, cuie și cuțit din fier din M3.

FIG. XVII - Planul mormintelor M9, M20 și M21 de la Archiud "Hânsuri".

FIG. XVIII - Archiud "Hânsuri"- planul și inventarul mormântului M18; 1-fragment de cămașă de zale din fier; 2 -cataramă din argint; 3 -15 mărgelă din chihlimbar și carneol; 16- fibulă din argint; 17 -verigă din bronz; 18 -vas brun-cărămiziu lucrat cu mână.

FIG. XIX - Planurile și inventarele mormintelor M57, M59 și M60 de la Archiud "Hânsuri".

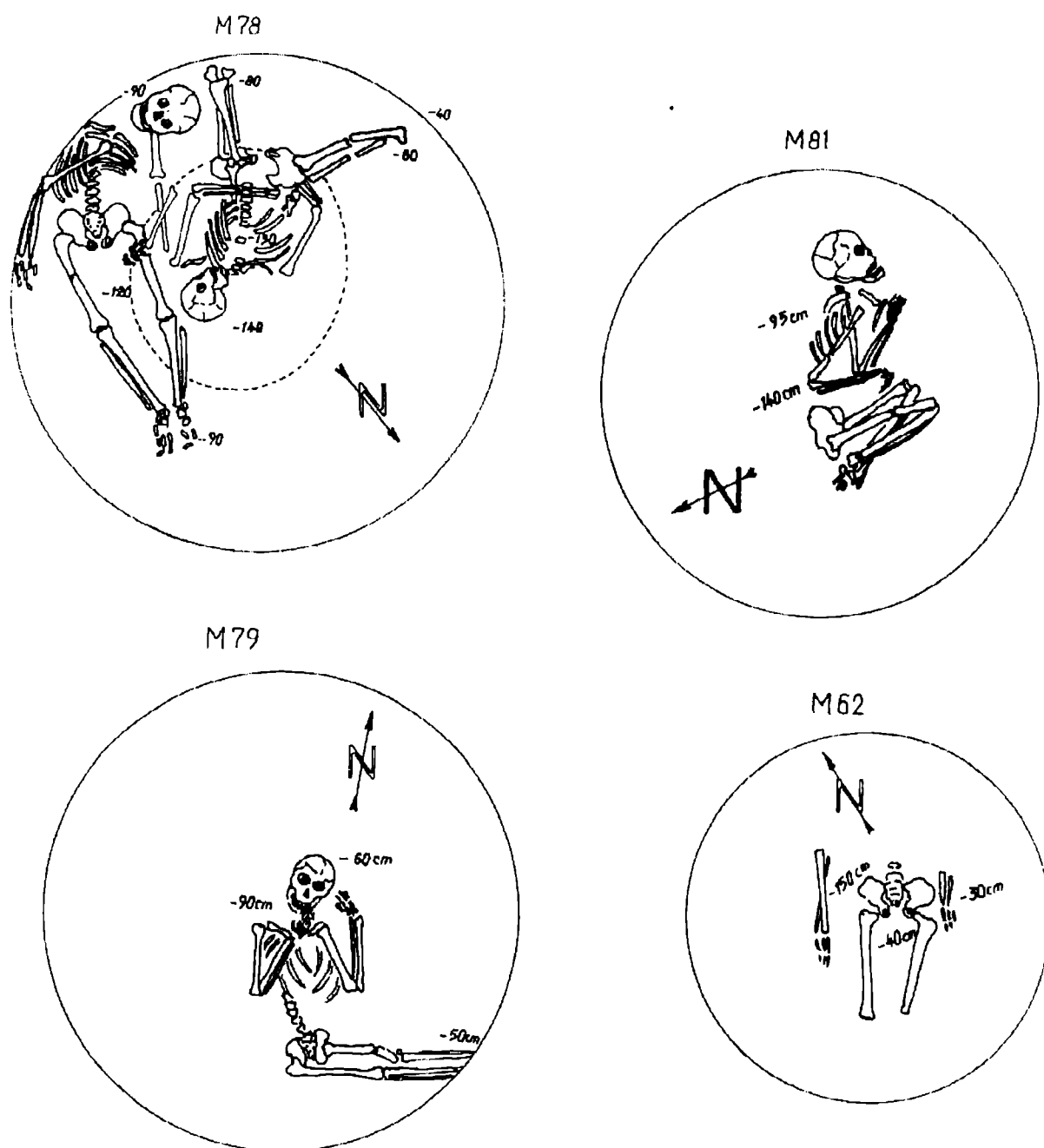

FIG. XX - Planul mormintelor M62, M78, M79, M81 de la Archiud "Hânsuri".

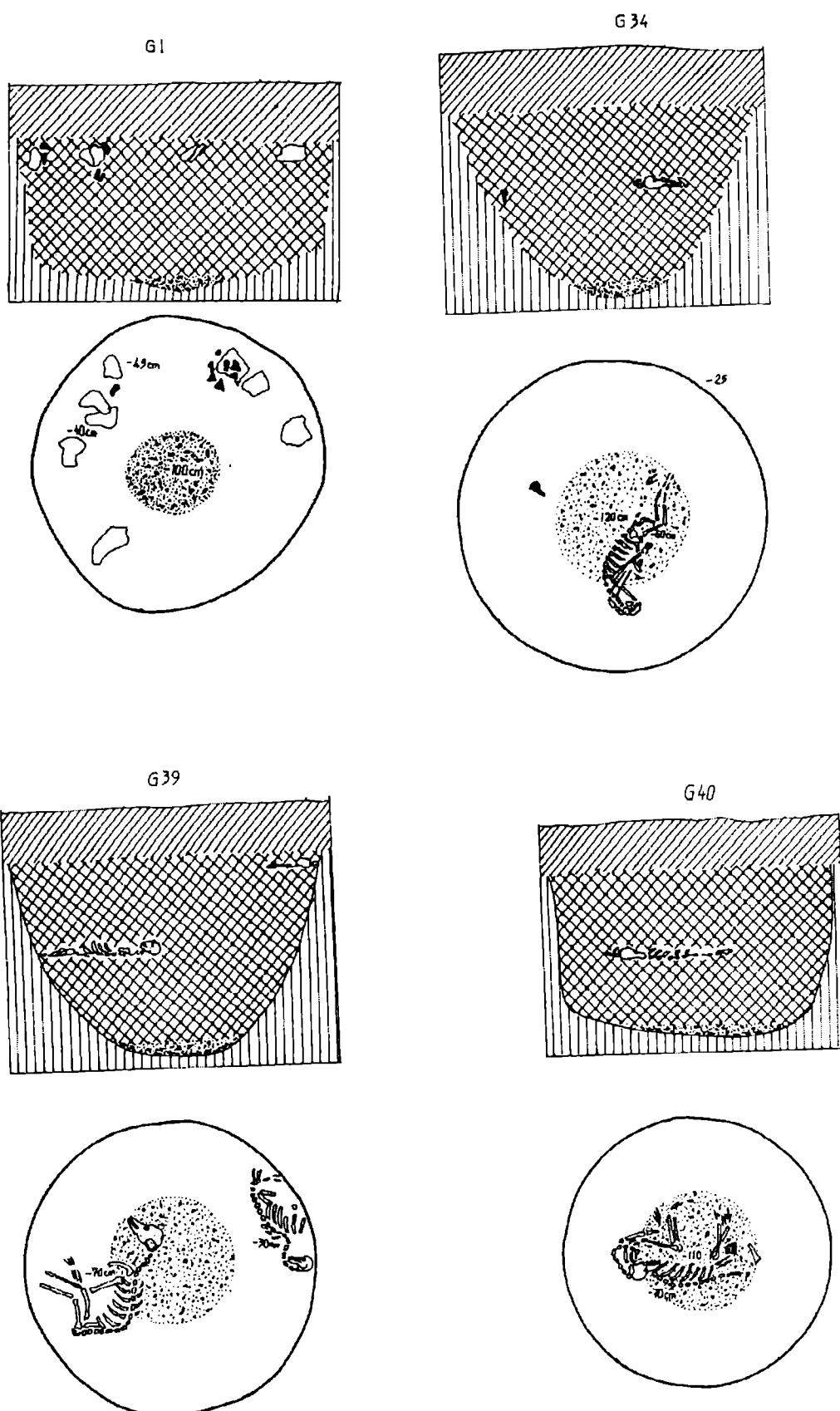
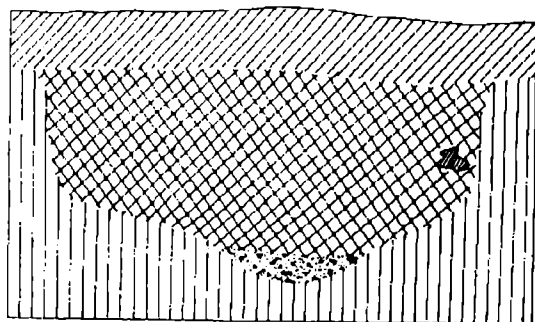
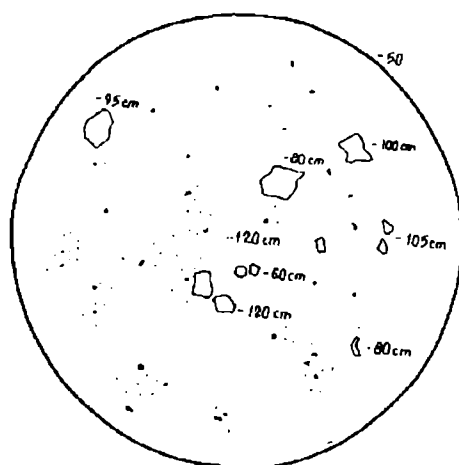
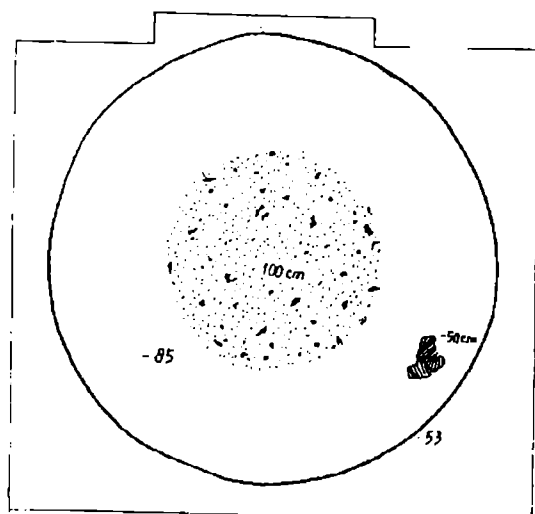
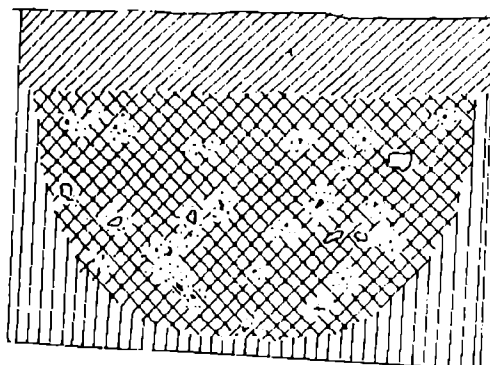

FIG. XXI - Planurile și profilele gropilor G1, G34, G39 și G40 de la Archiud "Hânsuri"

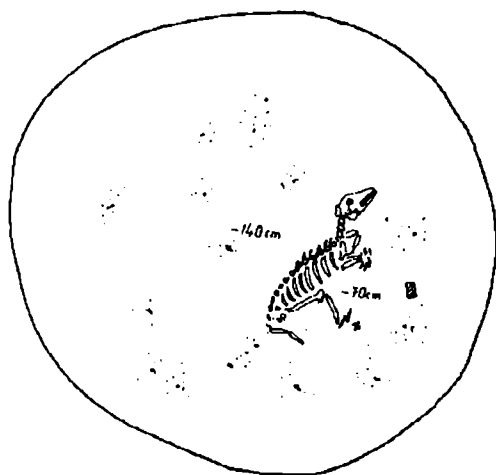
G4

G38

G24

G73

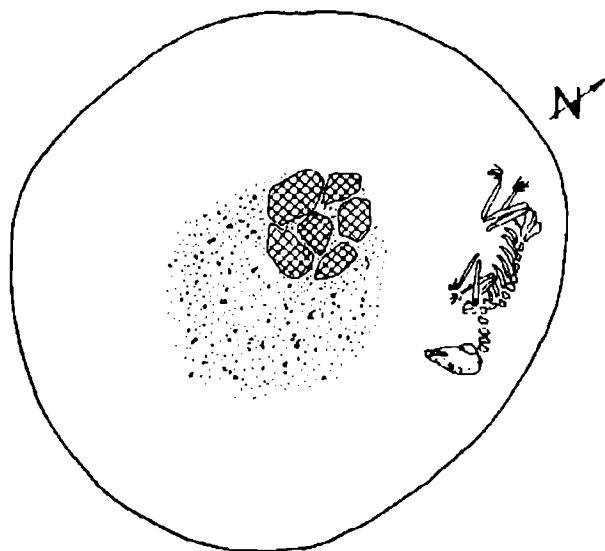
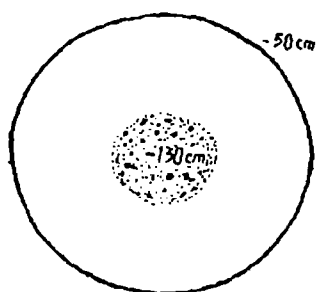
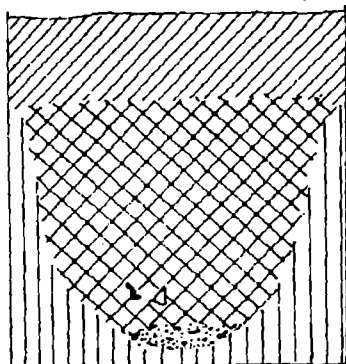

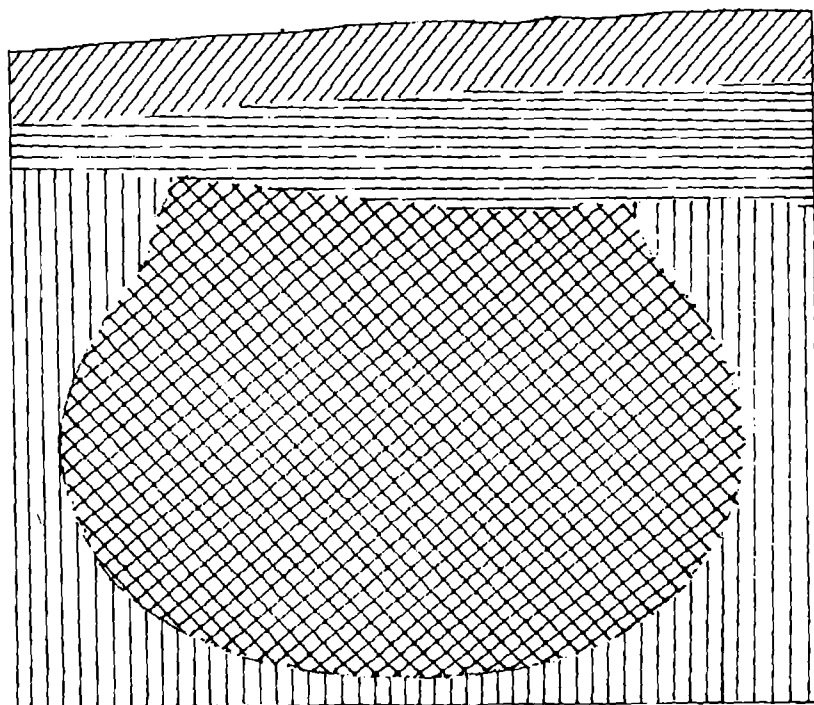
FIG. XXII - Planul gropilor G4, G24, G38 și G73 de la Archiud "Hânsuri".

<http://cimec.ro> / <http://complexulmuzealbn.ro>

G 2

G 101

FIG. XXIII - Archiud "Hânsuri" - profilul gropilor G2 și G101.
<http://cimec.ro> / <http://complexulmuzealbn.ro>

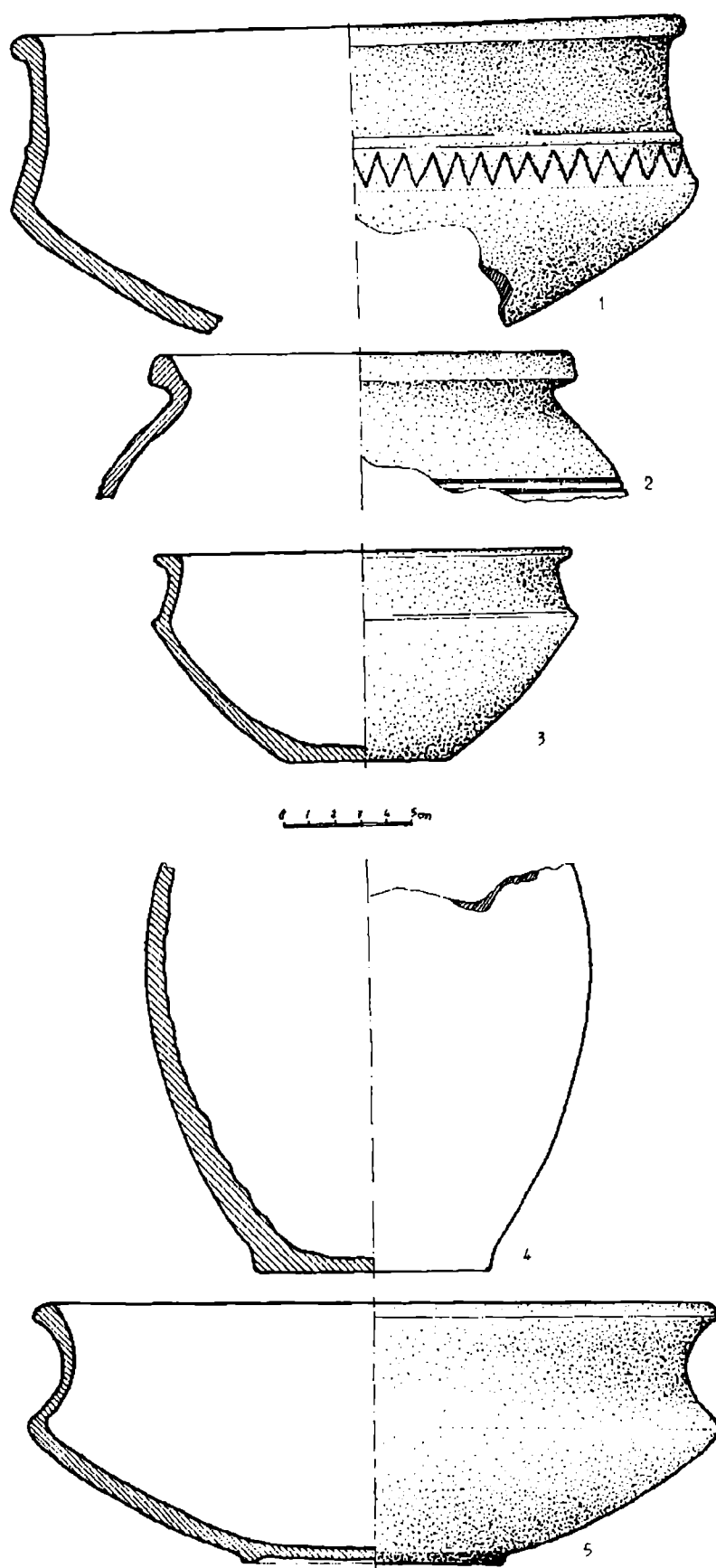
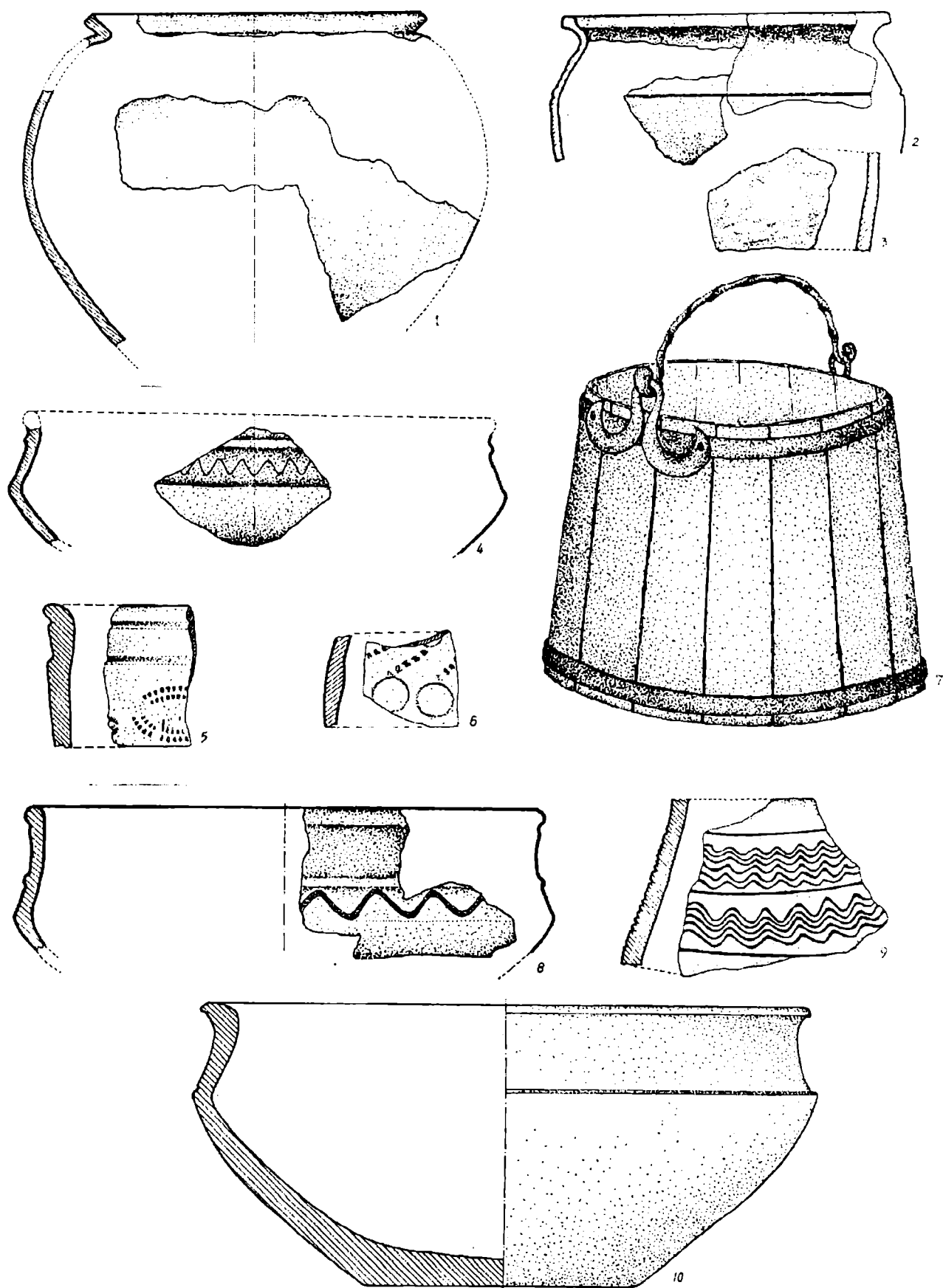
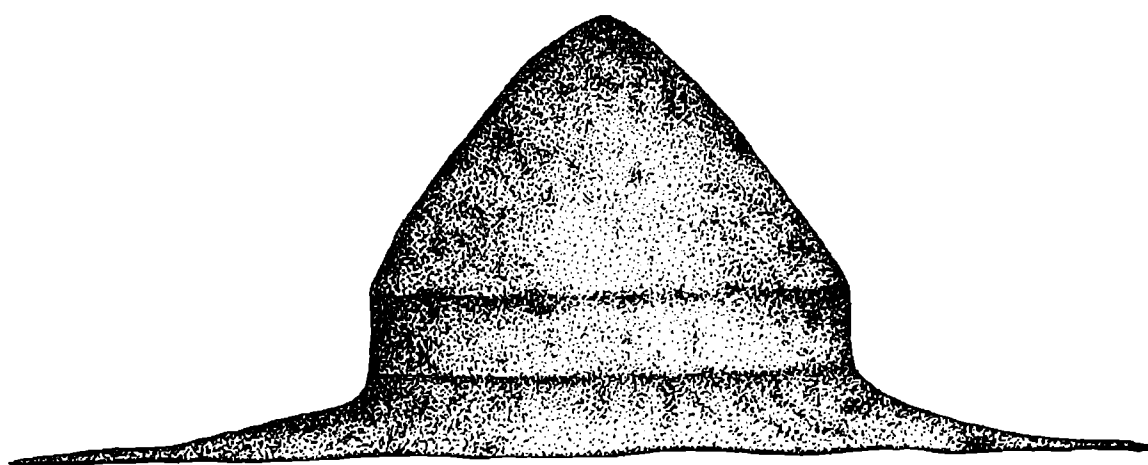
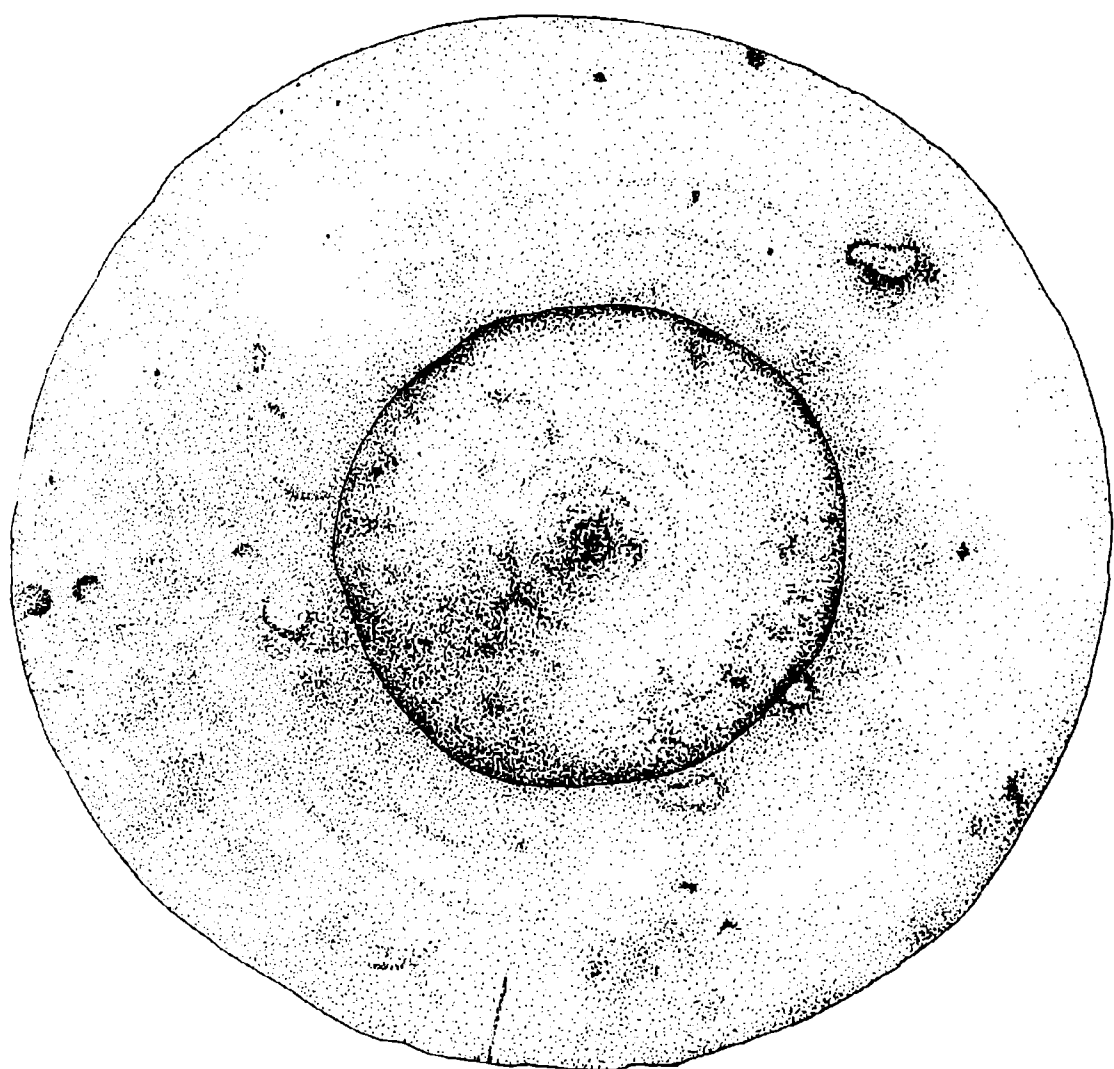

FIG. XXIV - 1-3 -inventarul gropii G38; 4 -G128; 5 -G122.

<http://cimec.ro> / <http://complexulmuzealbn.ro>

FIG. XXV - Inventarul G26 (9), G42 (8), G59 (2-3), G86 (4), G93 (7), G94 (1).

FIG. XXVI - Umbo de scut din fier din G1.

O aplică din bronz cu rama rectangulară și corpul traforat în formă de ancoră (fig. XIV / 1) a fost găsită în stratul de cultură din așezare. Este o piesă de factură romană, iar apariția ei la "Hânsuri" are caracter de relicvă, fără relevanță cronologică.

Între piesele din os se remarcă un tub pentru ace, depus ca ofrandă în M3 și un *piepten* descoperit în așezare. Tuburile de ace sunt depuneri obișnuite în necropolele cemeahovene, atât în morminte de femei cât și de bărbați. Pieptenul este de tipul celor lucrați din trei plăci cu mâner semicircular. Exemplarul găsit la Archiud are bolta joasă și plăcile prinse cu nituri din bronz (fig. XIV / 1). Tipologic el se înscrie în tipul I, a cărui cronologie acoperă a doua jumătate a secolului III și prima jumătate a secolului IV, dar nu lipsesc nici din descoperirile din a doua jumătate a secolului IV⁹⁸. Pieptenul de la Archiud, cu bolta mânerului joasă, se datează după mijlocul secolului IV.

Armele sunt extrem de rare în descoperirile din această vreme. La Archiud "Hânsuri" au fost găsite: un vârf de lance în locuința L1 / 1988 și un umbo de scut în G107.

Vârful de lance, lucrat din fier, cu tubul lung și îngust, lama lungă de secțiune ovală, filiformă (L=22 cm; ; raportul dintre lamă și tub 1:1), este o piesă de factură romană dar se găsește și în lumea gotică. Datarea piesei de la "Hânsuri", în a doua jumătate a secolului IV, este susținută de fibula de bronz cu piciorul întors pe dedesubt găsită în aceeași locuință. În același orizont cronologic arme au mai fost semnalate în puține așezări: Pădureni, Chilieni, Sfântu Gheorghe-Bedehaza și Reci în estul Transilvaniei și la Iași-Nicolina în Moldova⁹⁹.

Umbo de scut, depus, pe fundul gropii G107, are o bordură lată și calota cilindro-conică joasă (fig. XXVI). Astfel de arme au fost găsite în puține descoperiri, de regulă așezate în morminte, cu rol de protejare a mortului de spiritele malefice. Tipologic umboul de la Archiud se încadrează în tipul Zieling K1 a cărui datare acoperă perioada C3 - D1¹⁰⁰. K. Godlowski datează grupul mormintelor cu arme din Europa centrală mai larg în perioada C2 - C3. În aria culturii Sântana de Mureș-Cerneahov umbouri de scut au fost găsite în puține locuri, prezența lor fiind pusă pe seama unei componente taifalice, identificată în cadrul acestei culturi¹⁰¹. Tipul de umbo prezent și la Archiud se consideră că provine din lumea germanică, cu toate că apariția unor piese de acest tip în zona nord-pontică, dateate în secolele I-II, nu exclude filiația lor din această regiune¹⁰².

O altă piesă, originară tot din spațiul nordic, este străpungătorul din fier cu mâner lățit apărut în G76 (fig. XIV / 9). Astfel de piese au fost identificate și în necropolele de la Târgșor și Bratei¹⁰³. Cele mai numeroase exemplare au fost găsite în cadrul grupului Dobrodzien¹⁰⁴, grup care se datează în faza finală a culturii Przeworsk. Aceeași datare târzie C3/D1 a fost propusă și pentru descoperirile din Slovacia și Moravia în care s-au semnalat mai multe descoperiri¹⁰⁵.

Monedele apărute în stațiunea de la "Hânsuri" întăresc și ele datarea târzie a depunerilor de aici:

a) Denar roman, ars

D=17,6 mm; d=15,8 mm; G=1,95 g
nedeterminabil; găsit în strat în sectorul C

b) Siliqua, Contantius II

D= mm; G= g
Cohen², 341, Sirmium a:353

c) Aes 3 Valens - hibrid

Ax: 6↓; D= 16,8 mm; d=15,4 mm; G=1,36 g
Av: Vn 1B
Rv: V 1B

LRBC, p 52, nr 338-341, Lungdunum a; 375-378; locuința nr 8.

În ansamblul său, materialul arheologic de la Archiud "Hânsuri" se încadrează în formele culturale specifice secolului IV. Cele câteva piese de factură romană provincială au un caracter de relicvă și care nu permit stabilirea unei continuități de locuire din vremea provinciei. Ceramica romană roșie a fost semnalată în

⁹⁸ S. Thomas, *AFDB* 8, 1960, p 91-92; G.F. Nichitina, *SA* 4, 1969, p 154; M. Kazanski, R. Legoux, *ArchMed* 18, 1988, p 18-19

⁹⁹ Z. Szekely, *Aluta I*, 1969, p 82; B. Botton, *SympThrac* 8, 1990, p 205; I. Ioniță, *ArchMold* 10, 1985, p 44, fig. 12 / 1.

¹⁰⁰ N. Zieling, *Studien zu germanischen Schilden der Spätlatène und der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, BAR international ser. 505, Oxford, 1989, p 121-122.

¹⁰¹ Gh. Diaconu, *Dacia NS* 7, 1963, p 301 sqq, fig. 3-4; I.I. Loboda, *SA* 4, 1977, p 245; M. Kazanski, *Travaux et mémoires* 11, 1991, p 495.

¹⁰² M. Kazanski, *Les eperons, les umbo, les manipules de boncliers et les haches de l'époque romaine tardive dans la région pontique: origine et diffusion*, p 440-441, fig. 2 / 19-22.

¹⁰³ Gh. Diaconu, *Târgșor*, 1965, p 89, pl 85 / 4; L. Bârză, *Continuitatea* 1973, pl 33 / 10.

¹⁰⁴ J. Szydlowski, *PrzeglądArch* 25, 1977, p 103 sqq, fig. 3.

¹⁰⁵ R. Harhoiu, *Dacia NS* 34, 1990, p 180; J. Tejral, *Archeologia Baltica* 7, "Peregrinatio Gothica", Lodz 1986, p 200, pl 10 / 16-17: 11 / 11. idem, în *Probleme der relativen und absoluten chronologie...* 1992, p 230.

multe din așezările din secolul al IV-lea indicând dacă nu producerea cel puțin utilizarea ei o perioadă după desființarea provinciei¹⁰⁶. La o analiză mai de detaliu se poate susține, cu destule argumente, că locuirea de la Archiud “Hânsuri” nu începe înainte de mijlocul secolului al IV-lea și ea s-a produs ca urmare a evenimentelor care au avut loc la Dunărea de Jos și care împing anumite grupuri la nord de Carpați. Pentru fixarea datei la care încetează această așezare dispunem de o serie de elemente care împing evenimentul spre sfârșitul secolului al IV-lea sau chiar în primii ani ai secolului următor.

Spre o astfel de încheiere conduc atât descoperirile monetare, cât și celelalte materiale arheologice, atât din așezare cât și din gropi. Fără a mai reveni asupra lor, notăm numai că atât fibula cu semidisc cât și paharul conic decorat cu fațete se încadrează în categoria formelor târzii, datate în perioada D1. Materialul ceramic se încadrează și el, prin forme și decor, între categoriile târzii. Vasele borcan, străchinile, cana cu gura trilobată sau cele cu corpul fațetat sunt caracteristice acestei perioade. La acestea se adaugă aspectul amestecat al categoriilor de materiale și de manifestări rituale înregistrate, aspect care caracterizează etapa târzie, prehunică, a descoperirilor de la periferia ariei culturii Sântana de Mureș-Cerneahov¹⁰⁷.

Sub aspect etno-cultural descoperirile de la Archiud ocupă o poziție distinctă, care cu greu poate fi subsumată uneia din ariile culturale clar conturate. În segmentul cronologic la care ne referim, s-au constatat, în Transilvania, o serie de mici grupuri în care formele canonice ale ritualurilor și inventarului nu mai sunt respectate și în care și-au făcut apariția o serie de influențe sau elemente diverse, orientale sau nordice. Fără să prindă un contur teritorial exact, această grupă de descoperiri a fost semnalată și interpretată în moduri diferite. Pentru unii, aceste descoperiri nu reprezintă decât dovada supraviețuirii elementelor culturii Sântana de Mureș-Cerneahov în cadrul conglomeratului hunic și a persistenței acestei culturi în primele decenii ale secolului V. K. Horedt¹⁰⁸ a consemnat o grupă de descoperiri Sântana de Mureș cu influențe străine¹⁰⁹ care ar putea fi interpretate fie ca simple influențe străine în cadrul acestei culturi, fie ca o grupă cu o evoluție paralelă și independentă. O altă interpretare privește aceste mici grupuri ca pe un orizont “post-cerneahovian” care cuprinde o zonă aflată la periferia ariei de expansiune gotică și în care noile impulsuri venite dinspre est dau naștere unor arii culturale distincte¹¹⁰.

Din punctul de vedere al ritualurilor și manifestărilor cu caracter cultic grupul de la Archiud “Hânsuri” își găsește cele mai clare asemănări în lumea geto-dacică și cea a dacilor liberi: prezența “câmpurilor de gropi”, arderea rituală a gropilor, depunerea de cadavre și practica sacrificiilor de oameni și animale. Astfel de practici nu au fost constatate la nici una dintre populațiile pătrunse în regiune în această vreme, încât trebuie să admitem posibilitatea ca unele tradiții spirituale să fi supraviețuit și în fosta provincie, sau ca ele să reflecte pătrunderea unor grupuri de autohtoni din afara provinciei. Verigile care să dovedească persistența unor astfel de manifestări, atât în fosta provincie romană cât și în teritoriile ocupate de dacii liberi, lipsesc sau sunt prea puține și nesigure. Dificultatea în a le completa vine și din împrejurarea că asemenea practici au avut și înainte de cucerirea romană un caracter de excepție și nu au format reguli rituale permanente.

Cultura materială, atât din așezare cât și din “câmpul de gropi”, are numeroase repere în mediul gotic. Avem în vedere atât prezența fibulelor cu picior întors pe dedesubt și a fibulei de argint cu cap semicircular și picior romboidal cât și a unor forme ceramice caracteristice: vase fine cenușii cu suprafața lustruită, unele tipuri de străchini, cana cu gura trilobată, urciul cu pântecul fațetat. Prezența lor nu poate fi pusă doar pe seama unei influențe culturale sau a unei moșteniri comune ci printr-un aport etnic definit prin forme culturale proprii. Materialele de factură nordică - umbo de scut, găleata de lemn cu cercuri din fier, împungătorul cu mâner lățit - reprezintă una din caracteristicile descoperirilor din etapa târzie, de la sfârșitul secolului IV și începutul secolului V. Astfel de elemente au fost înregistrate în descoperirile funerare de la Fântânele “Rât”, Ocnița, Ciurbrud. În cimitirul 1 de la Bratei au apărut de asemenea obiecte de origine nordică - fibule cu piciorul întors pe dedesubt dintr-o bucată, un pinten și un împungător din fier de același tip¹¹¹ cu exemplarul de la Archiud - ceea ce dovedește pătrunderea lor în medii culturale diverse. Multe din formele ceramice de la “Hânsuri” au similitudini cu materialul ceramic de la Bratei și din alte stațiuni transilvănene, încât, sub acest raport, ceea ce desemna K. Horedt prin **grupul Sf. Gheorghe** își găsește corespondențe și în această stațiune. Avem în vedere tocmai acel mixaj de elemente și influențe daco-romane, carpice și cerneahovene care se regăsesc în proporții diferite, în așezările din secolul IV din Transilvania.

¹⁰⁶ D. Protase, *Problema continuității*, p. 137.

¹⁰⁷ R. Harhoiu, *AARMSI* 12, 1987, p. 140-141.

¹⁰⁸ M. Kazanski, *ArchMed* 22, 1992, p. 199-200; V. Bierbrauer, în *I Goti*, Milano, 1994, p. 46.

¹⁰⁹ K. Horedt, *Siebenbürgen*, p. 119-126.

¹¹⁰ J. Tejral, *Archeologia Baltica* 7, “Pergrinatio Gothica”, 1986, p. 194 sqq; idem, în *Probleme der relativen und absoluten chronologie*, Krakov, 1992, p. 237-238; V. Bierbrauer, *JRGZM*, 37, 1990 (1994), p. 549-550.

¹¹¹ L. Bărzău, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV-V (Cimitirul 1 de la Bratei)*, București, 1973, pl. XXV / 1.3.4; XXIV / 11; XXXIII / 10.

HABITAT ET MANIFESTATION CULTIQUES au IV-e siècle p. Chr. à ARCHIUD (Résumé)

A l'occasion des fouilles archéologiques des années 1964-1965, 1977-1987, 1992, on a découvert au Nord-Ouest du village, ou lieu-dit "Hânsuri", un habitat, dont on a examiné huit habitations, autour desquelles des fosses à provisions avaient été creusées. Les habitations comprennent tant des groupes de surface que des huttes, en majorité dépourvues d'installations de chauffage. Il y avait aussi des cas où, au milieu, ou, sur un des côtés de l'habitation, des âtres ou des fours en grosses pierres ou dalles étaient aménagés. Les habitations en forme rectangulaire ou ovale, mesuraient entre 8 et 15 m².

A proximité de l'habitat, sur un plateau allongé, s'étend un "champs de fosses". On en a découvert 156 fosses, sauf deux fosses, en forme rectangulaires, en plan rond. Leur diamètre était autre 0,6 et 2 m, à profondeur entre 0,65 et 2,5 m. Les fosses sont en forme de seau, tonneau ou bouteille; la majorité (75%), ont le fond marqué par une couche de cendre provenant d'une purification rituelle.

Dans 18 des fosses, on a pratiqué des inhumations, en déposant des cadavres humains dans l'ouverture ou dans le remplissage de la fosse, et rarement au fond de la fosse. On avait déposé trois cadavres (dans 3 des fosses), deux; (dans trois fosses) ou un seul cadavre, soit sur l'axe de la fosse, soit en suivant le contour. L'association de squelettes d'homme et femme ou d'homme-femme-enfant, signale des rituels de sacrifice des membres de la famille à la mort du père. On n'en exclut pas des pratiques d'exposition-décomposition des cadavres, pratiques signalées aussi à d'autres âges et milieux culturels. Dans certaines fosses, on a trouvé, à côté des squelettes humains, des squelettes de chiens (dans une fosse où il y avait trois individus, respectivement une autre fosse, à un seul inhumé). On a constaté des sacrifices d'animaux, surtout des chiens, même dans des fosses sans squelettes ou os humains. Des animaux entiers ou seulement des parties du squelette ont été trouvés dans 20 fosses, où l'on a déposé des chiens (14 exemplaires), chat (1 exemplaire), lièvre (1 exemplaire) et des restes ostéologiques de bovins (7 fosses), porcins (3 fosses), volaille (4 fosses), cerf (2 fosses), ovicaprins (2 fosses).

L'inventaire des habitations et des fosses, quantitativement réduit, comprend: de la céramique, objets de parure et d'habit, armes. Du point de vue typologique, la céramique des fosses et de l'habitat comprend les mêmes formes: le pot, la tasse, la cruche, l'écuelle travaillés à la roue, en pâte grise fine à surface polie ou à facettes; vaisselle (marmites, pots), écuelles, vases à provisions en pâte grise groumeleuse, certains ornés de lignes droites ou en vagues incisées. La céramique rougeâtre fine ou aréneuse est assez rare; dans la première catégorie on en remarque une tasse à ouverture trilobée trouvée dans M3 avec un verre conique à facettes propres à la fin du IV-ème et au début du V-ème siècle. La céramique travaillée à la main apparaît en quantités un peu plus restreintes dans "le champ aux fosses" et plus grandes dans l'inventaire des habitations. Travaillée en pâte à tessons pilés ou pâte homogène, cette catégorie de céramique comprend des pots et des tasses tronconiques, certains ornés d'alvéoles à la base. Au fond d'une des fosses, on a déposé un seau en bois à cerceaux et anse en fer, et dans une autre un umbo de bouclier en fer, pièces véhiculées du Nord de l'Europe appartenant à la culture Przeworsk, tout comme le poignard à manche large, trouvé dans une des fosses rectangulaires. De telles pièces on les date, dans leur zone d'origine, dans la période C3 et D1.

Parmi les pièces vestimentaires d'importance chronologique, on peut relever les boucles en fer à chaînon ovale ou ronde et les fibules trouvées dans l'habitat et les tombeaux. On date les fibules en fer à portagrafe formé par élargissement latéral du pied et la fibule en bronze à pied tordu en dessous, au milieu et dans la seconde moitié du IV-ème siècle, et les pièces du M18 (la boucle à plaque rectangulaire et la fibule à tête demicirculaire et pied rhomboidal), travaillées en argent, appartiennent à l'horizon tardif D1, des dernières décennies du IV-ème siècle. Vers la même datation convergent aussi les monnaies de Constantius II (351-354) et Valens (375) trouvées dans cette couche de culture.

Si les manifestations rituelles, la présence du "champs des fosses" hors de l'habitat, les fosses à inhumations humaines, la pratique des sacrifices ont les meilleures analogies dans le monde géto-dace et aux daces libres du temps de la province, une continuité directe entre ces deux groupes ne peut pas être tout à fait prouvée. Les formes de culture matérielle ont des similitudes avec toute une série de découvertes de Transylvanie où des éléments daco-romains se mêlent aux éléments appartenant à Sântana de Mureș. Des éléments d'origine nordique saisis aussi dans d'autres découvertes de cette région de la Transylvanie (Fântânele "Rât", Ocnița) relèvent les liens qui s'établissent à la fin du IV-ème siècle entre cette région de la zone du Nord de l'Europe. Du point de vue ethno-culturel le groupe d'Archiud saisit justement le mélange des éléments culturels d'origines diverses, qui caractérisent le conglomérat de populations qui se manifestent dans cette région à la fin du IV-ème siècle.